

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav pro dějiny umění

Diplomová práce

Kateřina Helikarová

**Domy s malými byty Ústřední sociální pojišťovny a obce pražské,
realizované mezi lety 1932 a 1939, na "Zelené lišce" v Praze, na Pankráci**

The municipal and social insurance company's blocks of small flats at "Zelena liska" residential district in the Pankrác area of Prague, built between 1932 and 1939

Praha 2015

Vedoucí práce: PhDr. Richard Biegl, Ph.D.

Poděkování:

Na tomto místě bych chtěla poděkovat panu doktorovi Bieglovi za jeho cenné rady, připomínky a neutuchající vstřícnost a především svým rodičům za jejich velkou podporu.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze, dne 18. srpna 2015

[vlastnoruční podpis]

.....
Jméno a příjmení

Klíčová slova:

Zelená liška - Pankrác - malobytová výstavba - Ústřední sociální pojišťovna - obec pražská,-
nová architektura

Key words:

Zelena liska housing estate - Pankrac area - minimum dwelling - Social Insurance Company -
Municipality of Prague - Modern architecture

Abstrakt

Tato diplomová práce je věnována části Pankrácké pláň, která vstoupila do obecného povědomí jako sídliště na *Zelené lišce*. Jejím cílem je zmapovat výstavbu malobytových domů, která zde probíhala mezi lety 1932 až 1939.

Mimo uvedený cíl sleduje také otázku doby vzniku a souvislosti s děním na domácí i mezinárodní architektonické scéně, kterým je věnována první kapitola. Druhá se pak snaží objasnit podobu malého bytu, jeho vnímání a poslání, kterou měla taková bytová forma naplnit. Postihuje vlivy, určující její podobu, ať už šlo o snahy ve změně organizace půdorysu, úvahy o nových podobách nájemního domu nebo místní a zákonné podmínky. Následující dvě části jsou zaměřené už jen výhradně na oblast Pankráce. Snaží se o vymezení území a stručný nástin jeho vývoje těsně před vznikem Velké Prahy a také hovoří o jeho regulaci. Detailní pozornost je věnována soutěžím obce Pražské, Ústřední sociální pojišťovny a zejména, se Zelenou liškou přímo spojenou, užší soutěži ÚSP. Jejich výsledky na stavebníka bezprostředně působily a ovlivnily názor na výběr vhodného typu domu a bytu pro následné realizace. Nemalá pozornost je zde také věnována přiblížení jednotlivých domů, jejich srovnání mezi sebou, případně s nerealizovanými, přesto zajímavými projekty a samozřejmě také jejich autorům.

Abstract

This thesis aims to analyse the development and planning of the construction of the blocks of small flats at the Zelná liška residential district in the Pankrác area of Prague in the years from 1932 to 1939. The first chapter focuses on how the architectural trends in the country and worldwide at that time impacted the development and the area planning. The second chapter deals with the description of flats being built at that time, which were small in size but practical and hygienic, and the main purpose behind their construction. In particular, it deals with the new look of the apartment houses, with the changes of their ground plans and the law regulations related. The following two parts are dedicated exclusively to the development of the area around Pankrác. The objective is to provide its demarcation and a brief overview of the area's development at the time just before the Capital of Prague was established, and the regulation. The chapters also include a detailed summary of the competition to construct the new municipal houses in the Zelená liška area between two competitors - the Central Social Insurance Company and the City of Prague. The result of the competition influenced the developer's decision on the choice of type of the houses and flats. Some of these flats are described, as well, along with some information about their designers.

Obsah

1. ÚVOD	9
2. POSLÁNÍ NOVÉ ARCHITEKTURY	13
2.1. CESTOU KE KONSTRUKTIVISMU	14
2.2. FORMOVÁNÍ NOVÉHO STAVEBNÍHO NÁZORU.....	16
2.3. PROPAGACE MODERNÍHO STAVEBNICTVÍ A BYDLENÍ.....	20
3. PŘEDPOKLADY REFORMY BYDLENÍ	23
3.1. OTÁZKA MALÉHO BYTU	24
3.2. ORGANIZACE PŮDORYSU A RACIONALIZOVANÁ DOMÁCNOST	26
3.3. TYP DOMU PRO MALÝ BYT – OD BLOKU K ŘADĚ	28
3.4. STÁTNÍ BYTOVÁ POLITIKA	30
3.5. PRAŽSKÁ OBEC A JEJÍ BYTOVÁ POLITIKA	34
3.6. SHRNUTÍ	37
4. CESTOU K REALIZACI DOMŮ S MALÝMI BYT NA PANKRÁCI.....	38
4.1. NUSLE-PANKRÁC – HORNÍ KRČ	38
4.2. REGULACE ÚZEMÍ.....	39
4.3. IDEOVÉ KONCEPCE SPOJENÉ S OBLASTÍ PANKRÁCE	40
4.3.1. <i>Soutěž obce pražské</i>	42
4.3.2. <i>Soutěž ústřední sociální pojišťovny</i>	46
5. KE KONEČNÉ PODOBĚ ZELENÉ LIŠKY.....	50
5.1. PRVNÍ ETAPA – MALOBYTOVÉ DOMY NA POZEMCÍCH ÚSP	51
5.1.1. <i>Užší soutěž ústřední sociální pojišťovny</i>	52
5.1.2. <i>Bloky A - B bratří Kozákových a C - D Antonína Černého</i>	55
5.1.3. <i>Centrální prádelna – Antonín Černý</i>	58
5.1.4. <i>Blok E – F.A. Libra a Jiří Kan</i>	59
5.2. DRUHÁ ETAPA – BLOKY E A F NA POZEMCÍCH OBCE PRAŽSKÉ	62
5.3. TŘETÍ ETAPA – BLOKY B A C NA POZEMCÍCH OBCE PRAŽSKÉ	65
5.4. DALŠÍ OSUDY ZELENÉ LIŠKY	67
6. ZÁVĚR.....	70
7. SEZNAM LITERATURY A PRAMENŮ.....	73

8. OBRAZOVÁ PŘÍLOHA.....	78
---------------------------------	-----------

1. Úvod

„Každá doba staví města i domy ke své podobě: proto výsledky jejího stavitelství [...] se stávají nejen viditelným vtělením tohoto obrazu, ale také zrcadlem, v němž se každá epocha vidí a nahlíží sama sebe.“

Karel Kosík: Předpotopní úvahy, Praha 1997, 77.

Obor bydlení zaujímá v dějinách architektury své vlastní svébytné místo. Tak jako jakákoliv architektonická tvorba je neoddelitelně spjat s okolnostmi doby svého vzniku, geografickým a kulturním prostředím a s osobou stavebníka, který určuje účel a do jisté míry ovlivňuje také podobu stavby. Bydlení a především ta jeho část, která slouží širokým vrstvám je však spojena ještě s jedním faktorem, se samotnou většinou společností a jejím bytovým standardem, který prošel v průběhu staletí mnohými a především podstatnými změnami.

Zkoumání bytové otázky představuje bádání ve sféře každodennosti, materiální kultury, v oblasti, která je blízká praktické a věcné stránce architektury. Bytová otázka je její nedílnou součástí, protože vstřebává vlivy doby, spolu s ní se tak bezprostředně vyvíjí a následně ji odráží v tom nejzákladnějším měřítku.

Po skončení temné mûry první světové války přišlo opojení z mírového života, v případě Československa skoncování s monarchií, budování nové vlasti a víra v nový, lepší svět. Rok 1918 byl předělem a obratem k lidovosti a sepětím se širokým životem. Byla to především reakce na předválečný formalismus, jehož vnější vyjádření znemožňovalo architektuře pevný vnitřní růst,¹ která vedla architektky k hledání formy, vycházející vstříc obecnějšímu chápání. Vývoj architektury během prvních poválečných let naznačoval její přiblížení nejširší společnosti a předurčoval její další vývoj, který vystihovala proklamace *„nová architektura jest funkcí nového života.“*²

¹ Augusta MÜLLEROVÁ: Sociální poslání nové architektury, in: Architektura ČSR II 1940, 147.

² Jan Emil KOULA: K panoramatu nové architektury, in: Stavba VIII 1929 – 1930, 5.

Cesta k nástupu jejího sociálního poslání byla připravena. Ve většině států Evropy se tak generace architektů narozených těsně před koncem století chopila iniciativy a bytová otázka se postupně stala jednou z nejvýznamnějších úloh nové architektury. V průběhu 20. let se objevuje nová forma v podobě malého bytu, která se brzy nato stane ústředním problémem moderní architektury, ba dokonce heslem architektonické avantgardy.

Nálada v Československu nebyla odlišná. Také u nás, poválečnou dobu doprovázely snahy o zlepšení stavu v otázkách bydlení. Avšak teprve 30. léta, která znamenala konec období konjunktury, přinesla potřebu hledat systematicky řešení stupňujícího se neúnosného stavu.

Tehdy se začaly v Praze objevovat první vážné iniciativy usilující o realizaci celých čtvrtí podle nových zásad, s domy pro dosavadní obyvatele chatrných příbytků barákových kolonií nebo rodiny žijící v nelidských podmínkách přeplněných bytů. Jedno z území, na které byly tyto snahy zacíleny, představovalo dnešní sídliště na *Zelené lišce*. Přestože původní záměry byly velkorysé a měla zde proběhnout výstavba okrsku malobytových domů podle jednotného plánu, nikdy k ní bohužel nedošlo.

V průběhu třicátých let tak na *Zelené lišce* vzniklo hned několik typů malobytových domů, podle různých projektů a pro odlišné stavebníky. Právě výstavba, která zde mezi lety 1932 a 1939 probíhala se stala tématem této diplomové práce. Jak její název napovídá, snaží se o zmapování jednotlivých realizací, jejich vztahu ke stavebníkovi a k území, od prvních ideových koncepcí, přes postupné proměny stavebního programu a architektonického názoru, po konečnou podobu, v širších souvislostech. To bylo také důvodem rozhodnutí věnovat její poměrně velkou část obecným předpokladům, které vedly k vytvoření malého bytu jako svébytné formy ať už v kontextu regionálním nebo mezinárodním. Podobu malobytvých „sídlíšť“ utvářelo mnoho faktorů. Byla to jak nová architektura samotná tak, s ní se vyvíjející stavební názor, příklon k novým materiálům, konstrukcím a metodám, ale stejně tak zákonné podmínky a regionální tradice, které se do podoby malobytových domů obecně promítaly.

Práce české architektury v rozpětí let 1920 až 1940 na poli bytové kultury je velký kus díla, ztvárněný zaměřením architektury i dobou samotnou, kterému se dostalo a dostává pozornosti historiků architektury. Avšak otázka bydlení nejširších vrstev, potažmo otázka sociálního bydlení zůstává jen málo probádaná a tak také uceleně nezpracovaná. Literatura se jí ve většině případů dotýká okrajově a často jen v souvislosti s, z dnešního pohledu, relativně zajímavými představami o formách kolektivního bydlení.

V případě *Zelené lišky* je situace navíc komplikovaná faktem, neoddělitelnosti jednotlivých realizací od širšího kontextu vývoje pražské architektury, obecní politiky a bytového

zákonodárství, právě v důsledku rozdílných stavebníků a poměrně širokého rozmezí jejich vzniku. Pro všechny jmenované důvody, tak zdrojem podrobných informací zůstávají texty odpovídající době vzniku *Zelené lišky*, které vycházely ve všech odborných revue 20. a 30. let. Mezi nimi potom zvláště vyniká časopis *Stavba a Stavitel*, které v případě této práce posloužily jako detailní zdroj především pro část věnovanou přímo výstavbě malobytových domů na Pankráci a s nimi spojených soutěží. Obě periodika se z pohledu dnešního badatele výborně doplňují. Jejich apolitická orientace umožňovala otiskovat články jak sociálního, tak „kapitalistického“ zaměření ve stejné míře.

Zatímco redakce *Stavby* byla úzce spjatá s Klubem architektů, jehož členové do ní také pravidelně přispívali, byl to například Oldřich Starý, J. E. Koula, František Libra, *Stavitel* příslušel ke spolku Sdružení architektů, etabloujícího se z řad architektů posledních Kotěrových a prvních Gočárových žáků na škole architektury při Akademii výtvarných umění. Obě periodika spojují texty Karla Teiga, který patřil do obou redakčních kruhů a věnoval se tématům vývoje, sociologie a poslání moderní architektury, ale i specifiku různých forem bydlení a přinášel informace o konstruktivistické architektuře Sovětského svazu.

Také časopis *Styl* přinesl do této práce mnoho podnětů a důležitých informací, především díky, v ní, publikovaným statím Pavla Janáka, jejichž zaměření je od obecnějších témat dotýkajících se vývoje nájemního domu a bytu až po příspěvky hovořící přímo o oblasti Pankráce. Ve výčtu nelze zapomenout ani na časopis *Architekt SIA*, jenž příslušel ke Spolku inženýrů a architektů a představoval poměrně konzervativní proud v dobové produkci, přinášející však neméně podstatné informace než *Stavba a Stavitel*, dále *Architektura ČSR*, jenž v sobě v roce 1939 sdružil periodika *Stavba*, *Stavitel* a *Styl*. K doplnění některých informací a pochopení východisek silně levicově smýšlejících architektů pomohly články z revue *ReD*, *Život II* a *Tvorba*.

Zásadní prací a jediným uceleným textem, který zatím na téma malobytové výstavby vznikl, zůstává obsáhlá, téměř čtyřsetstránková kniha Karla Teiga *Nejmenší byt*. Tato publikace vyšla v roce 1932 a od té doby, nebyla překonána. Ve svých kapitolách čtenáři nabízí ucelený rozbor aktuální mezinárodní a místní bytové situace včetně představní různých prostředků reformy bydlení. Na jednu stranu je potřeba ji vnímat s odstupem s ohledem na autentičnost, ale na druhou stranu ta samá skutečnost je zároveň její devízou.

Mnoho dalších cenných informací pochází z pera přímých účastníků meziválečného dění mezi nimiž je třeba jmenovat Jana E. Koulu a jeho knihy *Nová česká architektura a její vývoj ve XX.* a *Obytný dům dneška*, která spolu s brožurou *Moderní byt* od Karla Honzika a publikací *Byt* vydanou Svazem československého díla dokresluje podobu meziválečné bytové kultury.

Tato diplomová práce se také opírá o soudobé texty, které napomohly k pochopení dění a vytvoření uceleného obrazu meziválečné architektury. Mezi důležité autory patří Rostislav Švácha, Dita Robová a Mirko Baum, kteří se podíleli na stejnojmenném katalogu výstavy *Forma sleduje vědu Teige, Gillar, a evropský vědecký funkcionalismus 1922 – 1948* konané v roce 2000 v Praze. Tato publikace nabízí pohled na práci dvou představitelů proud vědeckého funkcionalismu, ale mimo to je uvádí v širších souvislostech s děním na mezinárodní scéně a otvírá pohled do vzájemných vztahů mezi představiteli československé avantgardy práce CIAM a dalších zahraničních center meziválečné avantgardy.

Pro obecný přehled na poli české meziválečné architektury, respektive pražské je pak naprosto zásadní kniha od již zmíněného Rostislava Šváchy *Od Moderny k funkcionalismu* a také, ve spolupraci s Ericem Dluhoschem vzniklá, výpravná publikace *Karel Teige 1900-1951 L'enfant terrible of the czech modernist avant-garde*. Výčet zakončuje obsáhlý přehled vývoje světové architektury po roce 1900 od Williama Curtise s názvem *Modern architecture since 1900*.

2. Poslání nové architektury

Zformování nové podoby bydlení bylo složitějším procesem než aby pouze stačilo popsat vývoj typu nájemního nebo rodinného domu. Měla na ní vliv řada činitelů, které se sešly ve vhodný okamžik. Znovu probuzená a válkou posílená bytové nouze, doba, která neomezovala kulturní prostředí ve formování nových myšlenek a názorů a především postupná koncepce zcela progresivního architektonického názoru. V běžné encyklopedické definici nová architektura znamená odklon od všech formalisticko-dekorativních tendencí, reprezentovaná styly purismu, konstruktivismu a funkcionalismu.

Avšak z pohledu doby, která ji vytvořila, mělo mít vše hlubší smysl., *Nová architektura, [...] není objevem dneška ani včerejška, ale k dnešním radikálním činům dlouho zrála. Ztělesňuje myšlenkový přerod, kterým prošlo lidstvo v uplynulých desetiletích a které dovršila světová válka a její hospodářské i sociální důsledky a který prodělal světový názor každého jednotlivce. Touha po zdraví, tak zintenzivněná horami neštěstí a bídy, zdraví tělesném tak duševním, touha po pravdě, řádu smysl pro sociální potřeby se odrazila v snahách dnešních architektů.*³

První světová válka se nutně musela stát hybnou silou, která uspíšila další vývoj. Dokázala, že život před ní byl vedený nad poměry, nehospodárně a nesprávně organizovaně. Přinesla poznání, že je nutno intenzivněji pracovat a proto přeformulovat svůj život ve všech souvislostech. Konec války si sebou nesl punc mnoha zmařených životů a utrpení posledních čtyř let. Ale přinesl i jiné pocity - opojení mírovým životem a potřebu znovunastolení hodnot humanismu. Člověk se opět mohl stát ústředním bodem poválečného realismu. Nová architektura takový postoj plně respektovala a ztotožňovala se s ním. Její stoupenci bezmezně věřily v její hlubší význam a poslání a byli přesvědčeni, že se „*nejedná se o nový ismus*“⁴ jak píše J. E. Koula, nýbrž o zcela novou myšlenku, o řešení nového, spravedlivějšího a lidštějšího světa, o žití nového života a především o novou společnost. Nešlo ani o návrat k přírodním principům ani o ocenění individuální řemeslné výroby, jako tomu bylo v případě tendencí na přelomu století, které reprezentovala hnutí podobná Art and crafts. Naopak „*mysl dnešní doby jest v požadavku ducha býti od přírody neodvislým a jedním z prostředků k jeho osvobození je stroj.*“⁵ Jedině odosobnění, potlačení individualizmu, důsledné využití technického vývoje a průmyslových metod se zdálo cestou pokroku.

³ Jan Emil KOULA: Obytný dům dneška, Praha, 25.

⁴ Jan Emil KOULA: Nová architektura funkcí nového života, in: Architektura 1940, 163.

⁵ J.J.P. Oud, zde citován dle Oldřich STARÝ: Názory na moderní architekturu, Stavba I 1922, 125.

Obrovský vklad nové architektury spočíval v její touze sloužit lidstvu a životu v podobě příklonu k řešení problematiky „lidového“ bydlení, kterou pojala jako jedno z center svého zájmu a ke které začala přistupovat zcela systematicky na mezinárodní úrovni. Moderní architektura tak začala naplňovat přání svých představitelů o sociální službě společnosti, která se projevovala touhou nebýt vzdálená duším milionů svojí nesrozumitelností a přístupností jen vyvoleným. Přiblížení se běžnému životu ji neomezovalo, naopak se stalo její výsadou. Victora Bourgoise byl přesvědčen, že právě zájem moderní architektury o řešení otázek „malého“ bydlení ji vsazuje do jejího přirozeného prostředí, které bylo vlivem akademie umění uměle oddáleno.⁶ S touto myšlenkou se u nás plně ztotožňuje Karel Teige ve svém přesvědčení, že „*akademismus je největší brzdou architektonického tvoření v dnešní době*“⁷ a podobnou náladu české architektonické scény podtrhuje přesvědčení J. E. Kouly, že „*vyrábět přepych a nádheru je sociální křivdou*.“⁸

Nová architektura také nabízela novou roli architekta, který „*není pouze romanopiscem své doby. Neřeší jen formu soudobého života. Jde před dobou, je věštcem, básníkem budoucnosti. Buduje novou architekturu na předpokladu nového života, nového společenského řádu*.“⁹ A tak se role architekta při sávkách povoláním k roli organizátora hladce fungujícího života

2.1. Cestou ke konstruktivismu

Než se však představitelé nových názorů mohli začít intenzivně zabývat otázkou bydlení, bylo nutné zformulovat základní myšlenky, které by se mohly stát odrazovou plochou pro další vývoj a zároveň nabídnout silnou racionální konstruktivní disciplínu, která by pomohla překonat dekorativní libovůli. Teorie Purismu, jejímiž promotory byli T. Ozenfant a Pierre Jeanneret (Le Corbusier) tento potenciál měla a mimo to měla i dostatečnou sílu vyvolat revoluci právě ve vrstevnické architektuře. Jak píše Karel Teige „*pod vlivem puristického programu mohla překonati německá architektura romantický a formalistický expresionismus utopické architektury Tautovy, Finsterlinovy, Poelzigovy; u nás oposice proti nacionálnímu dekorativismu byla rovněž posílena příkladem purismu*“¹⁰

⁶ Victor BOURGEOIS: Moderní architektura, in: Stavba VIII 1929 – 1930, 129.

⁷ Karel TEIGE: Etapy vývoje, in: Stavba VIII 1929 – 1930, 11.

⁸ KOULA 1929 – 1930 (pozn. 2) 3.

⁹ KOULA 1940, (pozn. 4.), 163.

¹⁰ TEIGE 1929 – 1930 (pozn. 7) 11.

Purismus zdůrazňoval prioritu konstrukce před architektonickou fantazií a zavedl do budoucna obecně platná pravidla. A sice 1) technický pokrok je předpokladem nové architektury 2) estetický dojem architektury může vzniknout jen z fyzických podmínek a účelnosti 3) velikost architektury není ve fantastice ornamentu a dekoru.¹¹

Purismus se u nás, stejně jako v Evropě stal zbraní proti dekorativismu a zpátečnickým tendencím. Když se v roce 1921 vrátil Bedřich Feuerstein po ročním pobytu v Paříži do Prahy, informoval českou architektonickou veřejnost o nových tendencích a také upozornil na průbojnost periodika *L'esprit nouveau*, které bylo nositelem puristických názorů svých zakladatelů CH. E. Jeannereta a A. Ozenfanta. Brzy poté, s počátkem roku 1922 začala vycházet jedna z našich nejvlivnějších odborných revue – *Stavba*. S níž byl úzce spojen Klub architektů, který už v brzkých dvacátých letech pořádal přednášky na téma moderní architektury. Neváhal zvat vlivné zahraniční hosty a veškeré dění na stránkách *Stavby* dokumentoval.¹² Českému publiku se tak brzy představili světoví, v té době u nás méně známí architekti jako J. J. P. Oud, Walter Gropius, ale také osobnosti jako Adolf Loos, Le Corbusier. Přestože ve světové i české architektuře nedošlo k všeobecnému přijetí architektonického názoru a paralelně s novými tendencemi nikdy nezánikly proudy klasicizující, purismus svou podstatou připravil cestu k dalšímu dění.

Rostislav Švácha jako neobyčejně důležitá a přelomová, označuje právě léta 1924 a 1925, kdy se v Praze konaly ony slavné přednášky. V té samé době se totiž v realizacích Jaromíra Krejčara, Jaroslava Fragnera a Oldřicha Tyla, začíná objevovat nová tendence překračující hranici purismu, spějící k novému modernějšímu stylu. Rodí se tak počátky příklonu české architektury ke konstruktivismu. Ten je v definici Karla Teiga podpořen teorií zřikající se stávající pověry ve výtvarné umění a vyvozující architektonický tvar z utilitární potřeby,¹³ která také ctí zásady racionality, ekonomie a matematického řádu. Konstruktivismus zároveň naplňuje přání skoncování s akademií, která tolik omezovala dřívější reformní pokusy inženýrské architektury a potírala Perreta, Garniera, Eiffela. Tento nový proud se zároveň stává nástrojem nové architektury a definuje systém, který ji vytváří, jako analogický systému nového stroje.

V našem prostředí nastal obecnější příklon ke konstruktivismu, jež je obsahově synonymem funkcionalismu, po roce 1926. Téměř od samého počátku se hnutí větvilo na dva směry. Na proud racionální, vedoucí později k vědeckému a protiuměleckému pojetí architektury a proud

¹¹ BOURGEOIS 1929 – 1930 (pozn. 6) 129.

¹² Oldřich STARÝ: Názory na moderní architekturu, in: *Stavba I* 1922, 8.

¹³ Karel TEIGE: Moderní architektura v Československu, in: *Stavba VII* 1928 – 1929, 8.

emocionální, mající blízko k poetizmu. Oba přístupy se rozcházelí v míře radikálnosti požadavku odloučení umění od architektury, avšak shodovaly se ve smyslu doby a ve víře v utváření racionality a řádu veškeré lidské práce.

2.2. Formování nového stavebního názoru

*„Moderní stavebnictví musí nám poskytnout moderní tvar, od nás vytvořený, jež vyjadřuje naše umění, náš život, naši demokratickou, sebevědomou i ideální podstatu.“*¹⁴

Charakteristickým znakem vývoje stavebnictví a stavební techniky bylo systematické zdokonalování dosavadních vymožeností, které bezprostředně vedlo k zjednodušení výroby. Nová architektura *„jako resultát nově zjištěných potřeb života,“*¹⁵ pokud chtěla být schopna dostát svým ambiciózním plánům vůči společnosti, musela učinit další kroky a přiblížit se standardizaci, normování, typizaci a sériové výrobě ve stavebnictví, které by její produkci dokázaly především zpřístupnit širším vrstvám. Co, ale tyto požadavky skutečně znamenaly ve vztahu k modernímu stavebnictví? Jak zmiňuje Rostislav Švácha, jejich obsah byl poněkud vágní,¹⁶ přesto je dobová rétorika velmi ráda používala. Standardizací se rozumí uvedení na jednu stranu na jakýsi obecný průměr vyhovující výši techniky své doby a na druhou požadavkům sociálním a hygienicko-zdravotním se zřetelem na ekonomický koeficient,¹⁷ což by se muselo bezpodmínečně promítnout ve zvýšení všeobecného standardu bydlení.

Normování si lze představit jednak jako proces vytváření nových životních a stavebních norem, které svojí exaktní poměřitelností přispějí k zjednodušení a zrychlení stavby, ale také jako hledání možnosti sjednocení určitých stavebních detailů, ve prospěch zatím jen teoretického požadavku sériové výroby. Poslední zmiňovaná – typizace, směřuje k vytvoření určitých závazných stavebních typů, ať už šlo o obytný dům, nemocnici, školu nebo sportovní hřiště, které pokud by se osvědčily, bylo by je snadné používat a případně jen variovat, podle specifika místa.

S těmito postuláty, směřující k využití vědecko-technických poznatků, se ztotožňovali také konstruktivisté sdružení roku 1924 kolem jednoho z nejvlivnějších periodik mezinárodní architektonické avantgardy, kolem švýcarského časopisu *ABC. Beiträge zum Bauen*. Ať už

¹⁴ Otto WAGNE: zde citováno dle Karel TEIGE: Nejmenší byt Praha 1932, 165.

¹⁵ Oldřich STARÝ: Česká moderní architektura, in: Stavba IV 1925-1926,

¹⁶ Rostislav ŠVÁCHA, Dita ROBOVÁ, Mirko BAUM: Forma sleduje vědu Teige, Gillar, a evropský vědecký funkcionalismus 1922 - 1948, Praha 2000, 27.

¹⁷ Standardizace v kolektivním bydlení, Stavba XII, 1934-1935, 172.

jeho zakladatelé Mart Stam, Hansch Schmidt, Emil Roth a z počátku i El Lisický tak i osobnosti, tomuto periodiku velmi blízké, mezi něž patřil například Hannes Meyer, Hans Wittwer, Paul Artia, všichni zaujímali v rámci moderního architektonického hnutí radikální postoje a byli rozhodnuti navrhovat sociálně relevantní stavby ve shodě s vědeckými principy.¹⁸ Svým pojetím časopisu jako platformy pro prezentaci názorů překračujících hranice států, pomáhali k vnímání nové architektury jako prosté individualistických, regionalistických a tradicionalistických postojů, která půjde vstříc novým technikám, materiálům a obzvláště novým společenským modelům.

V souvislosti s vývojem bytové výstavby byly koncepce a realizace členů redakčního okruhu z období existence revue ABC inspirativní a rozhodně nepostradatelné, přestože jejich vidění světa bylo silně ovlivněno radikálními levicovými názory. Většina jejich návrhů se zabývala předmětem charakteristického zájmu skupiny – funkčnost, standardizovaným řešením a možností sériové výroby, shrnuto Kennethem Framptonem výstižně do pojmu „*normativní standardy*.“¹⁹ Dalším okruhem zájmu skupiny byla hospodárnost moderní stavební technologie se základem v lehké konstrukci a téměř strojovém zařízení, které reprezentovala ocelová okna, aluminiové dveře a linolea na podlahách.

Názorově a také tendencí k vědeckému pojmání architektury byli blízcí Karlovi Teigovi. Ten v jejich programu spolu s programem sovětských architektů skupina OSA viděl možnost zdárného architektonického řešení města a domu odpovídajícího novému sociálnímu systému. Právě díky Teigovi byly také některé články ABC přeloženy a publikovány ve *Stavbě* a *ReDu*. Ve třetím ročníku *Stavby* tak byl českému publiku představen pohled Marta Stama na moderní stavebnictví ve stejnojmenném textu, ve kterém stručně nastínil jeho zásady. Zdůrazňoval především nutnost zbavit se řemeslných způsobů stavby, které s sebou nesou nešvary vrstvení mnoha drobných částí na sebe (viz průčelní zdi) a také nahodilosti, o které říká, že „*je úchylkou, a požadovat ji je sentimentalita*.“²⁰ Moderní stavebnictví tak nahradí řemeslnou práci strojovou, náladovost a individualnost kolektivností a normalizací a na místo „*kouzla nahodilosti, romantiky starého stavebního způsobu nastoupí krása exaktně organizovaného stavebního systému*.“²¹ Stam byl také přesvědčen, že stavební dílo přestalo existovat jako sestava, na sebe vrstvených, různých, malých součástí, ale stalo se logickým

¹⁸ Názorově a inklinací k levicovému pojetí světa a společnosti a také tendencí k vědeckému pojmání architektury byli blízcí Karlovi Teigovi. Ten v jejich programu spolu s programem sovětských architektů skupina OSA viděl možnost zdárného architektonického řešení města a domu odpovídajícího novému sociálnímu systému. Díky Karelvi Teigovi byly také některé články Marta Stama a Hannese Meyera dostupné československému publiku, postaral o jejich překlad a publikoval je ve *Stavbě* a časopisu *ReD*.

¹⁹ Kenneth FRAMPTON: Moderní architektura, Academia 2004, 157.

²⁰ Mart STAM: Moderní stavebnictví: in: Stavba III 1924-1925, 109.

²¹ Ibidem

celkem tvořící jeden organismus spolu se svými funkcemi, napětím a silami. Moderní stavebnictví se tak stalo novým systémem poslušno tlakům ekonomie.

Jedním z dalších vývojových stádií v nové architektuře byla nutnost začít stavět právě na bázi ekonomické, ale stejně tak sociální, což by znamenalo vytvořit z architektury veřejný zájem a ten následně pevně zakotvit v základech se širokým mezinárodním polem působnosti. Bylo třeba zformulovat generální akční program a vytvořit organizaci, která by ho zastřešila. V červnu roku 1928, na švýcarském zámku La Sarraz, se tak sešel první, přípravný kongres mezinárodní moderní architektury, zkráceně CIAM.²² Tohoto ustavujícího setkání se účastnilo 28 budoucích členů, z 8 evropských států.²³

Už z jejich názorové založení vyplivalo, že formulace představ o směřování organizace nemůže být příliš odlišná, avšak pojatá v mnohem širším, mezinárodním měřítku a s kýženým větším vlivem. CIAM otevřeně prohlašoval, že architektura je nevyhnutelně závislá na širších politických a ekonomických souvislostech, protože je součástí reality průmyslového světa a jako taková se nemůže spoléhat na řemeslnou práci, ale musí převzít metody průmyslové výroby. V podstatě se jednalo o první organizaci, která se začala důsledně zabývala ideou maximální ekonomizace výkonnosti výroby a z ní vyplívající racionalizace v architektuře, které se podle bodu 5. Deklarace z La Sarraz konkrétně *„projevují tímto způsobem:*

a) vyžadují takové architektonické koncepce, které vedou k zjednodušení pracovních metod na staveništi i v továrně;

b) pro stavební firmy znamenají redukci kvalifikovaných pracovních sil; vedou k zaměstnávání méně specializovaných dělníků pod vedením vysoce kvalifikovaných techniků;

c) předpokládají, že uživatel (tzn. Uživatel, který si objednává dům, v němž chce žít) bude revidovat své požadavky a přizpůsobí je novým podmínkám společenského života. Tato revize projeví se omezením některých individuálních potřeb, které postrádají skutečné ospravedlnění; díky této redukci bude pak maximálně možné uspokojovat potřeby co největšího množství lidí, které byly zatím omezovány²⁴

²² Congres internationaux d'architecture modern v textu i odborné literatuře obvykle vedený pod zkratkou CIAM

²³ Reprezentujícími následující státy Francii (6), Švýcarsko (6), Německo (3), Holandsko (3), Itálii (2), Španělsko (2), Rakousko (1), Belgii (1)

²⁴ Deklarace z La Sarraz, bod 5., CIAM 1928, zde citováno dle Kenneth FRAMTON: Moderní architektura, Academia 2004, 315.

V pojetí CIAM byl kladen důraz mnohem víc než na architekturu, na proces, který lze shrnout do pojmu „stavění“²⁵ jako základní lidskou aktivitu úzce spojenou s rozvojem lidského života a tuto skutečnost dobře odráží právě bod c) výše citovaného textu.

CIAM navíc zdůrazňoval potřebu plánovité ekonomiky a zároveň odsuzoval pojetí výkonnosti jako prostředku k maximálnímu zisku. Je nutné zmínit, že vliv této organizace působil i na Československou scénu, které se snažila dostat do bližšího kontaktu a sama se podílet na práci kongresu.²⁶ Avšak v roce 1929 došlo jen k přednesení představ a teprve na jaře 1930, směrem ke třetímu zasedání kongresu, které se mělo odehrát na podzim toho samého roku, byla ustanovena pracovní skupina, která by výsledky práce československé skupiny²⁷ představila.

Z pohledu formování stavebního názoru na otázky hromadného bydlení pro vrstvy existenčního minima byl velmi důležitý říjen roku 1929, kdy se kongres sešel podruhé ve Frankfurtu nad Mohanem. Jádrem tohoto setkání se stal tolik palčivý problém související s tíživou bytovou situací ve většině států. Hlavní téma bylo stanoveno jako *Wohnung für das Existenzminimum*, tj. byt pro existenční minimum. Na jeho rozřešení se měly, už z podstaty zaměření CIAM, podílet specialisté jako sociologové a národohospodáři. Následující rok, při třetím kongresu v Bruselu bylo téma nejmenšího bytu rozšířeno i na racionální regulační plány měst a na otázku samotného obytného domu.

Závěry kongresů byly pro českou avantgardu poměrně určující a její představitelé neměli problém se s nimi ztotožnit a ve svých pracích je reflektovat. Nutno však dodat, že nebyli jen pasivními konzumenty, ale snažili se svými názory do „diskuze“ přispívat.

²⁵ Pojem „stavění“ užívá Hannes Meyer ve stejnojmenném sborníku z roku 1927 nazvaném *Bauen* (Stavění) a vysvětluje ho jako pojem, který nahradí a v budoucnu i předčí obsah slova „architektura“. „Stavění“ představuje novou roli architekta, ten se stává specialistou na organizaci. Nové domy jsou pak čistě záležitostí specialistů a konstrukce si řeknou o příslušnou formu, která bude spíše její nutností.

²⁶ Platformou pro prezentaci práce CIAM a především oficiálním orgánem československé skupiny se měl stát časopis *Stavitel*. Představení její práce a cílů tak proběhlo ve XIII. ročníku této revue. Československá skupina kongresů mezinárodní architektury, in: *Stavitel* XIII. 1932-1933, 33.

²⁷ Je třeba podotknout, že členové československé skupiny CIAM se převážně rekrutovali z členů Architektonické sekce Levé fronty, která vznikla v říjnu roku 1929 z iniciativy Karla Teigeho. Proto také projekty Jana Gillara, Josefa Špalka, Karla Honzika a Josefa Havlíčka, které Československo v Bruselu reprezentovaly byly návrhy kolektivních domů z malobytové soutěže obce pražské. Eric DLUHOSCH, Rostislav ŠVÁCHA: Karel Teige 1900-1951 L'enfant terrible of the czech modernist avant-garde, Cambridge 1999, 223.

2.3. Propagace moderního stavebnictví a bydlení

Do hry, která se právě odvíjela na mezinárodní architektonické scéně, se brzy přidali další aktéři. Byly to snahy o hmotnou podobu idejí a teoretických zásad, které by se staly stejnou službou společnosti jako jejich promýšlení a formulování.

V tomto směru měly velkou moc výstavy bydlení, urbanismu, plánování a stavby nových měst, které zapadly do mozaiky snah vedoucích k propagaci široce aplikovatelné stavební a bytové kultury. Doplnily trend výstav plánů a projektů „malého“ bydlení, který pravidelně provázel zasedání CIAM, avšak na úrovni, jejíž cílovou skupinou nebyla pouze odborná veřejnost, ale každý návštěvník z nejšířší veřejnosti.

Ve své době se takový typ výstav stal zcela novým zjevem a v okamžiku, kdy exponáty „překročily“ práh výstavních hal a představily se v reálné podobě vzorových kolonii, byla cesta jejich osvětového působení odstartována. Výstižně znějí slova Karla Teigeho, který je přesvědčen, že současné výstavy moderní architektury *„jsou pro dnešní stavebnictví tím, čím průmyslové a světové výstavy 19. století, v Londýně a v Paříži, byly pro strojný řumysl.“*²⁸ Stejně jako tomu bylo v případě světových výstav nespočíval jejich význam pouze v touze představit nejaktuálnější výsledky práce atelierů, ale také sledovat cíle obchodně-reklamní, ve snaze vytvořit stavebníka poučeného, progresivně uvažujícího a ochotného bez velkého váhání využít představených typů domů, jejich konstrukcí, materiálů a nových technologií vůbec. Podobný trend, doprovázený vznikem mnoha propagačních publikací o moderním bydlení, se tak projevil i u nás například v příručkách J. E. Kouly, Karla Honzíka nebo v publikacích Svazu československého díla.

V oslnivém světle se jako organizátor veleúspěšných expozic předvedl říšskoněmecký Werkbund, jehož poválečné zaměření bylo velmi silně orientované právě na otázky urbanismu a moderního bydlení. Svou první nábytkářskou a uměleckoprůmyslovou výstavu uspořádal v roce 1924 ve Stuttgartu. O pouhé tři roky později byla, na témže místě, následována věhlasnou výstavou *„Die Wohnung“*. V rámci níž byla v Německu poprvé²⁹ realizována rozsáhlejší vzorová kolonie – sídliště am Weissenhof.

Zde byl v centru zájmu stále ještě volně stojící rodinný dům a také snaha o jeho efektivní vnitřní uspořádání, včetně vybavení. Její význam proto zatím nespočíval v cíleném řešení široce dostupného bydlení, ale ve stanovení určitých základních, do budoucna platných

²⁸ Karel TEIGE: Nejmenší byt, Praha 1932, 102.

²⁹ Vzorové kolonii Wiessenhof předcházela vzorový rodinný dům, který vznikl v rámci výmarské prezentace Bauhausu v roce 1923. V tomto případě se ale nejednalo o představení více typů domů, tedy z tohoto hlediska je možné Stuttgartskou kolonii považovat opravdu za první. Ibidem

hygienických a konstrukčních principů a především ve svém univerzálním působení, který výrazně překročil hranice samotného Německa. J.E. Koula později ocenil její vliv u nás jako tak silný, že působil na „všeobecné přiklonění naší architektury k evropské konstruktivistické.“³⁰

Stuttgartská pobočka navíc na svůj enormní úspěch navázala v podobě uspořádání putovní výstavy *Neues Bauen*, která se díky Klubu architektů a s ním spojené redakci *Stavby* mohla v roce 1929 představit i českému publiku pod názvem „*Výstava mezinárodní nové architektury*“. V expozici byly znovu prezentovány všechny objekty stuttgartské kolonie, které rozšířila řada dalších prací z různých zemí ve snaze představit to nejpodstatnější. Mimo to organizátoři využili domácí půdy pro ukázky výsledků práce domácí architektonické scény. Na stránkách VIII. ročníku *Stavby* byla potom výstavě znovu věnována pozornost v četných reprodukcích projektů a realizací.

Měla-li koncepce stuttgartské výstavy velký úspěch, pak nelze opomenout rok 1929, který přinesl další v podobě výstavy *Wohnung und werkraum*³¹ zkráceně WuWa ve Vratislavy. Pokud se budeme v následujících kapitolách podrobněji zabývat konceptem malého bytu a ideální formy malobytového domu nemůže dění, v tehdy hlavním městě pruského Slezska, zůstat bez povšimnutí. Její význam nebyl sice obecně vnímán jako tak silný vzhledem k lokálnímu charakteru oproti Stuttgartské výstavě, které se aktivně účastnili mezinárodně uznávaní architekti, ale představila „*pocitivé úsilí o vytvoření a propagaci malého bytu pro malého člověka [...], které se setkalo u většiny výstavních objektů se zdarem.*“³² Výstavní pavilony doprovázela pokusná kolonie *Grüneiche*, sice menšího rozsahu, zato ale konsistentnějšího programu. Oproti předchozí, jejímž tématem bylo „nové bydlení“ v nejširším smyslu, tu byla nastavená priorita pro řešení malého a nejmenšího bytu. Jak zmínil Vojtěch Krch význam výstavy spočíval v jejím výchovném působení, tedy ve snaze představit a v praxi ověřit nové typy bydlení které by bylo možné později budovat ve velkém.³³ V rámci kolonie byly realizovány tři základní typy domů pro hromadné bydlení, kterým se věnovaly podrobně revue *Stavitel* a také *Architekt SIA* v ročníku 1929 a které vstoupily do obecného povědomí československých architektů. Představen byl tak pavlačový dům arch. Kemptra, [1] schodišťový dům s prvky kolektivního vybavení arch. Radinga [2] a dům typu boardinghouse arch. Sharouna, který byl první realizací tohoto, z Ameriky pocházejícího typu, v Evropě.

³⁰ Jan E. KOULA, *Nová česká architektura a její vývoj ve XX. století*, Praha 1940, 80.

³¹ *Výstava Byt a dílna*

³² Jan NESIBA: *Výstava „Byt a dílna“ ve Vratislavi*, in: *Stavitel X 1929*, 111.

³³ Vojtěch KRCH: *Výstava byt a dílna*, Vratislav, in: *Architekt SIA 1929*, 170.

Říšskoněmecký Werkbund nebyl jediným organizátorem výstav moderního stavebnictví a kultury bydlení. Jeho inspiraci následovalo více evropských států, Československo nevyjímal. V roce 1930 uspořádal po jeho vzoru výstavu Werkbund Švýcarský v Basileji, doplněnou také o kolonii malých rodinných domků a v tom samém roce se také konaly výstava ve Stockholmu. Koncepce výstav ve Stuttgartu a ve Vratislavi tak představovaly vlivný proud a proto jim byla, napříč periodiky, věnována mimořádná pozornost. Navíc se konaly v době, kdy se u nás nový stavební názor na různé formy bydlení teprve utvářel a upevňoval.

V našem prostředí ohromný kus práce na poli propagace obecné bytové kultury odvedl Svaz československého díla. Instrukce, svou podstatou podobná říšskoněmeckému Werkbundu, která se prostřednictvím své široce založené činnosti snažila o „organizaci výtvarné práce v duchu přítomné doby“, tj. o spolupráci mezi průmyslovými výrobci a výtvarníky-návrháři.

Svaz čs. Díla se stal iniciátorem výstavby první československé kolonie pod Wilsonovým lesem, nesoucí název *Nový dům*, která vznikla v rámci Výstavy soudobé kultury konané roku 1928 v Brně. Inspirace kolonií Stutgartské výstavy byla patrná. I zde byl ve 4 z 16 pro kolonii postavených objektů řešen malý byt, ale stejně jako tomu bylo ve Stuttgartu, zatím jen v podobě vhodné pro rodinný dům, bez racionálního systému zastavění. Kromě kolonie vznikl v Brně také vzorový nájemní dům s malými byty, které ale z pohledu malých bytů vznikajících ve třicátých letech, představovaly, se svou dvou a třípokojeovou koncepcí, spíše byty střední. V jednom domě možného bloku, který by pojmul 70 až 80 bytových jednotek byly vytvořeny vzorové interiéry, na jejichž vybavení byla vypsána veřejná soutěž. První cenou byly oceněny návrhy Bohuslava Kupky a druhou Karla Honzíka. Malému bytu a jeho propagaci se měla o dva roky později věnovat další plánovaná kolonie, tentokrát v Praze na Babě. Původní program, v rámci něhož byla uspořádána soutěž, předpokládal jako ústřední téma „návrh bytu/domku pro člověka začínajícího život.“ Původní představy se však proměnily v zcela odlišný výsledek, když byly v Praze realizovány individuální vily.

Ze zpětného hodnocení J. E. Kouli lze vyčíst, že především brněnská výstava měla určující vliv. Spatřoval v ní událost předělovou: „*Výstava soudobé architektury v Brně i rok jejího uskutečnění 1928 je důležitým mezníkem ve vývoji naší moderní architektury, snad důležitějším než byl rok 1908, rok jubilejní výstavy pražské.*“³⁴

³⁴ KOULA 1940 (pozn. 30) 82.

3. Předpoklady reformy bydlení

Vývoj stavebnictví v poválečných letech je věrným odrazem celého kulturního a sociálního dění. Moderní architektura se všemi svými zápasy o věčnost ve způsobech a zaměřeních stavby, o nový výraz podmíněný všemi zdokonalenými konstrukcemi i materiály, o zavedení vědeckého myšlení do způsobu architektovi práce, měla nesporný vliv na vývoj obytného stavebnictví. Proměny technické a ideové, nové názory, to vše zasáhlo silně do obsahu moderní architektury.

Avšak s příchodem hospodářské krize na přelomu dvacátých a třicátých let znovu zesílila akutní potřeba opravdu reálné koncepce levného a dostupného bydlení. Bylo potřeba začít skutečně stavět na silných teoretických základech, které bohatá mezinárodní diskuze a směřování moderní architektury ve dvacátých letech připravily. Zásadní problémy se totiž zatím nepodařilo plně odstranit a jádro neuspokojivé situace zůstávalo v kvantu ladem ležících, nově postavených bytů, které si jejich potenciální obyvatelé nemohli dovolit. *Při zdánlivě rekordním úspěchu dnešní architektury zůstává však skutečností více než zarážející, že počet nebydlících v našich městech vzrůstá den ode dne a téměř paralelně s počtem nově vystavěných nájemných domů a módně stavěných paláců a vil.*³⁵ To vše jen posilovalo vážný zájem o řešení otázek bydlení a mělo zjevný vliv na formování nejmenšího bytu a s ním i vhodného typu obytného domu.

Tento obecný trend se u nás projevil zejména v době po roce 1928,³⁶ kdy se bydlení začalo neobyčejně rozvíjet především po stránce funkční. Rodinný dům přestával být hlavním středobodem úsilí architektů, neboť nová architektura směřovala spíše k řešení velkých obytných celků a snažila se o ekonomické řešení bytu pro každého, lidového bytu nebo minimální bytové buňky. Stručně řečeno začala se zaměřovat na stavby většího měřítka a vyššího účelu. *„Obytný dům může být plným právem nazván ústředním problémem nové architektury. Neříkám že by otázka obytného domu bývala opomíjena v dřívějších obdobích. Nesporně však nikdy nebyla tak všeobecně závažná jako dnes, neboť nikdy se neusilovalo o to, poskytnouti zdravého obydlí všem, t.j. i sociálně slabým a nejslabším.“*³⁷ V důsledku intenzivní, téměř laboratorní práce, kterou avantgardní architekti tématu věnovali, došel vývoj velmi rychle daleko. Byla vytvořena, zkoumána a postupně zdokonalována řada typů, které mnohdy dokonce překonaly základní stanovené potřeby.

³⁵ Zdeněk ROSSMAN, Deset let tz. v. čs. moderní architektury, in: Stavitel XI 1930, 3.

³⁶ V tomto roce se konala Výstava soudobé kultury v Brně, která byla považována jako zlomová, protože poprvé dávala prostor nové architektuře představit se v širším měřítku

³⁷ KOULA 1931 (pozn. 3.) předmulva

3.1. Otázka malého bytu

Najít vhodnou definici malého bytu není zcela snadné, už jen pro mnohost a různorodost názvů snažících se jeho podstatu postihnout. Setkáváme se tak s malým, nejmenším, minimálním bytem, ale také bytem pro existenční minimum nebo pro chudé.

Všechny tyto pojmy reprezentují byt, který rozhodně neměl představovat jen jistý druh pomocné formy k překlenutí bytové krize, ani odvozovat svůj program z nejmenších nároků nejhudších vrstev. Naopak, měl se ve vizích svých ideových tvůrců stát novou svébytnou jednotkou. Aby se však jako samostatně existující pojem mohl vyvinout, musel se nejdříve vymanit z mezí pouhého spojení podstatného jména s přídavným, které evokovalo jeho kvalitativní hodnoty především co do rozměru. Zároveň se ale také musel odpoutat od své zpátečnické formy redukce a restrikce velkého bytu zámožných vrstev a ani jeho rané pojetí v podobě jedné místnosti – obytné kuchyně, bez jakékoliv funkční diferenciaci prostoru, nebyla cestou pokroku. V teorii Karla Teiga dokonce zaujímal pozici nejprimitivnější formy malého bytu.³⁸

Koncepce malého bytu, tak jak byla racionálně formulována v době frankfurtského kongresu CIAM v roce 1929 představovala syntézu výsledků vědeckých metod v architektuře a vývoje sociologie městského obyvatelstva - „*Zespolečnění práce mělo za následek socializaci velké většiny dřívějších funkcí rodiny a podporuje osamostatnění individua – i ženy, umožňuje volné přesídlování, podpořené rozvojem dopravy, předčasný odchod dětí z rodiny. Rodina tak ztrácí význam jako hospodářská jednota pro výrobu zboží a jeho spotřebu a dělí se v rozmnožené a menší jednotky, které vedou k zmenšení průměrné velikosti domácnosti.*“³⁹ Technická formulace této nové formy zněla „*Minimální plocha, maximální bydlnost, jde tedy o byt minimo-maximální, o minimální prostor vyhovující maximálnímu životu, o byt pro třídu existenčního minima, který by neklesl pod nezbytné biologické minimum.*“⁴⁰ Ve smyslu této formulace zůstává i základní poslání minimálního bytu čistě pragmatické, tedy s minimem plochy poskytnou maximum slunce, vzduchu tj. vytvořit byt zdravý, hygienický a odpovědný vůči společnosti. Co do určení účelu a smyslu nabízel Walter Gropius analogie s pronajatým kupé v rychlíku nebo lodní kajutě, tzn. jednotkou, která ve

³⁸ Karel Teige byl přesvědčen, že obývací kuchyně neodpovídá bytovému provozu moderních vrstev existenčního minima, je výsledkem středověkých bytových způsobů a reprezentuje dobu, kdy všichni obyvatelé bytu trávili téměř celý den v příbytku. Takový prostor byl zcela univerzální a sloužil jak všem funkcím rodinným (stravování, relaxace, výchova, spaní), tak jako výrobním (řemeslo). Více k tomu tématu viz. kapitola *Nejmenší byt* in: TEIGE 1932 (pozn. 28) 216.

³⁹ Walter GROPIUS: Sociologické základy minimálního bytu pro městské obyvatelstvo, in: Stavitel XI 1930, 39.

⁴⁰ TEIGE 1932 (pozn. 28) 41.

svém pojetí a zařízení důsledně sleduje své určení a veškeré detaily vnitřního uspořádání jsou jim podřízené. Prostor musel být souhrou promyšlených vazeb, ne jen proto, aby bylo na minimální ploše dosaženo všech požadovaných funkcí bytu, ale také proto, aby člověk plně zaměstnaný ve své domácnosti neztrácel zbytečně čas a energii jejím provozem.

Jednotně nebyl počet místností ani minimální nebo maximální výměra malého bytu přesně definována.⁴¹ Avšak nejobvyklejší formou byla kombinace dvou místností, na ploše do 60m². Větší prostor s vyšším počtem místností ať sebelépe organizovaných, jak podotýká Karel Teige, se vzdaloval od podstaty bytu minimálního a vracel se zpět k redukovanému velkému bytu tzn. začal postrádat svou inovativnost, stal se znovu konvenčním.

V praxi se ale brzy ukázalo, že právě naplnění společenského poslání tj. zajištění ubytování nejméně majetných vrstev městského obyvatelstva, bylo úkolem nejtěžším.⁴² Tato skutečnost začala rozevírat úhel mezi řešením pragmaticky racionálním a radikálně reformním vedoucím až k minimalizaci bytu v obytnou buňku jako součást kolektivizovaných forem bydlení. Oba přístupy se sice shodovali ve zformování maximálně účelného a zdravotně nezávadného typu bydlení, ale zároveň se začali rozcházet v odlišném pojetí bytu jako jednotky rodinného hospodářství. Zatímco pro racionálně uvažující architektky nikdy nepřestal být malý byt „domovem“ rodiny, v představách jejich radikálních, avantgardních oponentů bylo jeho jedinou správnou cestou zrušení rodiny. Například Karel Teige nazíral na problematiku minimálního bydlení jako na rovnici, kdy minimální byt rovná se moderní byt, který však není pouze prostředkem k ukojení potřeb existenčního minima, ale stává se nedílnou součástí plně socializované společnosti. Takový byt by, dle jeho názoru, byl „jednotkou jakéhosi kolektivního útvaru hotelového systému, bez kuchyně a v jednotlivých apartmentech“⁴³ východiskem by se stala přeměna „dosavadního rodinného bytu v „livingroom“ jednotlivce to znamená dům který by byl soustavou buněk určených pro jednu osobu, velikým obytným úlem.“⁴⁴ Stejný pohled na tuto problematiku sdíleli stoupenci vědeckého proudu funkcionalismu a své názory plně projevovali v propagaci a projektech kolektivních domů.

⁴¹ Velikost malého bytu obvykle vymezovaly normy, které v jednotlivých státech podléhaly místním stavebním zákonům. V meziválečném Československu se tak minimální a maximální plocha definující malý byt proměnila několikrát.

⁴² V Praze o problému svědčil počet nově vystavěných obytných domů s byty, které v určitém nezanedbatelném procentu zůstávali neobsazené. Také Zdeněk Rossman se k tomuto problému vyjádřil slovy: „Při zdánlivě rekordním úspěchu dnešní architektury zůstává však skutečností více než zarážející, že počet nebydlících v našich městech vzrůstá den ode dne a téměř paralelně s počtem nově vystavěných nájemných domů a módně stavěných paláců a vil.“ Zdeněk ROSSMAN: Deset let tz.v. nové architektury v Československu, in: Stavitel X, 12.

⁴³ Karel TEIGE: Bytová otázka, in: ReD 1930, 202.

⁴⁴ Ibidem

Přes odlišná názorová východiska a představy o formě a poslání malého bytu, panovala v odborné veřejnosti obecná shoda, že právě otázka „malého“ bydlení se stala předsevzetím a nejzávažnější povinností své doby.

3.2. Organizace půdorysu a racionalizovaná domácnost

Tradiční podstata bytu a jeho tradiční půdorys u nás, tak jako v zahraničí prošel svým vývojem. S obecnou snahou o racionalizaci spojenou s proměnou společnosti a postupující diferenciací bytů podle svého účelu, bylo třeba změnit byt samotný. Jeho součásti, a jeho prostorové jednotky se tak změnily ve své velikosti a obsahu, což se zvláště týkalo malé bytu. Pavel Janák upozorňoval na jeho nevhodné nahodilé řešení jako pokoje a kuchyně nebo jediné obývací místnosti, které postrádalo hlubšího smyslu a bylo „*třeba stále a stále poukazovat na to,[...] jak je nutno půdorys i v tomto zmenšeném rozsahu reorganizovat rozdělením na bydlení, hospodaření a spaní.*“⁴⁵

Karel Honzík ve stejné době hovoří o nutnosti zavedení ekonomie do domácnosti a nutnosti zabývat se mimo půdorys i funkční organizací.

„*Mluvíme-li u nás o moderní domácnosti vždy nám tane na mysli její vzor – domácnost americká. Americká domácnost zmodernizovala se tak rychle a podivuhodně, protože i pro domácí práci přijali v Americe všeobecně platné používání zásad práce, jejichž výsledkem je zjednodušení a usnadnění všech pracovních výkonů.*“⁴⁶ Napsala Oldřiška Zemanová, v jedné z kapitol své knihy, prostřednictvím které se snažila ukázat svým čtenářkám cestou k efektivně řízené domácnosti. Aktuální dění za Atlantickým oceánem bylo inspirativní, avšak již na konci 19.století, v realizacích Franka L. Wrighta, předznamenávalo převratné změny. F. L. Wright se inspiroval metodami, podle nichž byly vyráběny stroje a zkoušel je aplikovat na své stavby. Rozhodující význam však měla jeho odvaha tvořit půdorysy svých domů volně a asymetricky a podřizovat je účelně formám života v domě, které se promítaly do vzhledu stavby samotné. Jak píše Oldřich Starý „*v Americe byly jiné a příznivější poměry než u nás [...] vláda stroje u nás ještě zplna neovládla.*“⁴⁷ Zracionalizovaný provoz např. továrny Ford, podobně jako výsledky práce výzkumných

⁴⁵ Pavel JANÁK: Rozřešili jsme již malý byt?, in: Styl XI 1931 – 1932, 81.

⁴⁶ Oldřiška ZEMANOVÁ: Moderní domácnost, Praha 1928, 7.

⁴⁷ Oldřich STARÝ: Názory na moderní architekturu II, in: Stavba I 1922, 167.

ústavů zabývajících se vědeckými metodami organizace práce⁴⁸ se promítly také do teoretického uvažování architektů, kteří se jimi inspirovali a začali se pokoušet je aplikovat na organizaci bytů vyžadujících, díky jejich plošné redukci, efektivní provoz a racionalizovaný půdorys. Stejně jako nové materiály posouvaly moderní stavebnictví v před, tak přímo ovlivnily organizaci bytu, když přispěly k uvolnění půdorysu a tím také k naplnění požadavku účelného a do jisté míry libovolného uspořádání jednotlivých místností.

Hlavní cíl u malých bytů spočíval ve snaze oddělit funkce společenské od soukromých, což se prolínalo s představou specializace místností. Ta by znamenala oddělit vaření od všech ostatních bytových provozů a stejně tak bylo do zvláštního prostoru situované také spaní. Isolováním funkcí vaření a spaní bylo možno změnit rozměr příslušných místností, tak, že oč se zmenšila kuchyň, o to bylo možné zvětšit hlavní obytnou místnost. [3] Tím se ušetřilo místo pro vznik odděleného spacího prostoru za jednoduchou příčkou nebo, u nás v realizacích z první poloviny třicátých let za závěsem v kombinaci s nábytkovou sestavou. I spaní podléhalo snaze redukce do omezeného prostoru čistě k tomuto účelu určenému. Inspirace se nabízela v kajutách parníků a kupé dálkových vlaků. V půdorysu malého bytu se tyto představy částečně uplatnily. Otázkou však zůstává, jestli šlo o devízu nebo nutnost.

Při všech pokusech o členění bytu bylo třeba vzít v úvahu jak moc jsou omezeny složky rodinného života a domácího hospodářství tzn. kolik členů domácnosti a jak moc času tráví doma. Například dělnictvo minimum a pokud je žena zaměstnaná, byt je v provozu jen ráno, večer, v neděli a ve svátek.

Funkční oddělení místností dopravázela nutnost jejich správného uspořádání. Logickými vztahy mezi jednotlivými místnostmi a pohybem obyvatel mezi nimi se zabýval Karel Honzík, který je schematicky zaznamenal do digramu efektivního uspořádání bytu. [4] Snahy o racionalizovanou domácnost, exaktně proměřenou, měly původ v pracích američanky Christine Frederick,⁴⁹ která se logikou jejího uspořádání zabývala už před první světovou válkou. Výše zmíněné vědecké ústavy organizace práce a inspirace řízením provozu v továrnách cestu k anologickému uspořádání domácího provozu dokonaly. Pokud porávnáme Honzíkuv diagram s organizací malých bytů, například z pražských soutěží, zjistíme, že si rozhodně nejsou nepodobné.

⁴⁸ V americe k nejvýznamnějším osobnostem ve výzkumu metod organizace lidské práce patřil Frederec Winslow Taylor, podobnými náměty se, ale také zabýval v SSSR ústav CIT (Centralnyj institut truda), kde vědci sledovali pohyby dělníků při práci, zaznamenávali je a na základě získaných výsledků se pokoušeli o zefektivnění práce v továrnách.

⁴⁹ Ve své knize, která vyšla roku 1912 *The New Housekeeping, Efficiency Studies in Home Management* se podrobně zabývala všemi postupy a jejich délce trvání, na základě kterých potom vyvozovala nejefektivnější uspořádání domácnosti.

Karel Honzík, vůbec, přinášel zajímavé podněty. Například jeho představa ideálního tvůrčího týmu moderní domácnosti byla ve složení architekt – hospodářský ekonom – žena.⁵⁰ Ženy se formování domu a bytu jako předmětu bydlení věnovaly odedávna a proto, když se jejich společenské postavení začalo po první světové válce měnit, jejich názory začaly značně ovlivňovat dění. Nevyhnutelnost další práce žen v domácnosti i po návratu ze zaměstnání, působila na architekty respektive první vystudované architekty jako motiv důsledné racionalizace domácího provozu, který, dá se říci, začal v kuchyni. „*Veškeré zlo naší soustavy činžovních domů je nadměrně velká kuchyně, jež svými rozměry přesahuje potřeby vaření.*“⁵¹ Vedle Američanek, které se zabývaly standardy racionalizovaných kuchyní, jež inspirovaly Oldřišku Zemanovou, ale o nichž mluvil také Karel Honzík, to byly i evropské architektky jako Margarete Schütte-Lihotzka.⁵² autorkou slavné frankfurtské kuchyně pro byty kolonie Nový Frankfurt. Ve spolupráci s hlavním architektem Ernstem Mayem vytvořili koncept laboratorní kuchyně. [5] [6] Malé (6m²), kompaktní a plně vestavné, zcela oddělené místnosti od zbytku domácnosti. Brzy nato také u nás začalo platit, že „*ústřední místností rodinného bytu s domácím hospodářstvím je kuchyně, jakási laboratoř hospodynina, [...] vypravená a zařízená tak, aby umožňovala snadný a neunavující provoz domácnosti.*“⁵³ Tento typ kuchyně představoval místnost efektivně sloužící pouze svému účelu.

Důsledkem a posléze jedním z cílů všech těchto snah, které se pokoušely o dosažení prosté logiky rozvrhu bytu, bylo vytvořit nejen zcela funkční prostor, ale také vytvořit podmínky pro jednotné a univerzální uspořádání bytu tzn. vytvořit jakýsi standard bytových dispozic, který by vyhovoval také jinému standardnímu, sériově vyráběnému zařízení - například nábytku. Tím by došlo k dalšímu posunu na cestě ke standardizaci, ale také k cenovému zpřístupnění kvalitního bytového vybavení.

3.3. Typ domu pro malý byt – od bloku k řadě

V okamžiku kdy „*Architektura přestala být dekorativní a stala se inženýrskou*“⁵⁴ mohl průmysl uskutečnit to co bylo v minulosti utopií a pomoci vysvobodit obytný dům z jeho ustrnutí v historickém vývoji. Architektura si stále více a více uvědomovala, že běžné pojetí obytného domu už nevyhovuje, protože se nedokáže vyrovnat pokroku civilizace a její

⁵⁰ Karel HONZÍK: Moderní byt, Praha 1929,

⁵¹ Josef SETNIČKA: Bytová zařízení, in: Stavitel XIII 1923, 94.

⁵² První rakouská architektka

⁵³ SETNIČKA 1923, (pozn. 50)102.

⁵⁴ Karel TEIGE: Obývací stroje, in: Stavba IV 1925 - 1926, 135.

současné organizaci. Jedinou správnou cestou se tak zdál návrat k účelnosti. Moderní obytný dům byl výsledkem jednak otázky reformy bydlení, kterou reprezentoval nový standard bytu a racionalizovaný půdorys a jednak otázky stavebních metod – nových materiálů, konstrukcí a hlavně snahy o industrializaci stavebního provozu. Jak říká J. E. Koula „*Znamená-li první polovina 19.století počátek stavby nových konstrukcí inženýrských, bude znamenat počátek 20.století počátek stavby nového domu obytného.*“⁵⁵

Reálnou představu o jisté úrovni bydlení u nás měli odborníci už před první světovou válkou a přestože šlo především o rodinný domek, už tehdy alespoň teoreticky zvažovali dům pro hromadné sociální bydlení z hlediska hygieny, dobrého provozu a úspory stavby.⁵⁶ Byl to počátek cesty, kterou ve dvacátých letech znovu nastoupili s představou nové formy obytného domu, která by stejně jako malý byt vedla k očekávanému pokroku.

Jaké byli ale důvody bránící okamžitému vývoji pokročilejšího typu velkoměstského bydlení? Zatím se jako zcela zásadní nedostatek jevíly „*pochybné zastavovací plány nových čtvrtí na obvodu měst.*“⁵⁷ Nájemní domy se stavěly, jak bylo zvykem, v uzavřených blocích a v příliš hlubokém a početném traktovém systému,⁵⁸ bez jakéhokoliv ohledu na kvalitu bytu po stránce směru denního světla a přísunu čerstvého vzduchu. Faktem ale zůstávalo, že překonání takového bloku v centrech měst bylo poměrně problematické pro povážlivou finanční ztrátu při vysoké ceně pozemku. Veškeré snahy tak zůstaly až do poloviny 20.let spíš jen v rovině teoretické a překotným pokusům bylo stále potřeba vetknout systém.

Prvním krokem byl polootevřený blok tzn. otevření klasického, na jakémkoliv k tomu vhodném místě, což umožnilo alespoň omezené proudění vzduchu. Ve smyslu odstranění dalších nešvarů, takové řešení však zůstávalo stále nedostačující.

Velký posun přineslo teprve úplné otevření bloku, vedoucí k možnosti částečné práce s orientací ke světovým stranám, kde odpadá severního průčelí a s ním přichází možnost dobrého proslunění bytů. Toto řešení a další pokrok vůbec, si ale žádaly ještě jednu podstatnou změnu. Pouze moderní pojetí regulace pro nově plánované obytné čtvrti nebo vhodná stávající prostranství, ji dokázalo plně vyhovět. To zároveň uvolnilo cestu k nejprogresivnější formě bytového domu, respektive k domům seskupeným do volných řad, kde není rozdíl mezi uliční a zadní frontou a kde se všem bytům dostává stejnou měrou osvětlení, oslunění a je vždy možné jejich příčné provětrání. První takové systematické

⁵⁵ KOULA 1931 (pozn. 3) 10.

⁵⁶ K tomu blíže Karel KOŽELA: Snahy v českém obytném stavebnictví, in: Architektura 1940, 193.

⁵⁷ Nájemné domy, Stavitel XIV 1933-1934, 66.

⁵⁸ Pro nájemní domy přelomu století byla typická hloubky mezi 16 a 20m, mající 3 až 5 traktů. Pavel JANÁK: Sto let obytného domu nájemního v Praze in: Styl XIII 1933-1934, 16.

zastavění celého okrsku se objevilo v kolonii Dammerstck v Karlsruhe, jejímž autorem byl Walter Gropius.⁵⁹ V Praze ji v roce 1928 řešil Bohumír Kozák ve svém projektu na zástavbu oblasti Invalidovny v soutěži na Státní mincovnu.⁶⁰ [7] Studie zastavění obytné čtvrti vedla od menších celků až po projekty funkčního rozdělení samotného města do částí podle, na severní polokouli, převládajícího směru větru. „*Město je rozděleno na oblasti volně řazené. Na východě průmysl, železnice, ve středu obchod a drobná výroba, na okraji bydlení. Na západním okraji pak výhradně obytné čtvrti s volnými řadami v zeleni, orientované k slunci.*“⁶¹

Otázka domu samotného se stala zvláštní kapitolou. Pakliže řadové řešení bylo ke konci dvacátých let všeobecně považované za nevhodnější, podoba ideálního typu zůstávala nedořešená a je faktem, že minimálně u nás nebyla zcela jasně určena nikdy a vždy se volba typu odvíjela od místních, aktuálních, zákonných a ekonomických podmínek daného projektu. Podobu činžovního domu totiž nešlo zásadně oddělit od požadavků vnitřního uspořádání bytu, kde skladba místností a jejich funkční rozdělení určovaly vyžadovaný směr denního osvětlení nebo, například, příslušnost jedné z místností k hlučnější pavlači. Na tomto místě je třeba podotknout, že názor na výběr typu domu byl u nás ovlivněn příklady ze zahraničí. Byly to jak výstavy Werkbundu a z nich především WuWa, která představila nejnovější formy bytových domů, ale také diskuze, kterou vedl III. kongres CIAM v Bruselu, dotýkající se otázek hustoty zastavění a tomu odpovídajícího typu domu. K tomu se přidávaly příklady výstavby celých nových městských částí, které výborně reprezentoval „Nový“ Frankfurt. Všechny vlivy, ale zejména ty německé, se projevovaly na počátku třicátých let v k obecnějším příklonu k pavlačovému typu domu. Alespoň do té doby, než byly uspořádány první soutěže a některé domy byly prověřeny v praxi.

3.4. Státní bytová politika

První světová válka a její bezprostřední důsledky vytvořily z hlediska bytových podmínek řadu problémů, s nimiž se musel nově vytvořený československý stát vypořádat. Velké výdaje s válkou spojené zapříčinili na jedné straně pokles životní úrovně, který se nedotkl jen nejchudších, ale i středních vrstev a pracující inteligence a na druhé, znemožnily dostatečný

⁵⁹ Je však nutné dodat, že o už v roce 1913 byla důsledně v jedné řadě vystavěna dělnická kolonie Alte Heide v Mnichově a stejně tak tomu bylo i v Bruselu v případě Quartie de la rue Haute. Karel TEIGE: Nejmenší byt, Praha 1932, 282.

⁶⁰ Kozáka BOHUMÍR: Návrh zastavění invalidovny v Praze, in: Stavba VI 1927-1928, 148.

⁶¹ KOŽELKA 1940 (pozn. 56.) 195.

přisun investic do nové výstavby i údržby stávajícího bytového fondu. V této situaci se téměř nikdo nebyl ochoten pustit dobrovolně do stavby ať už rodinných nebo bytových domů, protože neměl dostatečné záruky rentability investic. Prostředky nepostrádali jen soukromníci, stejně bídě na tom byly i obce. Do hry musel tedy vstoupit stát a na prvním místě zaštitit stimulaci bytové výstavby.⁶²

Obecně se dají nejdůležitější zásady poválečného stavebního zákonodárství shrnout do tří následujících bodů:

1. Podpora stavebního ruchu,
2. Reforma bydlení,
3. Opatření levných bytů, přístupných všem vrstvám⁶³

A zároveň do dvou fází – První, která trvala přibližně do roku 1928 a byla spojená hlavně s velkorysou podporou stavebního ruchu a překotného vývoje stavebnictví. Se vzkvétající ekonomikou bylo snadné podlehnout opojení prosperity a zdálo se, že není potřeba zaobírat se programově řešením domů pro sociálně slabší vrstvy. Sice už v tomto období mezi nejčastěji typ bytu v novostavbě patřil dvoupokojový, tj. o jedné obytné místnosti a kuchyni, ale ve stejné míře byl požadován i třípokojový typ, což později rozhodně neplatilo⁶⁴. Jak podotýká Rostislav Švácha podpora bydlení pro převážně středostavovské obyvatele, ve dvacátých letech, znamenala pro stát udržování širšího okruhu svých stoupenců.⁶⁵

Teprve s hospodářskou recesí a stoupajícím sociálním napětím, které ve stále širších vrstvách společnosti probouzelo sympatie k radikální levici se vytvořily podmínky pro druhou vývojovou fázi. Ta přinesla opravdový zájem o řešení malého bytu jako prostředku pro bydlení vrstev existenčního minima a navíc si oproti letům dvacátým vynutila stanovení pravidel jasně ho určujících. Stát se tak bytovou problematikou zabýval v podstatě nepřetržitě, od svého vzniku, po celou dobu trvání meziválečné Československé republiky.

⁶² V poválečné Evropě to nebyl případ ojedinělý, podobná situace se týkala většiny válkou dotčených států a mnoho států muselo po válce přistoupit k podobnému řešení přímého zásahu státu. Stalo se tak například ve Velké Británii, kde byl na jaře roku 1918 přijat zákon o regulaci nájmu a hypoték. Podobně tomu bylo v Německu i Francii. K tomuto tématu blíže Jakub RÁKOSNÍK, Igor TOMEŠ a kol.: Sociální stát v Československu – Právně institucionální vývoj v letech 1918 -1992, Auditorium Praha 2012, 278.

⁶³ Z hodnocení F.A. Libry vyplývá, že v době kvetoucí konjunktury se do popředí dostávaly spíše první dva body, zatímco třetímu se až do začátku hospodářské krize věnovala pozornost jen okrajově. (František A. LIBRA: Vliv zákona o stavebním ruchu na půdorys nejmenšího bytu, in: Stavba 1934 XII, 139.)

⁶⁴ Od roku 1927 začala produkce malých bytů tj. nejčastěji o jedné obytné místnosti a kuchyni stoupat a mírně převyšovat třípokojový typ. Avšak v roce 1931 tato tendence nabrala obrát o 180° a počet nových malých bytů oproti roku 1927 narostl o více než dvojnásobek. Informace uvádějící přehledně počty nově vystavěných bytů podle typu bytu jsou čerpány z grafů a tabulek publikovaných v textu: Bytová krize (stručný výtah z debat Klubu architektů v Praze v roce 1932), Stavba XI 1933 – 1934, 65.

⁶⁵ Rostislav ŠVÁCHA: Od moderny k funkcionalismu, Praha 1995, 339.

První vstoupil v platnost, v roce 1919, zákon o podpoře stavebního ruchu a postupně, do roku 1937, následovalo dalších 10 zákonů,⁶⁶ které politiku bytové výstavby upravovaly a z nichž tři podobu malého bytu zásadně ovlivnily. První zmiňovaný, tedy zákon ze dne 23. května 1919, jenž byl o dva roky později doplněn, byl naprosto zásadní pro znovu rozprůdění výstavby. Oba stavebníkům nabízely zabezpečení stavby nových domů v podobě poskytnuté státní záruky. To se týkalo jak obytného tak rodinného domu, za předpokladu dodržení určitých podmínek.

Platilo, že zvýhodnění se vztahovalo zatím jen na obce⁶⁷ a obecně prospěšná stavební družstva.⁶⁸ Dále bylo nutné dodržet pravidlo o poměru plochy bytu vůči celkové zastavěné ploše, která nesměle klesnout pod 57%.⁶⁹ Co se financování týče musel stavebník dodat vlastní kapitál (který byl minimálně 5% v případě domů obytný a 10% v případě rodinných), stát potom nabídl půjčku se státní zárukou a zbytek prostředků bylo nutné opatřit pomocí běžné úročené půjčky.

Výše státní podpory byla odstupňovaná podle počtu bytů v domě, dle následujícího klíče: 60% stavebních nákladů pro domy s jedním bytem, 62% se dvěma byty, se třemi 64 %, se čtyřmi 67 %, s pěti 70 %, se šesti 73 %, se sedmi 76 % a s osmi nebo více byty 80%. Župám, obcím a obecně prospěšným družstvům bylo možno navíc ještě přiznat další zvýhodnění na domy se svobodárnami a noclehárnami a to až do výše 90% stavebního nákladu. Tyto velmi výhodné podmínky byly v letech 1922 a 1923 zpřísněny, aby zamezily vzrůstající spekulaci s nekvalitními byty a státní podpora byla redukována na 50% pro domy s jedním nebo dvěma byty, na 55% se třemi až čtyřmi byty a na 60% s pěti nebo více byty⁷⁰. I přes tato omezení bylo výsledkem významné oživení a jen v Praze se mezi lety 1920 a 1930 postavilo více než 1500 bytových jednotek. Do začátku třicátých let se tato pravidla neměnila.

⁶⁶ Byly to následující zákony: ze dne 23. května 1919, č. 281 Sb. z. a n., ze dne 6. února 1920, č. 92 Sb. z. a n., ze dne 11. března 1921; č. 100 Sb., ze dne 7. ledna 1922; č. 45 Sb., ze dne 25. ledna 1923; č. 35 Sb., ze dne 7. března 1924, č. 58 Sb. z. a n., ze dne 7. dubna 1927, č. 44, ze dne 28. března 1928, č. 43 Sb. z. a n., ze dne 10. dubna 1930, č. 45 Sb. z. a n., ze dne 26. března 1936, č. 65 Sb. z. a n., zákon o náhradě podle zákonů o stavebním ruchu ze dne 21. prosince 1937, č. 260 Sb. z. a n., informace jsou čerpány z: <https://czumalo.wordpress.com/2015/05/11/u3v-fsv-cvut-pamatky-velke-prahy-prednaska-12-kvetna-2015/>, vyhledáno dne 1.6.2015

⁶⁷ Novelizací zákona z roku 1921 byla státní podpora rozšířena i na soukromníky, ale po významném nárůstu výstavby domů s ne příliš kvalitními byty, za účelem spekulace, byla státní podpora soukromého sektoru po roce 1927 postupně redukována, tak aby se hlavními staviteli obytných nájemních domů stali převážně jen obce a obecně prospěšná stavební družstva.

⁶⁸ Ke dni vyhlášení Československé republiky bylo uznáno 139 obecně prospěšných družstev, zatímco v roce 1934 jich bylo plných 1415. Jen v hlavním městě působilo 302 družstev, ve zbytku Českých zemí se jednalo o 635, 346 připadalo na Zemi Moravské, 129 na Slovenské a pouze 3 v Zemi Podkarpatskoruské. (pozn. 22)

⁶⁹ LIBRA 1934 (pozn. 51) 139.

⁷⁰ Tyto údaje jsou čerpány z webových stránek Ministerstva pro místní rozvoj, konkrétně z textu: Dana NOVOTNÁ: Zákulisí bytové výstavby za první republiky, <http://www.uur.cz>, vyhledáno dne 1.6.2015

Mimo obecně kladné výsledky prvních zákonných opatření, objevily se i jisté nedostatky, které mohly mít nepříliš kladný vliv na podobu řešení domů s malými byty. Normy sice upravovaly plošnou výměru, která takový byt určovala, ale nikde v zákonech, ani ve vládních nařízeních se nepsalo o nutnosti zabývat se kvalitou půdorysu. V tomto směru byl zásadní zákon z 12. května 1927, který se dispozicí začal zabývat a pro projektování malobytových domů bylo jeho znění důkazem počátku nové tendence: *„Domy musí vyhovovati požadavkům zdravích bytů pro méně zámožné vrstvy obyvatelstva a musí býti stavěny úsporně co do počtu, velikosti, výšky a uspořádání (půdorysného řešení) místností a jiných prostor a co do stavebních hmot. Přednost bude dávana stavbám a úpravám s byty, které lépe vyhovují požadavkům zdravotním, zejména s byty, v nichž místnosti, i vedlejší, jsou přímo osvětleny a větrány neb aspoň se dají vydatně provětrati a z nichž žádný nemá podlahu pod úrovní přilehlého terénu.“*⁷¹

Další pokrok v sociálním směřování na sebe nenechal dlouho čekat a v dubnu roku 1930 spatřil světlo světa zákon, který přinesl potřebný impulz k rozhybaní, doposud, převážně jen teoretických úvah nad realizacemi větších obytných celků. Jeho podstata tkvěla v podpoře opatřování bytů nejlevnějším možným způsobem, tj. v podpoře *„hromadného bydlení.“* Státem zaručená zápůjčka dosahovala 50% zjištěného nákladu, přičemž příspěvky na rodinné domy se omezily. Pod jeho taktovkou proběhlo mnoho úspěšných stavebně-bytových soutěží a akcí, ne jen na území hlavního města - oblast Pankráce nevyjímaje, ale také ve zbytku Československa.⁷² Zákon poprvé výrazně zredukoval maximální možnou plochu malého bytu, která od tohoto okamžiku byla omezena „jen“ na 40m² a specifikoval poměr mezi obytnou plochou a příslušenstvím. V průběhu první poloviny 30.let zašly některé novelizace ještě dále, když se odvážily překročit pomyslnou mez a připustily byt jen o jedné místnosti, čímž prolomily Ministerstvem sociální péče dlouho hájenou hranici dvou obytných místností jako minima.

V roce 1936 se na scéně objevil poslední, ze zmíněných tří, a z hlediska péče o chudé, důležitý stavební zákon. Ve své době odbornou veřejností velmi diskutovaný. Kritice podléhali zejména jeho autoři za nedostatečnou spolupráci s odbornou veřejností. Přes, od počátku třicátých let rozvinutou diskuzi o podobě malého bytu, se ani jedna z mnoha tématu věnovaných prací nestala základním kamenem nového zákona. Jiří Kroha například ve své

⁷¹ František a. LIBRA: Vliv zákona o stavebním ruchu na půdorys bytu, in: Stavba XII. 1934-1935, 139.

⁷² S podporou tohoto zákona probíhala například stavba malobytových domů Josefa Poláška a Bohuslava Fuchse v Brně, také ...domy s malými byty v Bratislavě

studii Reagenční metoda na utváření strukturálně nejmenšího bytu⁷³ dával přímé podněty k úpravě stávajících bytových zákonů, k nimž také redakce *Stavby* nabízela věcné připomínky. K obecnému rozčarování navíc přispívalo zdůvodnění postrádající rozdělení 34m² obytné plochy na dvě, nutně, pevnou příčkou oddělené místnosti. Navíc jejich plošná výměra byla daná. 24m² připadlo na obytnou místnost a zbývajících 10m² na obytnou kuchyni s tím, že jiná možnost byla přípustná jen ve výjimečných případech, ale vždy za podmínky oddělení těchto dvou základních místností.

Všechny zákony, které se v průběhu téměř dvaceti let samostatného Československého státu objevily na scéně se výrazným způsobem odrazily v podobě výstavby. A to ne jen v množství realizovaných staveb, ale především v jejich podobě.

3.5. Pražská obec a její bytová politika

Mimo státní bytovou politiku uplatňovaly vlastní přímo obce, buď s využitím státní podpory nebo si vystačily jen se svými vlastními prostředky. Podoba komunální bytové politiky často závisela na míře „osvícení“ městské reprezentace, ta pokud byla dostatečně cílevědomá se mohla zasloužit o velkorysá a stejně tak ve smyslu doby pokroková řešení.

V Praze byla situace oproti zbytku Československa o poznání komplikovanější, k čemuž poměrně výrazně přispěl fakt, že se téměř přes noc stala z provinčního města Rakousko-uherské monarchie městem hlavním.

Byla rázem sídlem vlády a ústředních státních úřadů. V této souvislosti také prudce vzrůstal počet sem přeložených obchodních a průmyslových závodů. Přitažlivost hlavního města se začala projevovat rychlým nárůstem počtu nově příchozího obyvatelstva, což jen posilovalo problém nedostatku obydlí pro nezámožné vrstvy.

Proto obec Pražská a stejně tak předměstí, pokud byla ještě samostatná, téměř bezprostředně po vydání zákona o podpoře stavebního ruchu v roce 1919 přistoupila ke stavbě vlastních nájemních domů se státní zárukou. Později, s kolísající výší státní podpory, musela obec ve výstavbě pokračovat buď za méně výhodných podmínek nebo se spolehnout čistě jen na své vlastní prostředky. Lze proto dobře vysledovat přímou úměru mezi aktuální výhodností stavebních podmínek a organizací soutěží, stavebních akcí a realizovanými stavbami.

Obecní nájemní domy vznikaly ve všech čtvrtích, podle toho kde město vlastnilo vhodné pozemky. Před utvořením Velké Prahy vedla každá obec vlastní stavební akci a i

⁷³ Jiří KROHA: Reagenční metoda na utváření strukturálně nejmenšího bytu, in: Stavba XIII 1936-1937,

později po sloučení, se v tomto duchu pokračovalo. Tím se na jednu stranu sice vyhovělo místním potřebám, ale na druhou tato situace znemožňovala stavět nájemní domy ve větších a jednotně řešených stavebních skupinách. Tedy až na několik výjimek, které zahrnovaly větší skupiny realizovaných obecních nájemních domů. Zmíňme alespoň otevřený blok domů pro státní zaměstnance od Františka A. Libry ve Vršovicích, [5] blok nájemních domů na Vinohradech na Floře, část bloku nájemních domů v Bubenči, skupina tří nájemních domů na Žižkově v ulici Rostislavově, dále skupina pavlačových domů na Žižkově Za Ohradou, v Nových Vysočanech a Košířích. Ve většině jmenovaných realizací vznikaly jen s minimálními výjimkami byty převážně dvou a tří pokojové, které dokázaly uspokojit potřeby spíše „majetnějších“ středních vrstev, maximálně pak nižšího úřednictva. Přes veškeré snahy se tak nedařilo naplnit potřeby nejhudšího, převážně dělnického obyvatelstva. Pro ně byla výše činže jen s těžší únosná,⁷⁴ na to aby mohly významněji přispět k utišení stále přetrvávající bytové nouze v hlavním městě.

V září roku 1929 přinesly *Lidové noviny*⁷⁵ zprávu o návrhu klubu českých národních socialistů vzneseném na pražské radnici na stavbu 10.000 malých bytů (o jedné místnosti a kuchyni, s příslušenstvím). Podle uvedeného zdroje byl návrh přijat a obec ustavila komisy, které se začala zabývat otázkami nákladů a výběru vhodného staveniště. Za účelem maximální hospodárnosti měla být akce provedena na dvou, maximálně třech místech v obvodu Prahy, což by „v podstatě dalo vzniknout novým předměstím.“ Náměstek pražského primátora Kellner⁷⁶ v té samé době vystoupil s návrhem jednotné zástavby „po vzoru vídeňském“⁷⁷ na území po bývalé městské plynárně na Praze VII - Na Maninách a na pankrácké pláni, kde město stále disponovalo pozemky pro takový typ výstavby vhodnými. Soutěž, která byla v roce 1930 v této souvislosti radou města vypsána, známá také jako soutěž obce pražské, konečně přinesla konkrétní návrhy řešení. Přestože k realizaci v tomto rozsahu, v rámci jedné akce v době trvání první republiky nikdy nedošlo, měl tento pokus pro další vývoj nepostradatelný význam. Díky detailním propočtům ukázal směr jakým způsobem

⁷⁴ V tehdejších novostavbách se obvyklá výše roční činže pohybovala mezi 3.000 a 4.000 Kč, ta se prokázala jako jen s těžší únosná pro 80% pražského obyvatelstva tvořeného převážně drobnými úředníky a dělníky. Jako adekvátní se zdála polovina tj. nájemné mezi 1.500 a 2.000 Kč více viz: Velká bytová akce obce pražské, in: *Lidové noviny* 13.září 1929, 4.

⁷⁵ Na otázky redaktora tehdy odpovídal Eustach Möllzer, předseda státní regulační komise pro velkou Prahu. Velká bytová akce obce pražské, in: *Lidové noviny* 13.9.1929, 4.

⁷⁶ Poslanec strany sociálně demokratické

⁷⁷ Nusim Nesis ELLEN: Pražská obec řeší „bytovou otázku.“ K chystané výstavbě proletářského bydlení, in: *Tvorba* VI 1931, 568.

zlevnit stavbu a nastínil několik možností financování,⁷⁸ aby bylo možné požadovanou výši činže dodržet nebo se jí alespoň přiblížit.

Mimo to, soutěž výrazně rozšířila portfolio možných typů malobytových domů a představila koncepty jednotné zástavby. Hlavní problém, tak zůstával i nadále bez uspokojivého řešení. Proto musela Praha aktivně hledat alternativní prostředky. Ještě na konci dvacátých let se tak rozhodla přistoupit k výstavbě malých domků se zahrádkami tzv. domků čekatelských, které stavěla na obecních pozemcích s osmdesátiletým stavebním právem za minimální roční nájemné 2-4 Kč za 1m². Šlo o stavby nejčastěji dvoupokojové, jejichž realizaci si obec podmiňovala alespoň 10% počáteční investicí budoucího majitele, který měl domek splatit v průběhu následujících 20 let. Ani to si však každý nemohl dovolit, proto na předměstích vznikali ještě menší stavby tzv. baráky o jedné jediné místnosti, plně financované městem. Přes svou maximální skromnost představovaly, díky řídké zástavbě a umístění v zahrádkách, alespoň relativně zdravotně nezávadné bydlení oproti provizorním koloniím, které město usilovalo zrušit.⁷⁹ Ač se jednalo o poměrně kritizovanou formu odpomoci od bytové krize, jevila se v této situaci jako akceptovatelná.

Až v roce 1936, kdy se barákové kolonie v okolí Prahy rozrostly do neúnosné míry, ale také díky novému zákonu, který na jaře toho samého roku vstoupil v platnost, přistoupilo město k, v tomto rozsahu, první akci. Její název napovídá mnoho o cíli, který si vytyčila. *Akce 2000 malých bytů* byla sice menší než ta z roku 1930, ale za to se uskutečnila. Z výsledků této soutěže, byly všechny oceněné návrhy realizovány a nad zdárným dokončením převzal záštitu Stavební úřad hl. města Prahy, v čele s přednostou Ing. Jaroslavem Dlouhým. Akce se však neuskutečnila centrálně, ale byla rozmístěna do jednotlivých předměstí, aby problém špatného bydlení byl odstraněn, v co možná nejvíce městských částech. Tedy všude tam, kde to vhodné obecní pozemky umožňovaly. Stavělo se tak znovu na Na Manínách, na Pankráci, ve Vysočanech a zcela nově v Libni, v těchto případech ale jen v omezeném rozsahu. Největší zastavěnou oblastí se tak stala oblast Břevnova, kde vznikl celý okrsek malobytových domů. Od vydání zákona, do roku 1939 zde bylo postaveno celkem 600 bytů. Bohužel jakýkoliv další, možný vývoj přerušil příchod nové noční můry – začala Druhá světová válka.

⁷⁸ TEIGE 1932 (pozn. 28), 202.

⁷⁹ Jaroslav DLOUHÝ: Bytová péče pražské obce, in: Stavba XII 1934 – 1935, 143.

3.6. Shrnutí

Všechny cesty vedoucí ke snaze o reformu bydlení a ke koncepci formy, kterou můžeme dnes nazývat malým bytem, je třeba vnímat z hlediska doby svého vzniku. Očima obyvatel poválečné Evropy, která pro ně představovala místo osvobozené od nespravedlivého společenského řádu a úžasný svět, plný možností. Zároveň je ale také třeba si uvědomit, že se stále nacházíme v době příliš blízké překotnému dění 19. století, která, ač se mohlo zdát, že se zabývá aktuálními problémy, se ve skutečnosti potýkala, s více či méně přímými důsledky průmyslové revoluce. Byla to například komplikovaná otázka zdravotní nezávadnosti - hygieny a na ní kladený enormní důraz, ať už v souvislosti s bydlením nebo způsobem života. Z dnešního úhlu pohledu jakkoliv přehnaný, ale z pohledu doby relevantní a pádný argument pramenící z tisíců nemocných trpících tuberkulosou nebo jinými „sociálními chorobami“,⁸⁰ který byl v souvislosti s bydlením mezi požadavky a podmínka na prvním místě a to dokonce i v případě požadavku maximální úspornosti.

Jak předešlé kapitoly naznačují, na utváření nových bytových forem působilo mnoho vlivů. Ať už se jednalo o čistě filozofické, racionální - zákonné, individuální nebo místní, všechny se podílely, někdy cíleně jindy jen shodou okolností, na stanovení určitých základních principů, na nichž bylo možné dále stavět. Vedle toho, tuto dobu provázela fenomén příslušející především stoupencům avantgardy a jejich niternému přesvědčení, které je utvrzovalo v názoru, že nejsou a nikdy nebudou součástí žádného -ismu, ale že mění společnost a s ní nadobro i svět – byla to myšlenka, která provázela jejich činy jako magické zaklínadlo. Uchvácení světem industrie a jejími „nepřekonatelnými možnostmi“, které se měly promítnout do všech složek života, do kterých jen lze, dokreslovalo obraz doby a inspiraci generace architektů narozených kolem přelomu století. Ti neusilovali o novou módu bydlení, nýbrž skutečnou revoluci v přístupu, které nakonec vyústila jednak ve vědu o architektuře a jednak ve vědu o bydlení.

„Moderní architektura [...] přináší světu nové předpoklady nových lidských vlastností. Moderní dům a byt zavazuje člověka. Moderní architekt není pouhým tvůrcem nové linie, musí být také dokonalým myslitelem logickým, technikem a strůjcem domu, jehož nové funkce, lidem poměrně dosti cizí, musí ovládati myšlenkově a pohybem a rozdělení stěn vnutiti lidem více, než krásnou stavbu nýbrž krásný život.“⁸¹

⁸⁰ Program veřejné soutěže Ústřední sociální pojišťovny, AAS NTM, Fond 73 - Vaněček, nepag.

⁸¹ Milena KREJCAROVÁ-JESENSKÁ: Mezinárodní výstava Werkbundu Die Wohnung ve Stuttgartu, in: Národní listy 1927 č.320 ze dne 20.11.1927, nepag. zde citováno dle Marie PLATOVSKÁ, Dita DVOŘÁKOVÁ a kolektiv: Povolání architektka, katalog výstavy, Praha 2003,

4. Cestou k realizaci domů s malými byty na Pankráci

4.1. Nusle-Pankrác – Horní Krč

Dnešní sídliště, které je v obecném povědomí známé jako Na *Zelené lišce* nebo také U *Zelené lišky* je čitelně vymezeno třemi ulicemi. Dvě z nich, při západním okraji ulice Jankovského pokračující jako Krčská a při jižním ulice Pacovského, se spolu protínají ve vrcholu útvaru připomínajícího část gotické oblouku. Celek uzavírá hlavní tepna Prahy 4, ulice Budějovická, v době výstavby Benešovská třída.

Přestože v literatuře a pramenech bývá malobytová výstavba na *Zelené lišce* často spojovaná s přívlastkem „na Pankráci“, oficiálně patří do katastrálního území městské části Horní Krč, která byla v prvorepublikovém označení XIV. městskou částí. K nejasnostem pravděpodobně přispívá poloha území v severní části Pankrácké pláně. Ta v dobách před vznikem Velké Prahy představovala území rozdělené mezi dvě samostatné obce - Horní Krč a Nusle-Pankrác, ale obecně zůstala vnímána jako Pankrác.

K připojení samostatných předměstí ku Praze došlo až po vzniku samostatné Československé republiky. V roce 1918 byl Národnímu shromáždění předložen návrh na vytvoření Velké slovanské Prahy, který se stal skutečností až o několik let později. Teprve k 1. lednu 1922,⁸² připojením 37 předměstských obcí, se sny o Velké/spojené velké Praze naplnily. Její oficiální název byl stanoven jako Hlavní město Praha.

Avšak podstatně dříve, ještě před vypuknutím první světové války se o některých obcích v souvislosti s utvořením jednotného městského celku vážně uvažovalo. Mezi takové patřila i obec Nusle-Pankrác, o které se hovořilo už v devadesátých letech 19. století, vzhledem k jejímu městskému a průmyslovému rázu a přímému sousedství s Prahou, jako o vhodné. Později v roce 1908 ve věstníku královského města Prahy vyšla zpráva sboru obecních starších,⁸³ která znovu otvírala téma sloučení Nuslí-Pankráce s Prahou a jmenovala konkrétní četné důvody – „*Obec Nusle-Pankrác hraničí bezprostředně na území obce pražské, tvořící v zastavené části souvislé území se šestou částí města Prahy a obcí podolskou a proto jest v první řadě nezbytné, aby obec pražská zajistila si v obci nuselské-pankrácké, jež v poslední době při značném ruchu stavebním nalézá se v rychlém vývinu, náležitý a rozhodující vliv na regulace a různé obecní podniky a projekty [...] Vzhledem k uvedeným důvodům a přihlížejíc*

⁸² Návrh byl schválen už v roce 1920, ale oficiálně vstoupil v platnost teprve k 1.1.1922 <http://www.iprpraha.cz/clanek/146/historicke-regulacni-plany>, vyhledáno dne 2.7.2015

⁸³ Sbor obecních starších byl volený orgán Královského hlavního města Prahy

k tomu, že připojení obce Nusle-Pankrác ku Praze jeví se nutným též z příčin uskutečnění silnějšího hospodářského celku, jímž umožní se programové řešení důležitých společných záležitostí.“⁸⁴

Naproti tomu Krč představovala na konci 19. století předměstskou obec v doslovném smyslu slova, navíc spíš venkovského a zemědělského charakteru s počtem obyvatelstva nižším než dva tisíce. Výrazněji se Krč k městskému typu bydlení přiblížila až v prvním desetiletí 20. století. Objevily se zde dokonce i snahy o výstavbu nového osídlení v podobě zahradního města, které inicioval místní velkostatkář Tomáš Weltzl. Prostor na to v Krči jistě byl a právě řídká zástavba, v části města dostatečně vzdálené od průmyslových center jeho východních částí, představovala pro mladou metropoli obrovský příslib do budoucnosti. Spojení Nuslí-Pankráce a Horní Krče a jejich připojení ku Praze znamenalo získat celou pláň a umožnilo začít uvažovat nad jejím nejlepším využitím.

4.2. Regulace území

Oblast Pankráce měla prokazatelný potenciál pro další rozvoj města a nebylo proto vůbec překvapivé, že se relativně brzy po vzniku hlavního města stala centrem pozornosti státní regulační komise.⁸⁵ Počítalo se s územím od svahů nuselského údolí, směrem přes pankráckou pláň, až ke kunratickému potoku jako se čtvrtí residenční. Ve prospěch takových/těchto plánů hovořila jistě i komunikační síť, která vedením hlavních spojnic po obvodu oblasti, vytvářela rozsáhlé prostranství vhodné pro uspořádání k obytným účelům.

Státní regulační komise vypsal v polovině roku 1922 dvě soutěže. Na úpravu Malé Strany a jihovýchodní části města, odpovídající oblasti Pankráce, Michle a Záběhlic.⁸⁶ Nejednalo se rozhodně o soutěž první. Praha, po té co se stala hlavním městem samostatného státu a po té co k sobě připojila další území, se potýkala s vážnými úkoly jak tyto, někdy ne zcela dobře přístupné oblasti, efektivně spojit s centrem města nebo mezi sebou navzájem. Největší pozornost byla v tomto směru věnována Letné a Dejvicím, zatímco ostatní městské části zůstávaly upozaděny, o celkové komunikační situaci ani nemluvě. To také budilo patřičné odezvy, Otakar Novotný situaci komentoval slovy: „*A přece, kdyby se tolik úsilí jak jej bylo rozplýtváno na průkop či tunel letenský věnovalo na orientaci po Nuslích a Pankráci nebo*

⁸⁴ Zpráva sboru obecních starších o připojení Nuslí-Pankráce ku Praze, in: Věstník obecní Král. hlav. města Prahy čís. 18/19 1908, 104.

⁸⁵ Státní regulační komise pro Prahu a okolí byla oficiálně ustavena roku 1920 <http://www.iprpraha.cz/clanek/146/historicke-regulacni-plany>, vyhledáno dne 7.6.2015

⁸⁶ Otakar NOVOTNÝ, Dvě pražské regulační soutěže, in: Národní listy č.36 ze dne 7.2.1923, nepag.

Žižkově, zdá se že rázem by se ukázala značná rovnocennost těchto oblastí [...] Vyřešit však Žižkov a Pankrác, znamená otevřít Prahu a najít rázem možnosti dalšího vývoje“.⁸⁷

V říjnu roku 1927 předložila státní regulační komise pro Velkou Prahu plán pro oblast Pankráce a Podolí. Plán stanovoval zastavění podle nových zásad, kterým byla věnována mimo jiné z pera autora - Pavla Janáka pozornost na stránkách časopisu *Styl*.

Jednou z nejprogresivnějších směrnic poukazující na moderní pojetí regulace se určitě stala plánovaná zástavba obytnými domy ve volných řadách. Plán určoval pro každý dům stavební čáru a výšku, přičemž za předpokladu čtyřposchodových domů (přízemí a tři patra) a dodržení vzdálenosti odpovídající 2 krát jejich výšce, by získané prostranství mezi každým blokem obytných domů představovalo 30 m volného prostoru, přičemž 8m by připadlo ulici a zbytek zahradám nebo jiným relaxačním účelům. Co se týkalo průčelí nebylo rozdílu mezi „uličním“ a „zadním“ – „zahradním“ a přístup k ulici byl zajištěn komfortně z obou stran domu.

V rámci vypracované regulace jihovýchodní části Prahy měla oblast *Zelené lišky* své vlastní místo s detailně daným rozvrhem, jehož autorem byl Pavel Janák. [8] Na jeho základě se počítalo s jednotně koncipovanou zástavbou obecními nájemnými domy. Regulace i zde, jak bylo již zmíněno, vyžadovala práci s volnými řadami, avšak do budoucna si s sebou nesla dva velké nedostatky - v době soutěží na území Pankráce již překonanou tendenci ke klasickému rozvržení prostoru v podobě velkého důrazu na symetrii zástavby kolem hlavních uličních os a nejednotnou a ne zcela vhodnou orientaci budov vůči světovým stranám. Karel Teige si neodpustil komentovat situaci v roce 1932 slovy: *“Leč i zde oficiální akademická estetika [...] určila regulační trasy způsobem, který se přičí zdravému rozumu. [...] Z nejhorentnějších regulačních nesmyslů je zastavovací plán pankrácké pláně (jehož neudržitelnost byla demonstrována dvěma soutěžemi na stavbu domů s malými byty), který se vyznačuje půvabnou grafikou domovních řad a ulic v jakých si gotických obloucích, či barokních ornamentech, proti nimž Le Corbusierova arabeska je vrchol účelnosti, a které znemožňují typizaci a racionální řešení půdorysu, produkují bizarně nepravidelné formy parcel, nadbytek nároží namnoze zkosených a neortogonálních.“⁸⁸*

4.3. Ideové koncepce spojené s oblastí Pankráce

⁸⁷ Ibidem

⁸⁸ TEIGE 1932 (pozn. 28) 278.

Přestože oblast *Zelené lišky* byla od vzniku regulačního plánu zamýšlena jako prostor vhodný pro jednotně koncipovanou zástavbu, nebyla cesta k realizaci domů snadná a už vůbec ne přímá.

*„Důležité jest, aby bylo skutečně celé území plánovitě podle nejzazších možností co možná úplně zastavěno, aby nebylo po dlouhou dobu jen torsem, které se nikdy nedočká svého dokončení, jak to u nás často bývá“.*⁸⁹ Tato slova z roku 1930 se sice dočkala svého naplnění, ale až o mnoho let později. K dnešnímu, dá se říci, dokončenému stavu „sídliště“ dospělo teprve v druhé polovině 50.let.

Na podobě výstavby ze třicátých let se podíleli dvě instituce - samozřejmě obec, což nemůže být překvapivé, ale také Ústřední sociální pojišťovna (dále ÚSP), která se snažila stát alespoň částečným partnerem obce v otázkách řešení aktuálního naléhavého stavu. ÚSP pro tyto účely zřídila své vlastní stavební družstvo - Obecně prospěšnou akciovou společnost pro stavbu domů s malými byty (dále OPAS), která v případě domů financovaných z prostředků ÚSP figurovala jako stavebník.

Instituce Ústřední sociální pojišťovny byla uvedena v činnost zákonem o pojištění zaměstnanců pro případ invalidity, nemoci a stáří v roce 1924.⁹⁰ Mimo svojí hlavní činnost tj. spravování spolupracovala i s jinými institucemi na poli zdravotním a snažila se velmi progresivní formou investic do prevence předcházet zvýšené nemocnosti svých klientů.⁹¹ Jedním z takových preventivních prostředků byla pomoc při opatrování kvalitního a hygienického⁹² bydlení. ÚSP svým pojištěncům proto poskytovala hypotekární zápůjčky na stavbu domků nebo zajištění bytu. Tato skutečnost spolu se státní podporou pomáhala k oživení stavební ruchu, ale nepřispívala úplně cíleně k vyřešení bytové otázky hospodářsky nejslabších. Takto získaná prostředky byly totiž často použity na výstavbu větších a nákladnější bytů o dvou až třech pokojích a kuchyni. Zřízení OPAS znamenalo snahu vypořádat se s tímto faktem a zároveň bylo krokem k zajištění zdravotně nezávadného bydlení vrstev na pokraji existenčního minima.

⁸⁹ Soutěž pražské obce na domy s nejmenšími byty, in: Stavba IX 1929 – 1930, 20.

⁹⁰ Zřízení ÚSP bylo pokrokovým počinem, který přispěl ke stabilizaci sociálního systému. Zákon poprvé zavedl zákonné dělnické pojištění pro případ invalidity a stáří a znamenal také zásadní přelom v oblasti sociálního pojištění. ÚSP jako instituce všechna tato pojištění jednotně a organizačně zastřešovala. Platba pojistného se týkala všech, kteří byli na území Československé republiky v pracovním, služebním nebo učňovském poměru. K tomu blíže: 80 let sociálního pojištění, Česká zpráva sociálního zabezpečení 2004, 5.

⁹¹ Především snižovat riziko onemocnění stále hrozící tuberkolozou.

⁹² Na hygieničnost bydlení byl kladem maximální možný důraz především ve spojitosti s nejmenšími byty, které měly v tomto směru přinést výrazné zlepšení stávající situace. Příčina velkého důrazu na maximální zdravotní nezávadnost obytného prostoru byla jistě ve stále vysokém výskytu tuberkulózy.

O zastavění území bylo poprvé uvažováno při koncepci akce 10.000 malých bytů, která bohužel zůstala jen v čistě teoretické podobě, v poznámkách a propočtech zřízené komise, i přestože vedla městskou radu k vypsání veřejné soutěže na rozsáhlejší obecní pozemky právě na Pankráci u „Zelené lišky“ a Na Maninách, v Praze VII – Holešovicích. Ke stejnému kroku dospěla téměř v té samé době i ÚSP a podobně jako Hlavní město vypsalala veřejnou soutěž na ideové návrhy domů s malými byty na svých pozemcích na Pankráci. V tomto případě však v nejsevernější části oblasti, u vyústění plánovaného mostu přes nuselské údolí. Obě soutěže z různých důvodů nevedly k úplně přímé realizaci vítězných projektů,⁹³ avšak obě velmi úzce souvisely s budoucím děním na *Zelené lišce*.

4.3.1. Soutěž obce pražské

Dne 16. dubna 1930 vyšla ve věstníku hlavního města Prahy výzva na vypracování ideových návrhů domů s malými byty na obecních pozemcích po bývalé plynárně v Praze VII, a na Pankráci, v katastrálním území Horní Krč. Soutěž⁹⁴ byla vypsána jako veřejná, anonymní a k její účasti byli vyzváni jen občané Československé republiky. Porotu tvořilo jedenáct členů a kromě představitelů radničních, mezi které patřili zástupci technického úřadu a rady hlavního města Prahy, v ní nechyběli ani osobnosti z řad architektů zvučných jmen, kterými byli Pavel Janák, Ladislav Machoň, Oldřich Starý a Václav Steiber.

Jak již bylo předesláno, soutěž přišla na řadu poměrně pozdě,⁹⁵ po silnějších vnějších podnětech vedoucích k nevyhnutelné potřebě začít se zabývat bydlením nejhudších vrstev. Nebylo zdaleka nutné najít ideál, ale získat opravdu dostupné bydlení, takové, které by reálně dokázalo pomoci nejpotřebnějším. Cílem bylo tedy vytvořit závaznou koncepci malého bytu jako typu racionálně řešeného a ekonomicky akceptovatelného a získat představu o vhodném, hospodárném typu domu. Mimo to bylo jejím dalším úkolem hledat vhodné řešení celé oblasti. Význam tedy měla i z hlediska urbanistického.

⁹³ Jeden dům, odpovídající přesně návrhu ze soutěže obce nakonec přeci jen postaven byl. Jedná se o dům od Františka Libry (J. Kana???) z roku v ulici..., v Praze 7 (na pozemcích po bývalé městské plynárně – tedy tam, kde měl také vzniknout celý okrsek malobytových domů). Realizace sleduje zcela přesně skicu dochovanou ve fondech AAS NTM, František A. LIBRA: fond 133, AAS NTM

⁹⁴ Veřejná soutěž na vypracování ideových návrhů na domy s malými byty, in: Věstník hlavního města Prahy 1930, 469.

⁹⁵ Ze zpětného hodnocení obou soutěží vyplývá, že přišly na řadu teprve z podnětu zesilující hospodářské krize, s přibývajícími neúnosnými podmínkami v barákových koloniích na předměstí hlavního města a obecné nedostupnosti bytů. Jak zmiňovala většina kritiků, v době poválečné, kdy byl státem velmi silně podporován stavební ruch, byla otázkám sociálního bydlení věnována jen malá pozornost. Blíže se k tomuto tématu vyjadřuje např. text redakce *Stavby*: Soutěž pražské obce na domy s nejmenšími byty, in: Stavba IX 1929 – 1930, 20.

Po soutěži svazu československého díla⁹⁶ a soutěži vypsané ministerstvem veřejných prací v r.1924 se jednalo o první soutěž většího rozsahu a zaměřenou výhradně na malý byt u nás.

Ve jménu úspornosti byl program vymezen následujícími podmínkami: Bytová jednotka (podle tehdy platného zákona do 40m² obytné plochy), měla mít dle přání vypisovatelky jednu obytnou místnost která by byla zařízena tak, aby bylo vyřešeno „alespoň poněkud oddělené spaní od obývání, při různých možnostech životních“.⁹⁷ Kuchyň měla být potom rozměrově maximálně omezena do podoby pracovní nebo také, tzv. laboratorní.⁹⁸ To vše bylo zastřešeno kritériem, že poměr obytné plochy vůči užitkové musí být co nejvyšší. Řešeno a posuzováno bylo více projektů a šlo-li o řešení v jedné etáži, podoba bytové jednotky se lišila více méně jen v detailech. Pokud jim bylo něco vytýkáno, pak to byly příliš rozměrné předsíně a lázně, které ubíraly na ploše obytného prostoru. Dobře koncipovanou bytovou jednotku představily F.A.Libra ve spolupráci s J. Kanem [9] a bratří Kozákové [10]. Podařilo se jim precizně se vypořádat s minimem plochy při zachování požadovaných funkcí bytu a logických vazeb mezi nimi při dodržení podmínky o poměru obytné plochy vůči užitkové. Libra a Kan jednoduše a při tom účelně rozdělili hlavní obytnou místnost na ložnici, skrytou za sestavou nábytku a systémem, buď posuvných příček nebo závěsů, a jakýsi obývací pokoj. Velmi zajímavé bylo také řešení bratří Kozákových. Porotu zaujala lázeň umístěná do zaobleného výklenku, který tímto tvarem minimálně ubíral na prostoru kuchyni, do jejíž části svou hmotou zasahoval a přesto zůstal přímo spojen s pro spaní vyhrazenou částí hlavní obytné místnosti

Dá se říci, že otázka bytové jednotky byla zároveň podkladem pro řešení typu domu. Aktuální zákonné podmínky, stavební program a obecná nálada posílená vlivy ze zahraničí, především z Německa, hrála silně ve prospěch pavlačového typu domu, kterému se zde, možná i pro všechny jmenované důvody, dostalo velké pozornosti. Ten nejlépe vyhovoval hlavnímu kritériu hospodárnosti a navíc jednoduchým způsobem umožňoval naplnit požadavky na prosvětlení a snadné odvětrání bytů. Při daných podmínkách umožňovala pavlač přístup k minimálně osmi bytům z jednoho schodiště, přičemž konkrétní počet se lišil podle jednotlivých projektů. Svou podstatou jednoho traktu také snižovala hloubku budovy, což v případě možného zásahu do regulace, dovolovalo hustší zástavbu, navýšilo počet získaných bytů v rámci území a zvýšilo tak výnos. K připomínaným nevýhodám patřilo

⁹⁶ Soutěž svazu československého díla oproti soutěži obce pražské řešila malý byt v rodinném domku, takže co se projektu malých bytů v nájemním domě týče, byla opravdu první

⁹⁷ Stavba IX 1929 – 1930 (pozn. 84) 22.

⁹⁸ Typ, který měl sloužit čistě jen k přípravě pokrmů a neměl v žádném případě tvořit prostor vhodný pro obývání. Vycházel z koncepce, v Evropě již vcelku běžně užívané, frankfurtské kuchyně.

snížení soukromí v místnostech k pavlači přiléhajících a málo izolovaný prostor otevřený všem přírodním živlům.

Co se týkalo získání vzoru jednotné zástavby, byla situace komplikovaná stávající regulací. Pro možnost uplatnění výsledků soutěže na jiná území bylo potřeba vytvořit do jisté míry univerzální vzor. Tomu jistě vyhovovala zástavba v paralelních řadách, která by také znamenala výhodu při volbě orientace domů ke světovým stranám a umožnila ideální proslunění a provětrání všech bytů. V případě Pankráce, ale takové řešení podmiňovalo energický zásah do dané regulace a k tomuto kroku se odvážilo jen několik projektantů. Byli to autoři všech, v IX. ročníku *Stavby* reprodukováných projektů bez výjimky, kteří se rozhodli pracovat s tomu odpovídající ideou. Jejich návrhy představily domy v řadách orientovaných buď SZ – JV v případě projektu F. A. Libry a J. Kana Jiřího Černého, skupiny Tnezer, Osendorf, Podzemný, F. Fencla a také odvážného řešení Jan Gillara a Josefa Špalka pod heslem *CIRPAC*,⁹⁹ [11] nebo v případě projektu *Minim* Antonína Černého JZ – SV.

Ukazovalo se tedy, že pokud by chtěla obec přistupovat k výstavbě opravdu moderně a plně využít výhod představených projektů a stejně tak možností stavenišť, musela by ustoupit ze svrchované nadřazenosti stávající regulace.¹⁰⁰

Závěr, přes množství získaných koncepcí byl poměrně rozpačitý. Soutěž nebyla hodnocena kladně ani po stránce formální, protože její průběh zdál se, podle některých zdrojů, být neregulérní.¹⁰¹ Jako nejzávažnější problém se však jevil cíl samotný, tj. vyřešení malého bytu. Ten se paradoxně stal centrem nejsilnější kritiky. „*Stejně jako většina soutěžících, tak i porota nedokázala si ujasnit základní problém malého bytu t.j. jeho biologické, hospodářské a sociální předpoklady, se zřetelem k výsledkům, k nimž dospěla současná architektura*“¹⁰². Navíc, napříč redakčními kruhy odborných periodik, bylo soutěži vytýkáno, že vyšší principy obětovala ve prospěch hospodárnosti a potlačila tak svůj možný inovativní potenciál. S tím se také jistě ztotožňovali nespokojení, především okolo revue *Děvětsil* sdružení, levicově smýšlející architekti. Jejich rozhořčení pramenilo jak z odmítnutí projektu kolektivního domu autorské dvojice J. Havlíček - K. Honzík, tak z nedocenění ani druhého návrhu od Jana

⁹⁹ *CIRPAC* byla zkratka pro výkonný orgán CIAM, J. Gillar a J Špalek dokonce neváhali překročit vymezené hranice a pokračovali se svými domy dál na pankráckou pláň. Mimo to se nejednalo o zcela tradiční malobytové domy, ale jejich návrh představoval

¹⁰⁰ Od regulačního plánu se na Zelené lišce nikdy neustoupilo.

¹⁰¹ Kriticky se vyjadřoval Karel Teige v revue *Red*, ale stejně tak redakce *Stavitele*

¹⁰² K soutěži s malými byty obce pražské, in: *Stavitel* XI 1930, 65.

Gillara a Josefa Špalka které, dle jejich názoru, reprezentovaly nejracionalnější a společensky nejodpovědnější řešení vycházející z představ o kolektivním způsobu života.¹⁰³

Z celkového počtu 34 návrhů, které do soutěže došly, byl uděleny dvě první ceny projektům pod heslem *AB* architektů Richarda Podzemného, Antonína Tenzera a Kamila Ossendorfa¹⁰⁴ a projektu *A-100* Františka A. Libry a Jiřího Kana, dále dvě Druhé ceny heslům *Minim* Ing architekta Antonína Černého a *66* Ing architekta Adolfa Benše, jedna třetí cena projektu *Služba* Bohumíra Kozáka za spolupráce jeho bratra Ladislava Kozáka a dále uděleno celkem pět odměn projektům *XY* a *Park-cité*, *Aeroston* a *Top*¹⁰⁵

Tato soutěž byla sice jen etapou, ale poprvé umožnila detailní zhodnocení konkrétních řešení, a otevřela tak další prostor pro jejich rozvoj. Přestože se ve svých závěrech vyslovila pro dům s pavlačí ve všech oceněných projektech, otevřela cestu k úvahám o dalších, u nás, méně obvyklých formách bytového domu a to i ve smyslu domů ve stylu boardinghousu.

Ač by se tedy mohla zdát její souvislost s pozdější výstavbou na Pankráci čistě jen ve spojitosti s územím, jisté linie existují. Je potřeba zmínit, že se zde objevují již téměř všichni autoři budoucích realizací.¹⁰⁶ Ale také jejich konkrétní návrhy pro tuto soutěž budou mít postupně určitý vliv. Především návrh domu dvojice F.A. Libra & J. Kan, který byl později skutečně realizován na pozemcích v Holešovicích a v obměněné podobě také na *Zelené lišce*. Podobně tomu bylo u bytové jednotky. Zvláštního uznání se dostalo již několikrát zmíněné dvojici Libra - Kan. V případě jejich konceptu můžeme sledovat přímou linii mezi projektem a konečným řešením v různých jimi navržených pavlačových domech, které vždy z této varianty vycházela. Je pravděpodobné, že zástupci obce si během soutěže některé projekty vytipovaly vybrali jim nejvíce vyhovující řešení, která nebylo v budoucnu až tolik komplikované prosazovat a jejichž obdoby lze v několika domech vysledovat i na pankráckém „sídlíšti“.

¹⁰³ „Potřebné racionálnosti nelze dosáhnouti systémem individuálního rodinného hospodářství, pro nějž je minimální byt příliš malý a tudíž nedostačující, nýbrž zařízením ústředním, kde veškeré složky rodinného hospodářství jsou zcentralizovány ve společném provozu a jednotlivé buňky toliko specializovány pro funkce obytné.“ Ibidem . V soutěži se objevily dva návrhy koldomů. Projekt „CIRPAC“ od Jan Gillara a Josefa Špalka a také projekt Josefa Havlíčka a Karla Honzika, který byl podaný hors concours a proto nebyl v soutěži vůbec posuzován. Právě skutečnost, že nebyly vzaty v úvahu jeho možné kvality, zapříčiňovala nespokojenost v levicově orientovaných kruzích.

¹⁰⁴ Autoři toho projektu řešili zadání soutěže domy s dvoutážovými byty. Na třípatrový dům byla nutná jen dvě pavlače a náklady na ni se tak zredukovaly na polovinu. Ale

¹⁰⁵ Srovnání všech oceněných a odměněných projektů včetně poměru obytné plochy k užitkové je uvedeno v tabulce na stránkách *Stavby*. Tabulka číselných údajů reprodukováných projektů dle přepočtů technické kanceláře pražské obce, in: *Stavba IX 1929 – 1930*, 27.

¹⁰⁶ Vyjma tvůrčí dvojice Jarmila Lisková a Ivan Šula

4.3.2. Soutěž ústřední sociální pojišťovny

Nedlouho po iniciativě obce pražské, již v červenci toho samého roku, vypsal soutěž také Ústřední sociální pojišťovna na svých pozemcích na Pankráci, v těsné blízkosti vyústění plánovaného přemostění nuselského údolí. Podmínky k vypracování návrhů se téměř nelišily od těch ze soutěže obecní. Odborné jádro poroty, kterou tvořili samozřejmě také zástupci pojišťovny, mezi nimiž je jistě na místě zmínit ředitele Dr. Zenkla, nedoznalo žádné zásadnější změny. Patřil sem opět Pavel Janák, Ladislav Machoň a Oldřich Starý, které doplnili zástupci Ministerstva veřejných prací, také architekti a profesor architektury při Vysokém učení technickém Dr. Miloš Vaněček.

Právě díky poslednímu jmenovanému a jeho pozůstalosti uložené ve sbírkách archívu NTM, se k této soutěži dochovaly poměrně detailní materiály, obsahující program a zápisy jednotlivých zasedání poroty, které umožňují přímý vhled do situace. Mimo úvah nad nejvhodnějším typem také přibližují požadavky, výtky a samozřejmě reflektují způsob uvažování vypořadatele.

Ač by se mohlo zdát, že se jednalo o samostatnou akci spojenou jen s jedním konkrétním územím, nebylo tomu tak. Ze zápisů poroty a komentářů Dr. Zenkla vyplývá, že tato rozsahem veliká akce se zdaleka neměla dotknout jen pozemků u nuselského údolí, ale měla v podstatě „vytvořit“ do jisté míry univerzální a zároveň variabilní typ domu a bytu, který by pojišťovna mohla posléze obecně uplatňovat na svých pozemcích.¹⁰⁷

Základním pilířem programu a stanoveným účelem soutěže byla snaha „*přispět k zlepšení nepříznivých bytových poměrů pojištěnců, tj. dělníků*“,¹⁰⁸ bojovat proti nezdravým a přeplněným bytům a „*dosíci chystanou akcí také přímého, spolehlivého uložení části jmění Ústřední sociální pojišťovny*“.¹⁰⁹ Kritériem bylo zohlednění kvality technického řešení, ale také úspora investičních nákladů v podobě snížení nákladů stavebních za předpokladu využití standardizace a typizace. Při řešení půdorysu byl pak hlavní požadavek definován největší dosažitelnou hospodárností. Ze zápisů poroty vyplývá, že ekonomie při zachování maximální hygieničnosti bytu hrála opravdu tu nejzásadnější roli. Cíl, který si ÚSP vetyčila tedy spočíval v získání projektu především snadno a rychle proveditelného.

¹⁰⁷ Dr. Zenkl se v tomto smyslu vyjádřil během V. schůze poroty. Zápis o jednání V. schůze poroty, AAS NTM, Fond 73 Vaněček, nepag.

¹⁰⁸ Program veřejné soutěže Ústřední sociální pojišťovny, AAS NTM, Fond 73 Vaněček, nepag.

¹⁰⁹ Ibidem

Zásadním Problémem, se kterým se soutěž potýkala od samého počátku, bylo místo plánovaného malobytového okrsku. Kritice podléhal regulační plán¹¹⁰ a z hlediska hygienického, území také příliš nevyhovovalo. Snad díky tomu bylo soutěžními podmínkami dovoleno zcela měnit stávající regulaci ve prospěch ideálního řešení. Zřejmě ani stavebník samotný si nebyl lokalitou zcela jistý. Již na konci roku 1930 se v revue *Stavba* psalo „proslýchá se, že Ú.S.P provede celý projekt na jiném, vhodnějším místě“¹¹¹

K posouzení ve třech kolech byl přijat nestandardně vysoký počet projektů - celkem 65. Mnoho účastníků akce obce pražské neváhalo využít čerstvě nabitých poznatků a zkusily své štěstí znovu, což se podle hodnocení redakce *Stavby* projevilo ve „větší cílevědomosti navrhovatelů oproti soutěži pražské obce.“¹¹² Závěry z ní vyplívající také vedly autory spíše k řešení pavlačového systému a snad proto, ty zde byly zastoupeny v nadočekávaném množství.

Při posuzování byla obytné jednotce věnována samozřejmě pozornost i když celkově v relativně menší míře než tomu bylo v případě obce pražské.¹¹³ Tento fakt, ale bezpečně vyvážila diskuze, která provázela výběr stavebníkovi nejvíce vyhovujícího typu domu s ohledem na již zmiňované dva základní požadavky – hospodárnost a zdravotní nezávadnost. Členové poroty se detailně zabývali návrhy pavlačového a schodišťového řešení, poté co dvoutážový typ a typ s vnitřní chodbou byly ze soutěže postupně vyřazeny¹¹⁴ pro svou nákladnost nebo nevhodnost s ohledem na cílovou skupinu, kterou byla dělnická rodina.¹¹⁵ Debata provázela více než jedno zasedání poroty a jejími věrnými účastníky byl Pavel Janák a Dr. Piskáč.¹¹⁶ Vedla je k podrobným propočtům hospodárnosti každého typu. Pavel Janák této otázce věnoval mnoho času a na základě výsledků se zdál být, v příklonu k jednomu nebo druhému typu, neutrální. Při dodržení určitého počtu bytů na etáž - 4 v případě schodišťového domu a minimálně 8 v případě pavlače, byly oba typy téměř stejně nákladné. Avšak kladný „hygienický moment“ byl vyzdvihován častěji v souvislosti s pavlačí, protože 4 byty na patře schodišťových domů by nutně trpěli špatnou příčnou větratelností, což byl

¹¹⁰ Pro tuto část Pankráce počítala regulace maximálně s realizací v otevřených blocích, což by znamenalo zcela nevhodnou orientaci některých bytů k severu a jeho vyžadování by bylo v případě malobytové soutěže jednoznačně anachronismem.

¹¹¹ *Stavba IX 1930 – 1931* (pozn. 84) 24.

¹¹² *Ibidem* 80.

¹¹³ Vyplývá to ze zápisů schůze poroty, při kterých byla řešena, ale diskuze se k ní stáčela často ve vztahu k typu domu. Podrobně byla ale jednotlivá řešení rozebrána v IX. ročníku *Stavby*. Soutěž na domy s nejmenšími byty ústřední sociální pojišťovny v Praze, in: *Stavba IX 1929-1930*, 75-77.

¹¹⁴ kvalitní etážové projekty

¹¹⁵ Navíc taková, ve které měli být oba manželé zaměstnáni a nepřipadalo by v úvahu jejich obývání bytu během dne, ale až po návratu ze zaměstnání.

¹¹⁶ Jako architekt patřil k odborné části poroty. Jako sekční šéf Ministerstva veřejných prací, byl zástupcem této instituce.

zásadní argument proti. Roli ale také hrála otázka uzavřenosti bytů a styku nájemníků na komunikačních liniích, která, pro změnu, ubírala kladné body z vyššího kreditu pavlače. Konečné rozřešení tohoto rébusu se tak ukázalo teprve v samém závěru soutěže, který hovořil možná až překvapivě jednoznačně.

Soutěž ÚSP se od soutěže obce pražské příliš nevzdálila ani ve svém výsledku, když žádný z projektů nebyl doporučen k zakoupení a okamžité realizaci. V tomto případě se jako problematické ukázalo příliš obecné zadání, které architektům znemožňovalo vyhovět málo artikulovaným představám zadavatele. Přesto, i když po dlouhé diskuzi, porota rozhodla o udělení cen a odměn, což se týkalo dokonce všech 12 finalistů a u jediného z projektů nechyběla pavlač. Trend příklonu k tomuto typu byl nakonec potvrzen. Je ale třeba říci, že porota schodišťové domy rozhodně nezavrhl a z jejího hodnocení vyplývalo, že tento systém zdaleka nevyčerpal svoje vývojové možnosti.

Vzhledem ke krokům, které ÚSP o necelé dva roky později podnikla přímo na *Zelené lišce*, jsou závěry soutěže důležité, ale stejně tak nosné jsou všechny názory a myšlenky v jejím průběhu vyřčené, protože mnoho z nich bylo do pozdějších úvah a konec konců i do podoby domů přeneseno.

Obě soutěže, jak obce pražské, tak Ústřední sociální pojišťovny, svým rozsahem a zacílením na konkrétní území patřili u nás k prvním.¹¹⁷ Proto nemůže být příliš překvapivé, že se potýkaly s určitými formálními problémy a stejně tak zápasily s jednoznačnou formulací soutěžních podmínek. Za tím, v obou případech, stály, ze začátku ne zcela jasné představy zadavatelů samotných, které do konkrétní podoby krystalizovaly často až v průběhu soutěží samotných a také jistě nezkušenost s projekty takového rozsahu. Přes všechny své nedostatky a „porodní bolesti“ s nimiž se rodily, měly obrovský přínos jako vzor pro organizátory dalších soutěží, ať už ve smyslu svých kladů nebo nedostatků. Jak ÚSP, v níž už byl spatřován jistý progres, tak soutěži obecní se nakonec dostalo zadostiučinění v hodnocení: „*Ú.S.P. si získala zásluhu soutěží; měla by se přičinit, by i vzornou realizací velkorysého celku s nejmenšími byty mohla být příkladem, aby touto soutěží začla spolu s pražskou obcí období skutečných činů v ožehavém problému bydlení.*“¹¹⁸ A podobně hovořil s odstupem času také, jinak velmi kritický Karel Teige, který se dokonce, těsně po skončení soutěže obce pražské, zdál jejími závěry být lehce znechucen.¹¹⁹ „*Pražské soutěže na stavbu domů s malými byty v r. 1930 [...] ukazují situaci již podstatně změněnou: jsou obelány řadou vynikajících návrhů, z nichž*

¹¹⁷ KOZÁK 1927-1928 (pozn. 60) 148.

¹¹⁸ Stavba IX 1929-1930 (pozn. 112) 80.

¹¹⁹ Zásadní stanovisko k pražské soutěži na domy s malými byty, in: ReD III 1930, 285.

mnohé stojí vysoce nad průměrem malobytových dispozic, reprodukováných v mezinárodním výběru ve sborníku „Die Wohnung für das Existenzminimum“. Obě soutěže byly především podnětem, aby moderní architektura u nás propracovala dispozici pavlačového typu domu s malými bytovými buňkami nebo domu spostraní chodbou a jednořadový zastavovací plán.“¹²⁰

¹²⁰ TEIGE 1932 (pozn. 28) 102.

5. Ke konečné podobě *Zelené lišky*

Pojmenování sídliště na *Zelené lišce*, které je sice neoficiální, ale v povědomí obyvatel Prahy 4 bezpečně vžitě, je poměrně zvláštní a nabízí prostor k nejfantasknějším teoriím. Výklad názvu je však prozaický. Ten byl s největší pravděpodobností odvozen od názvu oblíbeného zájezdního hostince, který stával před Vyšehradskými branami při silnici na Benešov, Tábor a České Budějovice a který měl ve svém vývěsním štítu vyobrazenou právě zelenou lišku. Bývala to velmi oblíbená „formanka“, kterou pro přenocování využívali vozkové, dovážející zboží z jižních Čech na pražské trhy. Hospoda u *Zelené lišky* se později, v druhé polovině 19.st stala vyhledávaným cílem pražských výletníků.

Mezi lety 1932, kdy bylo vydáno první stavební povolení a 1939, kdy byl dán na *Zelené lišce* do užívání poslední zde realizovaný malobytový dům, bylo postaveno celkem jedenáct do volných řad uspořádaných domovních skupin, jejímiž autory se stalo sedm architektů, sdružených do čtyř tvůrčích týmů. Byli to František A. Libra & Jiří Kan, Antonín Černý, Bohumír Kozák & Ladislav Kozák a Jarmila Lisková & Ivan Šula.

Rozdělení do tří etap je vytvořené uměle na základě posloupnosti výstavby, odlišných stavebníků a také na základě umístění domů, do logicky spolu souvisejících bloků v rámci rozvrhu sídliště, kde téměř většinu dvojici domovních řad spojuje osoba jednoho architekta nebo týmu autorů. Sledování tohoto schématu by mělo přispět k snazší orientaci a přehlednosti.

Na pozemcích u *Zelené lišky* stavěla nejprve Ústřední sociální pojišťovna prostřednictvím OPAS mezi lety 1932 a 1934 a posléze už jen obec pražská v letech 1935 až 1937 a 1936 až 1939.

Všechny domy charakterizuje strohý, esteticky velmi redukovaný styl, který více než výstižně charakterizují následující slova: „*V těchto koloniích vidíte stavby velmi prosté, bez jakýchkoliv dělení římsami a bez dekorací. Stěna hladká, s okny, soklíkem. Jednoduché, jednotné řešení a k tomu hojnost zeleně rozumně použité.*“¹²¹ Jde vlastně o svébytné realizace, které pro svou jednoduhost a ryzí účelnost zaujímají vlastní místo v rámci dobové produkce. Heslo „*forma sleduje funkci*“¹²² není v jejich případě klišé, ale tvrzení, která je plně vystihuje. Vnější vzhled je tu naprosto podřízen vnitřnímu uspořádání. Požadavky funkcionalismu jsou tedy v tomto smyslu naplněny. A přesto, v tomto případě, nemusí být na první pohled snadné všimnout si paralely s realizacemi jakými jsou například nedaleké družstevní domy od J.

¹²¹ Vojtěch KRCH: *Výstava byt a dílna*, Vratislav, in: *Architekt SIA 1929*, 169.

¹²² Louis SULLIVAN

Havlíčka a K. Honzík [12], z přibližně stejné doby, které zcela určitě více odpovídají dnešním obecným představám funkcionalismu. Navíc, zejména v realizacích OPAS, je hranice podobnosti s poválečnou prefabrikovanou produkcí příliš tenká. Přestože o tu samozřejmě nejde. Konstrukční systém, v tomto případě, tvoří železobetonový skelet s výplní z dutého cihlového nebo tvárniceového zdiva.

Teprve realizace, které zde vznikly po polovině 30. let jsou ve svých stylových projevech snáze čitelné. Snad právě jejich výhoda spočívá v ustupujícím pátém patře, doplněném o jednoduchá, z vodorovných trubek poskládaná zábradlí, které připomíná řešení nákladnějších staveb v centrech měst nebo to jsou výraznější zasklené schodišťové chodby, blízcí se těm, které používal Jan Gillar nebo Jaromír Krejcer. Lze však říci, že všechny stavby si i přes své pozdější úpravy zachovaly velmi jednoduchý, čistý a účelný vzhled.

5.1. První etapa – malobytové domy na pozemcích ÚSP

Poté co se pankrácké pozemky nuselského předmostí ukázaly jako nevhodné a soutěž na zastavění tohoto území nevedla i přes svou obecnou kvalitu k cíli, podařilo se ÚSP za výhodných podmínek odkoupit část pozemků obce pražské na budoucím staveništi u *Zelené lišky*, které bylo cílem několika dřívějších pokusů města o realizaci většího celku malobytových domů. Konkrétně šlo o pět bloků, v katastrálních mapách označených jako A, B, C, D, a E [13] a jejich cena byla stanovena na 350 Kč za jeden čtvereční sáh.¹²³ Stavebníkem nebyla přímo ÚSP, ač se stala majitelem pozemků, ale výše zmíněná Obecně prospěšná společnost OPAS, jejímž prostřednictvím do roku 1934 ÚSP postavila v Praze celkem 920 bytů na třech staveništích¹²⁴ - na Žižkově, Vinohradech a také na Pankráci u „Zelené lišky.“ Zajímavé je, že ÚSP již v průběhu své první soutěže počítala s tím, že bude na svých pozemcích realizovat byty rozdílného komfortu. Tady tak měli vzniknout byty moderní a komfortnější, na Vinohradech a Žižkově potom obvyklý skromnější typy.¹²⁵ Cílové nájemné bylo pro všechny domy stanoveno na základu do 2000 Kč, k tomu bylo třeba přičíst poplatky za dodávky teplé vody do 500 Kč ročně. Bylo ale třeba ještě počítat s možným, nepatrným navýšením o náklady na realizaci zvoleného typu.

Nájemné se, však v celkové roční výši nemělo nedostat přes 3000 Kč.

¹²³ Díky částečné směně pozemků u Zelené lišky za pozemky u Nuselského údolí, se podařilo náklady na opatření staveniště relativně snížit. Obvyklá cena se pohybovala okolo 550 Kč za jeden čtvereční sáh. Stavba XII 1934 - 1935, 4.

¹²⁴ K tomu blíže Ladislav KOZÁK: Domy s nejmenšími byty Obecně prospěšné společnosti pro stavbu bytů s malými byty v Praze – Na Pankráci, in: Stavba XII 1934 - 1935, 4.

¹²⁵ Zápis o jednání VIII. schůze poroty, AAS NTM, Fond 73 Vaněček, 3.

5.1.1. Užší soutěž ústřední sociální pojišťovny

Komplex nájemních domů OPAS vznikl na základě užší soutěže, kterou vypsal Ústřední sociální pojišťovna v roce 1931. Avšak výše zmiňovaný výhodný odprodej obecních pozemků byl podmíněn přizváním autorů oceněných projektů z předchozích veřejných soutěží, tj. ze soutěže vypsané z jara roku 1930 obcí pražskou a ze soutěže ÚSP z téhož roku. K účasti bylo tedy vyzváno sedm autorů, respektive skupin architektů. Přestože kvalita jejich návrhů byla výsledky předchozích soutěží nesporně prokázána, museli znovu pracovat se specifickými požadavky, které si žádala především stávající regulace území a podmínky stavebníka, které byly mimo jiné ovlivněny zkušenostmi OPAS z jejich předešlých realizací na Žižkově a Vinohradech.¹²⁶

Bylo nutné neodchýlit se od navrženého zastavění, výšky tří pater s přízemím¹²⁷ a volných řadových skupiny činžovních domů, rozdělených v jednotlivé celky tak, aby je bylo možné později odprodat nezávisle na sobě. Na základě tohoto požadavku je většina řad, ač působících jako jeden celek, složena z více samostatných domů.¹²⁸ Zadavatelem a samozřejmě i aktuálními zákonnými podmínkami¹²⁹ byla dána plošná výměra bytu a funkční rozdělení jednotlivých místností. Domy musely obsahovat nejmenší byty do 40m² bez příslušenství. Na obytnou místnost připadalo 26 – 28m². Kuchyně bylo nutné dodržet jako obytné, nikoliv pracovní¹³⁰ a zbývalo na ně 12-14m² plochy. Součástí bytu měla také být malá předsíň (z ní přímý vstup do obytných místností), oddělený záchod, lázeň, spíž a komora. Všechny místnosti a příslušenství vyjma lázně měly být přímo osvětlené nebo ventilované. Navíc, na základě zkušeností OPAS, bylo požadováno, aby kuchyně i obývací místnost zůstaly, pokud možno, přímo propojené a předešlo se tak nežádoucímu pronajímání jedné z místností. Na základě takto formulovaných podmínek, které se množstvím direktiv rovnaly téměř rébusu, se jako nejvýhodnější stále jevil pavlačový dům.¹³¹ V jeho prospěch také rozhodly poroty obou předchozích soutěží a navíc byl i v obecném povědomí architektů

¹²⁶ Autorem domu na Žižkově při Radešínově náměstí, postavených mezi lety 1931–1932 byl Jiří Kan. Dům s malými byty na Vinohradech, v Olšanské ulici projektoval Ing. V. Nekvasil

¹²⁷ V případě bloků A a B bylo od tohoto požadavku nakonec odstoupeno a domy byly na základě usnesení městské rady z roku 1932 povoleno vystavět do výšky čtyř pater.

¹²⁸ Jedna domovní řada se obvykle skládá ze tří až sedmi domů. Počet závisí na koncepci, pokud se jedná o typ s dlouhou pavlačí je počet domů v řadě nižší. Zatímco v případě krátké pavlače nebo schodišťového typu je tomu naopak.

¹²⁹ Stavělo se dle zákona z dne 10.4 1930

¹³⁰ Za obytnou místnost lze považovat takovou, která dosahuje plochy alespoň 12m². Pro porovnání, v soutěži ÚSP navrhoval Antonín Černý kuchyň laboratorní, jejíž plocha dosahovala výměry maximálně 6m² a podobně tomu bylo i v soutěži obce pražské, kde pracovní kuchyně byla zadána v podmínkách. Blíže k tomu např. viz. Soutěž na domy s nejmenšími byty Ústřední sociální pojišťovny v Praze, in: Stavba IX 1929 – 1930, 20.

¹³¹ Ten také vyšel z obou předchozích soutěží jako vítězný.

vnímán jako typ pro malobytový dům velmi vhodný. Proto také valná většina projektů tento domovní typ v užší soutěži řešila. Nevyjímaje Kamila Osendorfa & R. Podzemného,¹³² [14] Adolfa Benše, [15] Františka Jecha & Josefa Štěpánka, [16] Františka A. Libry & Jiřího Kana. [17] Pokud se objevil schodišťový domů potýkal se s častou výtkou nevhodnosti, kterou umocňoval druhý návrh Adolfa Benše s přístupem z jedné podesty pouze ke dvěma bytům. Autor se jeho větší nákladnost sice snažil obhájit výbornou provětratelností, ale i přesto byl, v tomto případě, zcela odsouzen k zániku.

Konkurs zredukoval výběr na užší skupinu tří projektantů (F.A. Libra & J. Kan, A. Černý a B. Kozák & L. Kozák), z jejichž návrhů měla vzejít finální řešení. Zároveň ale zůstalo překvapením, že nebyl přímo zvolen pavlačový typ, pro který užší soutěž sama ze začátku hovořila a který ÚSP ocenila již dříve. K realizaci nakonec došlo v jediném bloku - E.

Jaký byl tedy vývoj a důvody, které vedly ke konečné podobě řešení? Tuto otázku se pokusil objasnit Antonín Černý.¹³³ Důvody připisoval změně stavebního programu oproti předchozím dvěma soutěžím kterou, dle jeho názoru, je možné sledovat na „*vývoji projektu od uvedených soutěží až po konečné řešení v souvislosti s názory na způsob bydlení, ekonomii výstavby a orientace domů ke světovým stranám*“.¹³⁴ Faktem však zůstává, že nejdůležitějším bylo sledování cíle, zásadně se nelišící od toho, který si stanovila první soutěž ÚSP. Především bylo potřeba zaobírat se hospodářskou stránkou projektu a to také znamenalo snahu o „*největší počet bytových jednotek při minimu stavebních nákladů*“.¹³⁵

Klíčem ke konečné podobě domů realizovaných v této části „sídliště“ jsou tedy tři zásadní argumenty/aspekty: orientace tj. dostatečný přísun denního světla, samozřejmě hospodárnost a způsob bydlení.

Směr bloků byl na základě regulace stanoven od jihovýchodu k severozápadu. Takové orientaci by opravdu maximálně vyhovoval pavlačový systém, ale jen za předpokladu laboratorní - neobytné kuchyně,¹³⁶ která nepotřebuje tolik proslunění, protože plní pouze funkci hospodářskou. Byla-li ale vyžadována kuchyň obytná, při dodržení pavlačového domu

¹³² Jejich návrh představoval zajímavé řešení, ač s bytovou jednotku větší s celkovou výměrou okolo 48m².

Obývání a spaní bylo úplně odděleno do dvou samostatných místností a kuchyň byla potom řešena pouze jako laboratorní. Tedy na relativně malé ploše docílili přímého oddělení všech funkcí bytu (hospodářské, relaxační a spaní). Zásadní problém, ale působilo překročení soutěžních podmínek právě rozměrem bytu.

¹³³ Antonín ČERNÝ: Poznámky k reprodukci obytných domů Obecně prospěšné společnosti pro stavbu domů s malými byty v Praze, na Pankráci, in: Stavba XII 1934 – 1935, 6.

¹³⁴ Ibidem

¹³⁵ Ladislav KOZÁK: Stavební akce Obecně prospěšné akciové společnosti pro stavbu domů s nejmenšími byty na Pankráci, in: Stavba XII 1934 – 1935, 4.

¹³⁶ Ve většině pavlačových domů dispozice bytu předpokládala kuchyň přiléhající k pavlači, pokud byla uvažována v podobě laboratorní - pracovní, izolovala zároveň zbytek obytného prostoru od komunikačního ruchu pavlače.

a regulací dané orientace k SV zůstávalo 50% obytných místností v zimě bez dostatečného přísunu denního světla. Dům s krátkou pavlačí (v literatuře také uváděný jako balkonový) by však redukoval tuto nevýhodu alespoň na čtvrtinu.¹³⁷

Z hlediska hospodárnosti, aby ÚSP došla k maximálnímu zhodnocení investovaných prostředků, byl rozhodnuto, že bude zvolen nejvýhodnější typ domu s ohledem na využití pozemku a absolutní číslo získaných bytů. To ovšem znamenalo jen velmi omezené možnosti a například ovlivnilo uspořádání domů v bloku E.

Autoři neměli vlivem regulace, možnost přizpůsobit šířku řad domovnímu typu. Tato striktní situace byla zapříčiněná tím, že ÚSP vlastnila jen část pozemků na *Zelené lišce* a oproti soutěži obce pražské, která řešila celou oblast, tak nebylo vůbec možné s případnou změnou regulace pracovat. Zástavba tak zůstala limitovaná v rámci již vymezených hranic bloku. Tím se opět dostáváme ke srovnání. Pavlačový dům z podstaty své konstrukce a eliminace obestavění okolo uvnitř umístěného schodiště, redukuje svoji hloubku. To umožňuje hustší zástavbu a větší bytový výnos v rámci pozemku, ale jen za předpokladu, že je možné s pozemky a rozmístěním domů nakládat dle uvážení. To tu možné, z výše uvedených důvodů, nebylo. Naproti tomu taková situace nijak neovlivňuje dům schodišťový nebo typ s krátkou pavlačí a ten i při své větší hloubce, je s ohledem na pozemek výhodnější.

Posledním argumentem souvisejícím s požadovaným způsobem bydlení byla šířka buňky. Ač by se tato skutečnost mohlo zdát banální, sehrála svou roli. Jak bylo již zmíněno OPAS trvala na obytných kuchyních, k čemuž ji vedly zkušenosti z předešlých realizací na Žižkově a Vinohradech. Obytná kuchyň byla jedním z aspektů ovlivňujících podobu domu v souvislosti s požadavkem denního osvětlení stejného jako se dostává obytné místnosti. Mimo to ale, za předpokladu srovnatelné kvality obou obytných místností, bylo třeba, aby kuchyň disponovala stejnou šířkou jako místnost obytná. To problém stočilo znovu na úroveň otázek hospodárnosti, protože pavlač je výhodná jen při úzké bytové buňce, což se neslučuje s požadavkem obytné kuchyně, která by ji nevyhnutelně rozšířila. Širší buňky znamenají delší uliční frontu a ta vyšší spotřebu zdiva, což se rovná vyššímu nákladu.

Jak tedy detailní rozbor situace ukázal, výběr typu podléhal procesu komplikovaných úvah, jejichž výsledkem bylo, do detailu zvážené řešení s ohledem na všechny skutečnosti. To lze

¹³⁷ Takový typ domu měl čtyři byty na jednu etáž, dva z nich měly obě místnosti orientované k jv a dva jen jednu a druhou na sv. tj. 25% bytů mělo po celý rok dostatečný přísun denního světla.

shrnout do slov Oldřicha Stibora: „Architektura však znamená umění nalézt správný poměr mezi protikladnými požadavky. Takovými jsou právě hygiena a ekonomie.“¹³⁸

Realizovány byly nakonec tři odlišné návrhy, od tří různých autorů, respektive týmů. Byly to takové projekty, které se dokázaly nejlépe vypořádat s výše popsány skutečnostmi a vyhovět jim s ohledem na parcelu, ke které příslušely. Do popředí se dostaly domy s krátkou pavlačí, v jejichž případě byly vždy alespoň dvě kuchyně na patře opatřeny stejným směrem denního světla jako hlavní obytná místnost a kuchyň, v co největší možné míře disponovaly kvalitou obytných místností. A samozřejmě šlo o to typ, s ohledem na pozemek, levnější. O možnostech krátké pavlače hovořil Pavel Janák už v první soutěži USP¹³⁹ a stejně se v jejich prospěch vyjadřoval Oldřich Starý, který poukazoval na hygieničnost takového řešení a proti čistě schodišťovému typu s dobrou provětratelností.¹⁴⁰ Zvolili je Antonín Černý a bratři Kozákové. Jejich projekty krátká pavlač spojovala, ale přesto se lišily v drobných detailech.

5.1.2. Bloky A - B bratří Kozákových a C - D Antonína Černého

Rozhodnutí spojit dění ve čtyřech blocích do jedné kapitoly/sekce pramení z příbuznosti obou typů, ale také z potřeby zmínit se o dvou, na těchto pozemcích, nerealizovaných, přesto zajímavých projektech, které nesou, podobně jako realizované, mnoho společných znaků.

Bohumír Kozák, Ladislav Kozák a Antonín Černý, autoři domů v blocích A a B, respektive C a D, do jednoho absolventi pražské techniky, projevovali svůj zájem o otázky sociálního bydlení poctivou účastí v obou předešlých soutěžích a dalších projektech spojených s projektováním malobytového bydlení,¹⁴¹ ve kterých prokázali schopnost zdárně se vypořádat s různými druhy požadavků zadavatele, včetně rozvrhu bytu samotného a celkového pojetí domu.

Nejstarší z nich, Bohumír Kozák (1885 - 1978) pracoval v oblasti Krče již v roce 1926. Tehdy, ve spolupráci s bratrem Ladislavem (1900 - 1988), navrhl a posléze byl podle jejich projektu realizován rozsáhlý komplex Masarykových sociálních domovů, dnešní Tomayerova

¹³⁸ Oldřich STIBOR: K novému zákonu o stavebním ruchu – zvláště pak kapitole V. péče o chudé, in: Stavba XIII 1936-1937, 144.

¹³⁹ Zápis o jednání V. schůze poroty, AAS NTM, Fond 73 Vaněček, nepag.

¹⁴⁰ Krátká pavlač, stejně jako klasická probíhá podél jedné strany domu. Je pro oba byty společná. Oproti schodišťovému řešení, kde všechny místnosti jednoho bytu jsou orientované k jedné světové straně, umožňuje každému bytu přístup k oběma. Zároveň tak usnadňuje tolik požadované příčné větrání bytu.

¹⁴¹ Byla to např. soutěž dělnického konzumního spolku Včela, která navázala na soutěže obce pražské a ÚSP, její cíle byly však mírně odlišné. Účastníci se museli vypořádat především s požadavky kolektivní formy bydlení.

nemocnice. Tato realizace poměrně dobře odrážela přístup staršího z bratrů k úkolům, které mu praxe poskytovala a které obvykle nepřijímal bez hlubšího vnitřního vztahu a přesvědčení o jejich základním smyslu.¹⁴² Snad proto ho počátek třicátých let zastihl plně připraveného k řešení nejpálčivějších problémů doby – bytů pro nebydlící a chudé. V roce 1927 byl oceněn jeho projekt okrsku nájemních domů na Invalidovně v rámci soutěže na Státní mincovnu,¹⁴³ když se pokusil celou oblast řešit jednotně orientovanými domy ve volných řadách, i když s poměrně většími byty než následně zpracovával, opět s bratrem, pro obě pražské bytové akce. V realizacích Bohumíra Kozáka se projevovala postupná tendence k vytříbenému funkcionalistickému stylu, která měla, podle názoru Rostislava Šváchy, zřejmě původ ve stále vzrůstajícím vlivu mladšího bratra,¹⁴⁴ který patřil ke generaci architektů jen málo zatíženou „těžkopádnými“ historizujícími proudy přelomu století.

Antonín Černý (1896-1976) své první zkušenosti sbíral v atelieru velké osobnosti meziválečné architektury, u Oldřicha Tyla. Snad právě odtud pramenil minimalismus výrazových prostředků,¹⁴⁵ který uplatňoval ve svých realizacích malobytových domů jak pro OPAS, tak v realizacích z druhé poloviny 30. let. Mimo to, ale také dokázal promýšlet svá řešení až do jejich základních součástí. Pozornosti se dostalo jeho ne úplně tradičním návrhům řešení konstrukčních systémů domů v soutěži obce pražské, [18] ve kterých nosné stěny umísťoval mezi jednotlivé bytové buňky.

Poté co užší soutěž zamítla svým účelům nevyhovující řešení a zredukovala tak počet potenciálních autorů na tři, objevily se mimo finální řešení ještě dva další projekty, které, podle některých zdrojů, byly vítězné.¹⁴⁶ Jak píše Ladislav Kozák právě nutnost hospodárnosti „byla podnětem k celé řadě alternativ, z nichž nejzajímavější bylo upuštění od schválené regulace a zastavění pozemku čtyř a třípatrovými dvojdomy schodišťového typu se čtyřmi byty v každém poschodí, orientovanými od S k J.“¹⁴⁷ [19] Jak bratři Kozákové tak Antonín Černý navrhli domy, které se svou koncepcí analogicky blížily Radingova domu [20], který byl součástí vzorové kolonie výstavy WuWa. V žádném případě se nejednalo o shodu ve vnitřním vybavení, také počet bytů na poschodí byl jiný.¹⁴⁸ Avšak uspořádáním bytů vůči schodišti,

¹⁴² Jiří BLÁHA: Bohumír Kozák, katalog výstavy, Praha 1985, nepag.

¹⁴³ K této soutěži blíže Karel TEIGE: Výstava návrhů soutěže státní mincovny, in: Stavba VI 1927 – 1928, 146-147.

¹⁴⁴ Rostislav ŠVÁCHA: Od moderny k funkcionalismu, 394.

¹⁴⁵ Ibidem

¹⁴⁶ Zmiňuje to Antonín ČERNÝ: Domy s nejmenšími byty, in: Architektura ČSR II 1940, 144. ale v textu: Domy obecně prospěšné společnosti pro stavbu domů s nejmenšími byty, in: Stavba XII 1934-1935, 3-9. kde byla užší soutěži věnována velká část prvního čísla se taková informace přímo neobjevuje.

¹⁴⁷ KOZÁK 1934 (pozn. 121) 4.

¹⁴⁸ Radingův dům

vyžadovaný severojižní směr a z nich pramenící forma se k Radingovu řešení přibližovaly. Každý z domů dvojice se skládal ze dvou modulů spojených „můstkem“ schodišťové chodby, které byla v případě každého pojetí jinak široká s rozdílně situovaným schodištěm [21] a [22]. Hlavní klad spočíval v proslunění všech obytných místností a také v možnosti odvětrání části užitkového příslušenství přímo do volného prostoru, při zachování maximálního soukromí obyvatel bytu, které schodišťový typ poskytuje. Nutnost jejich diagonálního uložení v rámci staveniště by přinesla ještě jeden klad - prostor pro šest krámu, které představil projekt Bohumíra a Ladislava Kozákových [obr]. Toto řešení téměř ve všech ohledech naplňovalo přání a představy stavebníka, až na jeden zásadní nedostatek – ekonomické by bylo pouze tehdy, kdyby se domy mohly realizovat v dlouhých řadách. Důvod jejich zamítnutí tedy nemohl být překvapením. Byla to celkově nižší rentabilita zapříčiněná přílišnou nákladností realizace (domy, díky svému tvaru, vyžadovaly větší spotřebu materiálu) podpořená menším počtem získaných bytů a také pravděpodobná nevole a nemožnost změnit stávající regulaci,¹⁴⁹ kterou si domy nevyhnutelně podmiňovaly.

Tak bylo v roce 1932 vydáno stavební povolení k zahájení stavby bloků A – B a na základě všech zmíněných okolností se přistoupilo se ke stavbě domů s krátkými pavlačemi Bohumíra a Ladislava Kozáka. Z rozhodnutí městské rady bylo dodatečně vyhověno žádosti o realizaci domů o jedno patro vyšších než bylo vyžadováno regulačním plánem. Jedná se tedy o dvě, do volných řad uspořádané skupiny, každá o sedmi čtyřpatrových domech, které důsledně sledují stejnou orientaci od JZ k SV. 75% obytných místností, včetně obytné kuchyně, se tak dostává velkou měrou denního světla. Z tohoto důvodu nemůžou být domy osově souměrné, ač by se to v případě obou parcel přiléhajících k páteřní třídě *Zelené lišky* nabízelo a z toho samého důvodu jsou pavlače bloku A otočené k ulici, zatímco v případě bloku B do zahrady. Jakékoliv estetické záměry jsou tedy plně podřízeny čisté účelnosti. V přízemí obou domů jsou umístěny 2 krámy, přístupné, stejně jako každý dům, přímo z ulice, což logicky neumožňuje žádný typ předzahrádky a veškerá zeleň je situována za jednotlivé domovní řady.

Stejné principy sledoval také Antonín Černý v případě svých realizací v bloku C a D, jen s mírnými změnami. Domy byly o jedno podlaží nižší, tedy jen třípatrové, v každé

¹⁴⁹ Pro efektivní změnu regulace, pro tento typ domů v dlouhých řadách by bylo třeba mít k dispozici celé území a ne jen tu část, kterou OPAS získala. ČERNÝ 1934-1935 (pozn. 135) 6.

skupině se jich nacházelo šest a byty se nepatrně lišily v přístupu buď jen z pavlače (u Antonína Černého) nebo z pavlače a schodiště (v případě B. a L. Kozákových).¹⁵⁰

Základní organizace půdorysu zůstávala stejná. Byty blíže schodišti disponovaly kuchyní i obytnou místností orientovanými k JV a jejich hlavní části byly řazeny vedle sebe, rovnoběžně s průčelím. Příslušenství, včetně předsíně mělo pak možnost odvětrání na krátkou pavlač. Naproti tomu, byty při okrajích vyžadovaly úzkou a dlouhou bytovou jednotku s pokoji umístěnými/řazenými za sebou, situovanými k průčelí kolmo, s půdorysem uspořádaným tak, aby užitkové prostory byly větrané stejně jako předchozím případě na pavlač. Rozdíl mezi řešeními obou autorů byl prakticky jen v odlišném pojetí předsíně.

Řady působí uceleně a evokují pocit jednoho jediného domu, bez jakéhokoliv prvku vystupujícího nad povrch hladkých stěn, které výrazněji rytmizují pouze pavlače, z jednoduté hmoty domu vykrojené. Schodiště, umístěná v nitru domu, jsou osvětlena velkými okny, která se podobou blíží pásu, ale zatím zůstávají, v rámci každého patra oddělená. Naproti tomu jihovýchodní průčelí domů splývají v jednodutou plochu fasády jen nepatrně narušenou pravidelným rozvrhem oken.

5.1.3. Centrální prádelna – Antonín Černý

Při kraji pozemku s označením D, začala na sklonku roku 1932 výstavba strojové prádelny, jejímž autorem, stejně jako v případě domů v tomto bloku, byl Antonín Černý. Pravděpodobně jeho dobré technické a konstrukční schopnosti ho předurčily k vyprojektování účelové budovy, jež se stala jediným zařízením kolektivního vybavení v komplexu domů OPAS. Centrální prádelny obecně, představovaly jeden z požadavků nových, moderních čtvrtí a jak si ještě ukážeme, pokud nebyl prostor pro zřízení samostatné budovy, domy většinou disponovaly společnou, vybavenou prádelnou ve svých posledních patrech. *„Tak jako v každém oboru výrobním je specializace práce prostředkem hospodářské ekonomie, tak i pro obytné útvary a to především u bytů malých je třeba jednotlivé domácí úkony [...] jako praní etc. seskupovati do provozu centrálního.“*¹⁵¹

Tato zvláštní, jen velmi málo členitá, akcentovaná pouze komínem, jednopatrová budova byla vybavená šatnami pro nájemníky, místností pro pobyt dětí a pokojem pro personál, ale také umývárnu a WC. Prostor byl rozdělen na samostatné kabiny s neckami a kotlíky a strojovými pračkami [23] ve společné místnosti a v přízemí vybaven elektrickým mandlem,

¹⁵⁰ Přístup k bytům byl nakonec v obou případech v konečné podobě realizován z pavlače. Od konceptu bratří Kozákových, kdy byty přiléhající ke schodišti měly hlavní vchod právě odsud, bylo nakonec upuštěno.

¹⁵¹ Stavitel XI 1930 (pozn. 88) 65.

žehlícími stroji a kabinami na sušení prádla. Prádelna zvládala za pět hodin vybavit prádlo až pro 60 nájemníků. Ve své době se jednalo o jedinou prádelnu takového rozsahu v republice.

5.1.4. Blok E – F.A. Libra a Jiří Kan

V posledním bloku E vznikly mezi lety 1932 až 1934 tři pavlačové domy, jejichž autory se stala dvojice František Albert Libra a Jiří Kan.

František Albert Libra (1891-1958) patřil do širšího okruhu časopisu *Stavba*. Sám do této revue přispíval a na jejích stránkách se často vyjadřoval k bytové situaci a politice obce Pražské. Ještě před tím než na počátku třicátých let navázal svou nejdéle trvající spolupráci s architektem Jiřím Kanem, pracoval jako samostatný a nezávislý architekt.¹⁵² V atelieru v Hradešínské ulici, který byl součástí domu, v jím navržené kolonii pro družstvo *Svépomoc*, vznikaly od roku 1924¹⁵³ i jeho rané projekty obytných domů, podle nichž jich bylo, v průběhu 20.let, realizováno hned několik. Např. v Ledči nad Sázavou, Nasavrkách, Rakovníku a Hlinsku, ale také v hlavním městě. Mezi nejznámější patří Domy státních zaměstnanců ve Vršovicích, Na Podolském nábřeží a dům na Žižkově v V případě Vršovických domů „*Jde o první pokus o otevřený blok 18ti obytných domů v Praze tj. o přechod od obvyklého hustého zastavění ve vilovou čtvrť, kde hlavní směr obou částí je od západu na východ.*“¹⁵⁴ Vnější vzezřením sice ještě poměrně klasické řešení, ale na svou dobu experimentální, navíc původně projektované s plochou střechou. [24] Dům byl horizontálně akcentovaný systémem průběžných balkónů, které jako by předznamenávaly podobu budoucích pavlačových řešení. Bytové jednotky tu byly ale ve směs standardní dvou až tří pokojové a dům tak naplňoval nové hodnoty bydlení pro relativně majetnější vrstvy obyvatel.

Jiří Kan (1895-1944) byl původem z lotyšské Rigy, žákem berlínského profesora Hanse Pölziga, o jehož usazení v Praze chybí bližších zpráv. Ani jemu nebyla práce na nájemních domech cizí. Sám již pro ÚSP pracoval v roce 1931. Podle jeho návrhu vznikla skupina nájemních domů na Vinohradech v dnešní Soběslavské ulici,¹⁵⁵ která vzhledem k povaze staveniště byla promyšlena do detailů. Tvoří ji tři domy v uzavřeném domovním

¹⁵² Samostatný atelier Františka A. Libry nikdy nepřestal fungovat a existoval paralelně s projekční kanceláří pod značkou Libra a Kan

¹⁵³ Do tohoto roku měl svou první kancelář společnou s architektem J. K. Říhou na Vinohradech. K tomu blíže Eva LIBROVÁ: *Hrst vzpomínek na otce*, Praha 2008, 14.

¹⁵⁴ Axonometrie domu s komentářem, in: *Stavba IV 1925-1926*, 143.

¹⁵⁵ Šlo o jeden z pozemků, o kterých mluvil Dr. Zenkl během soutěže ÚSP, a pro které by bylo možné počítat s využitím typu získaného v této soutěži.

bloku. Proto J. Kan zvolil účelnou kombinaci pavlačového a schodišťového systému, tak aby žádný byt neměl obytné místnosti orientované na sever. Při pohledu z ulice, ale dům působí jednotně a rozdílnost typů je patrná jen ze dvora bloku. [25]

Jiří Kan nikdy nebyl zaměstnancem atelieru Františka Libry, ale zásadně spolupracovali a ve svých projektech vystupovali jako rovnocenní partneři. Není zcela jasné, co přesně svedlo tuto dvojici dohromady. Avšak jisté je, že projekt vedoucí k založení firmy Libra a Kan¹⁵⁶ byl přímo spojen s ÚSP, jejíž budova na Smíchově, dvojicí také navržená, se později stala sídlem firemní kanceláře.

Snad právě spolupráce s pojišťovnou na různých projektech, v případě obou architektů, jim mohla přinést jistý kredit, avšak tato domněnka zůstává pouze v rovině spekulativní. S jistotou lze tvrdit jediné, že nejzásadněji na výběr působila kvalita projektu samotného, která spolu s již zmiňovanými úspěchy v předchozích soutěžích a přímé zkušenosti s projektováním obytných domů vedla k přijetí jejich konceptu v užší soutěži.

Ten se vymykal typům domů postavených v ostatních blocích, protože pouze v tomto případě, na pozemcích ÚSP, byl zvolen pavlačový systém. A to dokonce i přes jeho, v průběhu užší soutěže, zpochybněnou vhodnost vzhledem k podmínkám stavebníka a charakteru staveniště. K uskutečnění této odlišnosti pravděpodobně přispěl netradiční tvar parcely a jako i v ostatních případech svrchovanost regulačního plánu, vyžadující realizaci tří domů podél stran pravoúhlého trojúhelníku s přeponou kopírující zakřivení ulice. Avšak ještě jedna skutečnost mohla hrát ve prospěch příklonu k jinému typu domu. V zápisu poroty předchozí soutěže ÚSP je zaznamenána názor Pavla Janáka „*„V době přerodu“ není možné provádět jediný typ, nýbrž více, a doporučuje se v tomto ohledu provést dva nebo tři typy*“.¹⁵⁷

Domy jsou třípatrové a stejně jako v ostatních blocích, bez patra ustupujícího nebo bez střešní terasy. Výjimečně nejde o rozsáhlejší řadové skupiny, ale pouze o jeden pavlačový dvojdům a dva samostatné domy, uspořádané kolem dvora s dětským brouzdalištěm, což dalo v podstatě vzniknout otevřeného bloku. Přestože pro tuto parcelu existovaly návrhy řad, ať už od autorů samotných nebo v jiných projektech např. od K. Osendorfa a R. Podzemného a od F. Štěpánka a F. Jecha regulace a ekonomická stránka projektu si žádaly své. Aktuální řešení nabídlo nejvíce bytu, tedy 128.

¹⁵⁶ Podle názoru Evy Librové tato firma vznikla na popud ÚSP, poté co již spolupracující dvojice získala první cenu a byla jí svěřena realizace sanatoria ve Vyšných Hágách, jejímž investorem a stavebníkem byla právě ÚSP. Oba architekti pracovali jako partneři a podíl na všech jejich návrzích je veden jako rovnocenný. LIBROVÁ 2008 (pozn. 155) 43.

¹⁵⁷ Zápis o jednání VIII. schůze poroty, AAS NTM, Fond 73 - Vaněček, 6.

Domy svým čistým, jednoduchým stylem doplňují ostatní realizace OPAS. [26] Každý z nich je přístupný jak ze dvora tak z ulice díky, dovnitř domu, umístěnému schodišti, které zpřístupňuje vždy 8 bytů z jedné pavlače. Není před ni předsazené, jako tomu bývalo u tohoto domovního typu často v druhé polovině 30.let., ale stejně jako ostatní prvky je zahrnuté do hmoty samotného domu. Ani pavlače tak netvoří volné „balkóny“, ale připomínají spíš otevřený koridor. Průčelní fasády, stejně jako v případě domů bratří Kozákových a Antonína Černého, jsou hladké, prosté byť jen náznaku parapetu, římsy nebo jakékoliv jiného zvýraznění. Jediným architektonickým prvkem narušujícím jinak monotónně se opakující řady oken jsou nároží, ozvláštěná rohovými balkóny. [27] Ty představují určitou reminiscenci Librových ranějších realizací, kde jich s oblibou užíval. Nalezneme je například u zmiňovaných vršovických družstevních domů a podobně také u činžovního domu na Žižkově.

Bytová jednotka si zde nese všechny výhody, ale také nevýhody pavlačového řešení. Pavlačový dům si ze své konstrukční podstaty žádá jiné pojetí bytu než typ schodišťový nebo typ s krátkou pavlačí. Buňka musí být užší, ale mimo to, v případě, že je dům jednotraktový jako tomu je zde, místnosti nevznikají přirozeně na základě nosných prvků více traktů, ale jsou vytvořeny „uměle“ příčkami rozdělujícími jeden „velký“ prostor.

Jak průběh užší soutěže ukázal, s ohledem na místo se autoři museli potýkat s řešením vycházejícím vstříc specifiku dané regulace a podmínkám stavebníka, což byla na jednu stranu komplikace, ale na druhou, mohlo pro oba architekty znamenat určitý druh výzvy. Podle vzpomínek Evy Librové se František Libra mimořádně zabýval provozem svých staveb a měl také odvahu „zkoušet netradiční provozní postupy, které se v různých případech ukázaly být po mnoha stránkách výhodnější než zaběhlá provozní schémata.“¹⁵⁸ Například u šesti jím projektovaných spořitelén měl možnost v praxi sledovat využívání navrženého dispozičního řešení a každá z následujících staveb byla obohacena zkušenostmi z předchozích. Je pravděpodobné, že analogicky postupoval také v případě řešení provozu svých obytných domů a jejich bytů. Jak jsem si již ukázali malý byt představoval poměrně nesnadnou otázku ve vztahu ke svému určení, úkolům a ve snaze dostat všem potřebám a požadavkům bytového provozu.

Jen pro OPAS tak vznikly tři typy návrhů vnitřního uspořádání bytu, které vycházely z principu prvního soutěžního řešení pro obec pražskou, ale plně se přizpůsobovaly odlišným zadávacím podmínkám, jakou byla obytná kuchyně nebo vyžadovaná orientace

¹⁵⁸ LIBROVÁ 2008 (pozn. 155)

domů. Základem bylo, pokud to bylo možné, dělení provozu na tři části - hospodářskou, relaxační a místo pro spánek, které jsou oddělené závěsy nebo pohyblivou příčkou, pakliže umístění stálé příčky nebylo možné. Pro všechny byty bloku E byl nakonec opravdu zvolen typ [obr], který zůstával nejbližší oceněnému [obr], s kuchyní přiléhající k pavlači a hlavní obytnou místností s „koutem“ pro spaní a z něj přístupné, přímo nevětrané, lázni. (což mimo jiné odpovídalo schématu navrženého Karlem Honzíkem Přes volbu tohoto konkrétního, všechny návrhy [28] [29] [30] dokazují invenční přístup autorů k tak omezenému prostoru, který uplatňovali i ve všech svých následujících realizacích

5.2. Druhá etapa – bloky E a F na pozemcích obce pražské

Výstavba na *Zelené lišce* dále pokračovala už jen na obecních pozemcích. Rozhodnutím městské rady ze dne 21.6.1935 byla zahájena stavba ve východní části území, v bloku F a o rok později také v bloku E. [31]

Oba domy spolu úzce souvisí, samozřejmě v osobách svých autorů, ale také situováním do dvou rovnoběžných řad, stejnými rozměry parcely v rámci původní, nezměněné regulace a podobnou koncepcí. František Libra a Jiří Kan zde pokračovali v již započatém trendu pavlačových domů, které realizovali pro OPAS a také, v jednom případě, pro obec v Holešovicích.¹⁵⁹ Oba vlivy jsou v domech patrné a ty ač jsou si v mnoha ohledech podobné, nejsou zcela totožné. Z hlediska trendu sídliště se jedná o výjimku, protože dosavadní i následující výstavba probíhala vždy alespoň ve dvojicích řad stejných typů domů. Podle dostupných zdrojů se zdá, že jejich realizace nespádala do žádné speciálně vypsané bytové akce. Výstavbu lze tedy připisovat pozvolnému, avšak alespoň kontinuálnímu trendu ve snaze města věnovat se stále nedořešenému problému sociálního bydlení. Podle zprávy Ing. Jaroslava Dlouhého, zveřejněné ve XII. ročníku *Stavby*,¹⁶⁰ měl být minimálně jeden z těchto bloků určen pro obyvatelé dosud bydlící v obecních domech v Nových Vysočanech. Vysočanské domy byly původně zamýšleny jako přechodné,¹⁶¹ avšak i přes svůj nízký komfort se díky nedostatku malých a levných bytů stávaly stálým bydlištěm mnoha rodin, kterým se nepodařilo sehnat jiné dostupné bydlení. Jaroslav Dlouhý v této souvislosti zmiňuje plánovanou výstavbu alespoň 150 nových bytů podle projektu F. A. Libry a J. Kana na volných obecních pozemcích na Pankráci. V těchto domech by se pak platil jen velmi mírný

¹⁵⁹ Jedná se pozemky, po bývalé plynárně, která se měly stát, ze soutěže obce pražské.

¹⁶⁰ Jaroslav DLOUHÝ: Bytová péče pražské obce, in: Stavba XII 1934 – 1935, 143.

¹⁶¹ Šlo o skupinu 7 dvoupatrových domů postavených obcí mezi lety 1926 – 1927, které obsahovaly jen nejmenší možné byty o jedné místnosti se společným sociálním zařízením, Ibidem

nájem a všichni obyvatelé, pro které by byl akceptovatelný, by se do novostaveb přestěhovali. Domy ve Vysočanech by pak mohly sloužit svému původnímu účelu.

Pojetí řady v bloku F, navíc se shodným počtem bytů – 150 celkem, tuto zprávu silně podporuje. V porovnání se všemi ostatními domy realizovanými na *Zelené lišce* se zde, s necelými 35m² včetně užitkové plochy, nacházejí jednoznačně nejmenší bytové jednotky, které disponují jen omezeným hygienickým zařízením. Každý byt má sice vlastní WC [32] ale jeho další sanitární vybavení je redukováno ve prospěch obytné plochy. Pro sprchy bylo vyhrazeno místo v pátém, ustupujícím patře, kde se také nacházel prostor pro společnou prádelnu a sušárny.¹⁶² [33] Jakoby se v takovém řešení zhmotnily názory které v roce 1932 ve své knize *Nejmenší byt* prezentoval Karel Teige: „*Nejmenší byt, ať už s obývací kuchyní, nebo oddělenou malou kuchyní [...] má přirozeně i příslušenství redukováno do krajnosti. Veškerým příslušenstvím takového nájemního bytu je vlastně jen WC a předsíň, zmenšená na pouhé zádveři. Místo spíže je ventilovaná skříň v parapetu okenním; koupelny v levných bytech není. Poněvadž úplně zařízená koupelna by zdražila malý byt dosti značně.*“¹⁶³

Podle zprávy bytové referátu se v červnu roku 1935, bezprostředně po schválení plánů započalo s výstavbou prvních dvou domů řady. Se třetím až v následujícím roce, kdy byla na základě nového zákona opatřena zápůjčka se státní podporou. V tomto případě bylo, ale nutné upravit kuchyně a zcela je oddělit od zbytku obytného prostoru, aby bylo vyhověno podmínkám aktuálního zákona o stavebním ruchu.

K realizaci bloku E se přistoupilo nedlouho po započatí prací na posledním z domů bloku F a stejně jako v jeho případě se počítalo se skupinou 3 nájemních domů v jedné spojené řadě. O výstavbě nebo specifickému určení těchto domů se neobjevily žádné detailnější zprávy. Avšak s jistotou lze říci že, výstavbu, se kterou obec pravděpodobně tak jako tak počítala uspíšilo vydání zákona v březnu roku 1936. To také potvrzuje text žádosti, která byla předložena stavebnímu referátu Magistrátu hl. města Prahy: „*Žádáme, aby stavební řízení bylo povoleno podle §u 23. zak. č. 65/1936 sb. z. a. n. a to s největším možným urychlením.*“¹⁶⁴

K této skupině se v archivu Prahy 4 dochovaly dvoje, radou města potvrzené a schválené plány. [34] a [35] Oboje z července roku 1936, které se od sebe lišily ve dvou ohledech a sice: podobou zahradního průčelí, které používalo jen nepatrně jiný systémem

¹⁶² V posledním ustupujícím patře každého domu, které je zároveň i podkrovím, bylo vždy osm sprch, jedna prádelna vybavená strojovými pračkami a vanami pro namáčení prádla a dvě sušárny.

¹⁶³ TEIGE 1932 (pozn. 33) 227.

¹⁶⁴ Žádost Magistrátu hlavního města Prahy, Referát stavební III. č.j. 14438/36-ref. byt., Stavební archiv Prahy 4, spis č.p. 554, nepag.

oken a nejvýrazněji v pojetí pátého ustupujícího patra, které se velmi blížilo řešení posledního patra, autory realizovaného domu v Holešovicích. To nekopírovalo celou délku domů, ale díky rozdělení na menší části, vytvářelo volný prostor pro rozsáhlejší terasy. Od této ideje se nakonec ustoupilo a také okna, v nerealizovaném návrhu, dvě samostatná pro každý byt, byla sjednocena do pásu v jediném okenním otvoru.

Nešlo určitě o náhodnou podobnost. Mnoho indicií nasvědčuje tomu, že dění na *Zelené lišce* a v Holešovicích nelze brát jako dva individuální počiny, odehrávající se nezávisle na sobě ve dvou vzdálených částech města, ale naopak, že spolu souvisí. Domy nesou mnoho společných znaků a konstrukční principy také svědčí o jejich blízkosti.

Sled událostí hovoří ve prospěch následujícího scénáře. Poté co byl Na Maninách v roce 1934 dokončen jediný realizovaný dům ze soutěže vypsané obcí Pražskou v roce 1930 a osvědčil se, obec byla ochotná ten samý typ použít na dalších vhodných staveništích. K takovému kroku se vyskytla ideální příležitost právě na *Zelené lišce*. Když se v roce 1935 začalo se stavbou domů, nejdříve v bloku F a posléze v bloku E, byl typ i autoři již daní. Podoba domů a bytové jednotky nebyla tedy výsledkem žádného aktuálního veřejného konkursu, ale obcí vybraného a jí samotnou dříve oceněného typu, který byl navíc vyzkoušený v praxi.

Obě pankrácké domovní skupiny jsou, díky délce parcely, koncipované jako rovnoběžné řady o třech domech a čtyřech obytných patrech, přičemž každý disponuje svým vlastním vchodem z ulice i ze zahrady. Jednotlivá schodiště jsou situovaná v ose každého domu a obsluhují dlouhé pavlače, které v případě bloku F zpřístupňují deset bytů a v případě bloku E standardnějších osm. Pro obě řady je také shodné ustupující páté patro, které vytváří úzké, vzájemně přímo nepropojené, terasy kopírující dlouhé strany domů. Zde se nachází místo pro kolektivní vybavení – prádelny, sušárny a u bloku F již zmiňované sprchy.

Odlišnosti se objevují v detailech obou průčelí, což nutně musel způsobit rozdílný počet bytů připadajících na pavlač při zachování její stejné délky a plné podřízení vnějšího vzhledu vnitřnímu uspořádání. V bloku F bylo kvůli vyššímu počtu bytů nutné získat větší plochu, při dokonce menší hloubce domu, než tomu je u domu bloku E. Řešení, které se nabízelo, připomnělo Librovi a Kanovi domy z realizací pro OPAS, kde se museli autoři vypořádat s podobným problémem způsobeným nárožními balkóny. Oba krajní byty pavlače musely nutně zabrat část její plochy ve svůj prospěch. Toto řešení v žádném případě neubírá na vzhledu stavby, jen ji opticky zhmotňuje. Blok E [36] a především jeho systém pavlačí tak působí na diváka odlehčenějším dojmem. [37]

Odlišnost bytové buňky obou typů vyplývá z výše popsaných důvodů. Ve své podstatě tu byl však dodržen základní princip, který F. A. Libra a J. Kan naznačili již v soutěži obce pražské a později realizovali v Holešovicích a v pavlačových domech OPAS. Tedy hlavní obytná místnost, plnící zároveň ještě jednu funkci, ve většině případů - spaní, na základě toho buď laboratorní (Holešovice) nebo obytná kuchyně (Pankrác). Rozdílnost v případě bloku E a F se projevila především v době jejich plánování a v zákoně, který byl mezi oběma realizacemi vydán. V bloku F je tak dodrženo schéma vycházející z půdorysu pro obecní soutěž, zatímco v bloku E již plně podléhá zákonem vynucenému oddělení ložnice od zbytku bytu. Umístění ložnice vzhledem k vyměňeným funkcím místností, kdy ta obytná je zároveň kuchyní a potřebuje tak plné denní osvětlení a ložnice jen prostorem pro spánek, vyhovovalo její přemístění k pavlači, čímž jí však ubralo na soukromí. V roce 1936 také začala realizace druhé skupiny domů v Holešovicích, která uplatnila v podstatě ty samé principy v bytové buňce a podobné ve vnějším vzhledu jako pankrácké domy bloku E. V Holešovicích stejně jako na *Zelené lišce* tak vedle sebe vznikly dvě řady domů stejných autorů, navzájem si velmi podobné, přesto však jiné, ale všechny vzájemně provázané.

5.3. Třetí etapa – bloky B a C na pozemcích obce pražské

Poslední dvě domovní skupiny, které stihla obec postavit před vypuknutím druhé světové války vznikly ve dvou dlouhých blocích, z JZ a ohraničených již stojícími domy OPAS, které zrcadlově kopírovaly bloky E a F s realizacemi F. A. Libry a J. Kana. Jejich vznik a podobu, zásadně ovlivnila jednak nová rozsáhlá akce obce pražské – *2000 malých bytů*, v textu již zmiňovaná v souvislosti s bytovou politikou obce, a také zákon z března roku 1936. Díky němu se na *Zelené lišce* objevil nový typ domů, jejichž definice zněla: „*domy pro chudé*.“ Zákon velmi striktně vymezoval podobu malého bytu a vyžadoval maximální obytnou plochu do 34m² a k tomu rozdělení do dvou pokojů, které musely být navzájem propojené, aby nedocházelo k neblahému jevu podnajíání jednoho z nich. Navíc ani výměra místností nezůstala na vůli architektů, ale byl žádán obytný pokoj – kuchyň 24m² a kabinet 10m². Zajímavý posun nastal v rozdělení právě na tyto dvě místnosti. Pakli že bylo dřív vyžadováno rozdělení bytu na dvě části, o samostatné ložnici se prakticky neuvažovalo (s výjimkou domu bloku E, který byl už stavěn podle znění nového zákona), ale ve většině případů byla součástí hlavního obytného pokoje, oddělená jen lehkou, posuvnou příčkou nebo kombinací nábytku

se závěsem. K tomuto opatření vedly „*vady hygienické a především mravní*“¹⁶⁵ předchozích zákonů, které neoddělovaly zcela spaní rodičů od dětí.

Důkazem neutuchajícího zájmu architektů o malobytovou otázku, byly návrhy inovovaných typů domů, vyhovujících aktuálním zákonným podmínkám s ohledem na naplnění všech požadavků malého bytu. Je nutné dodat, že i ty se, po praktickém užívání, proměnily, například v pohledu na provětrání užitkových prostor bytu. V případě předsíně přestal být kladen důraz na její přímé osvětlení a hlavně odvětrání a tento požadavek přešel na koupelnu a kloset.¹⁶⁶ S tím se dokázal příkladně vypořádat Antonín Černý ve svých realizacích z téže akce na Břevnově. Šlo o nový typ schodišťového, v tomto konkrétním případě, dvojdomu, se schodištěm v čele řad, kterého „*bylo s výhodou použito i jinými projektanty v této akci výstavby domů pro chudé pražské obce.*“¹⁶⁷

Podobná myšlenka se tak objevila na *Zelené lišce*, v řadách - každá o 8 domech, od Jarmily Liskové a Ivana Šuly. Zde, díky předepsané, značné délce bloku (150m) a relativně úzkému pozemku, museli autoři typ poměrně výrazně variovat a vrátit se ke klasickému schodišťovému, dvoutraktovému řešení v šesti domech řady a pouze domy při jejím zakončení měly schodiště v čele, s půdorysem typově se blížícím domům břevnovským od Antonína Černého.

Se stavbou se začalo na základě stavebního povolení z července roku 1937 v blocích označených jako B a C. Vznikly v nich dvě totožné řady čtyřpatrových domů s ustupujícím pátým poschodím, kam jako v případě bloku E a F F. A. Libry a J.Kana, bylo umístěno společné vybavení prádelen a sušáren. Jak vyplynulo ze stavebního programu bytová jednotka obsahovala dvě místnosti, které dodržely stanovené rozměry. S tím, že kuchyň nebyla obytná, ale obytnou místností s kuchyňským koutem, což je samozřejmě obsahově blízké, ale může být odlišné v podobě řešení jako tomu bylo v tomto případě, kde je kout příčkou nebo závěsem oddělitelný a „*host tak nemá pocit pohybu v kuchyni.*“¹⁶⁸ Vzhledem k typu domu, nebyla nutná úzká bytová jednotka, jako tomu bývá v případě pavlačových domů a výsledkem tak byl „*velký prostor, který neměl stísněnosti malých bytů.*“¹⁶⁹

Co se týče vnějšího vzhledu, jako u ostatních domů na *Zelené lišce*, platí také o těchto, že odpovídá funkčnímu dělení vnitřního prostoru. Uliční průčelí se od zahradního liší zásadněji jen, v do ulice obrácených schodišťových chodbách, které působí jako rytmizující a

¹⁶⁵ Jan. E. KOULA: Nová česká architektura a její vývoj ve XX. Století, Praha 1940, 117.

¹⁶⁶ K tomu blíže STIBOR 1936-1937 (pozn. 138) 144.

¹⁶⁷ Antonín ČERNÝ, Poznámky k reprodukci domů pro chudé pražské obce, in: Architektura I 1939, 257.

¹⁶⁸ Akce 2000 malých bytů, in: Architektura ČSR II 1940, 145.

¹⁶⁹ Ibidem.

zvýrazňující prvek. Probíhají až do výšky pátého ustupujícího patra, tak že čtvrté převyšují a mezi nimi vzniká prostor oddělených teras, které nejsou průběžné jako u pavlačových domů. Prosvětlené jsou v každé etáži velkým okenním otvorem, který vyplňovaly skleněné tabulky spojené kovovými pásy. [38] Snad díky tomuto prvku, který se v různých obměnách¹⁷⁰ u bytových domů produkce 30. let vyskytoval jsou tyto realizace k ní, dnes, snadněji zařaditelné než tomu je u skupin domů Antonína Černého a bratří Kozákových. Řady jsou oproti zbytku realizací ze sledovaných let členitější, k čemuž přispívají koncové domy, které jsou díky schodišti v čele širší, před zbývající předstupují a architektonicky tak vyjadřují zakončení bloku.

Jako autorka je často uváděna jen Jarmila Lisková (1902-?), ale podle signovaných plánů a také podle zprávy uvedené v periodiku *Architekt SIA* z roku 1938 se na projektu podílela se svým manželem Ivanem Šulou. Jarmila Lisková patřila mezi osobnosti prvních českých architektů. Mezi lety 1921 a 1926 studovala na Českém vysokém učení technickém u Antonína Engela a tak jako většina architektů své generace se ve 30. a 40. letech věnovala, v mnoha případech ve spolupráci s manželem, projektům sociálního bydlení/charakteru. Oba byli mimo jiné členy konzervativnějšího architektonického *Sdružení inženýrů a architektů*, v němž vydávaném časopise *Architekt SIA* mezi lety 1933 až 1939 často publikovali na témata týkající se nájemního domu, stavebnictví a hospodárnosti.

5.4. Další osudy *Zelené lišky*

27.7.1939, necelé dva měsíce před vypuknutím druhé světové války se příběh domů s malými byty na *Zelené lišce* uzavřel zprávou rady města bytovému referátu „bylo zjištěno, že novostavby byly provedeny dle schválených plánů a daného povolení a že zdivo veškerých místností je dostatečně vyschlé a domy je tak možné obývat a užívat.“¹⁷¹

Avšak velmi brzy po jejím skončení se začalo na *Zelené lišce*, na pozemcích podél dnešní Budějovické třídy, znovu stavět. Tyto pozemky kopírující její celou délku a hraničící s ulicemi vymezujícími prostor dnešního sídliště, patřily mezi zamýšlená staveniště již na konci 30.let, během zmiňované *Akce 2000 malých bytů*. Přestože pozdní 40. léta u nás již

¹⁷⁰ Podobně např. v zadním traktu u domů jednoty soukromých úředníků na Vinohradech od Jaromíra Krejčara, nebo domů na Žižkově od F. M. Černého, ale také u F. A. Libry a J. Kana. a také ze stejné doby a akce domy na Břevnově od V. Hílského, R. Jasenského F. Jecha a K. Koželky. viz. srovnání s reprodukcemi in: Rostislav ŠVÁCHA: *Od Moderny k funkcionalismu*, Praha 1995, 299, 326, 375, 423.

¹⁷¹ Zpráva referátu hlavního města Prahy, referátu pro péči bytovou, ze dne 6.10.1939, Č.j.III. – 36657/39, Stavební archiv Prahy 4, nepag.

doprovázely silící náznaky blížících se velkých společenských změn, zůstávala jimi architektura stále ještě stylově výrazněji nedotčena. Podle projektu architekta Pravoslava Bernreitera mezi lety 1947 až 1949 vznikly řady domů v pozdně funkcionalistickém stylu, které se od svých předválečných „předchůdců“ liší v odklonu od přísných pravidel malobytové výstavby. Znovu se tak staví nároží, domy mají polovalbové střechy, podkroví bez společných prádelen a především se tu objevují větší byty – o dvou pokojích a kuchyni. Začíná se projevovat tendence zvýšení bytového standardu v jeho plošné výměře. To odpovídá novým představám, jejichž hlavním heslem se stane typizace a plán.

*„Žijeme na zlomku doby, kdy plánování individua je podrobena a kontrolováno plánováním celku, tj. s ohledem na všeobecný prospěch. Chceme-li tudíž generálně zvýšiti bytový standard, kulturu bydlení a úspěšně řešit bytovou péči musíme ihned započít se systematickým plánováním.“*¹⁷² Bernreiterovi domy zároveň představují období přechodu k vyššímu stádiu typizace a racionalizace ve stavebnictví.¹⁷³ Po úplném uzavření sídliště od severovýchodu, trvalo dalších 6 let než byla dostavěna poslední jihovýchodní část *Zelené lišky* již plně typizovanými domy, které představovaly ve smyslu předchozí citace, vyšší stupeň racionalizace ve stavebnictví, a sice prefabrikaci. Na Pankráci, tak vznikalo jedno z prvních, z panelů montovaných, sídlišť ve městě. Proběhla zde zástavba domy typu G.¹⁷⁴ Těchto osm domů neslo prvky ještě doznívajícího socialistického realismu, jaké představovala domovní znamení, průčelí zvýrazněná pilastry, ukončená korunní římsou. Šlo o poněkud jiné pojetí oproti realizacím z 30.let. Urbanistický řád této části je však kvalitní a byty neméně tak. Standardem jsou tři, v podstatě stejně velké obytné místnosti a 4 byty na podlaží. Přání nebo spíš víře v kompletní zastavění území, které vyslovila redakce *Stavby* v roce 1930, se tak po téměř třiceti letech dostalo naplnění.

Další úpravy, které na Zelené lišce proběhly se týkaly už jen a pouze domů stojících. V 70. letech byly poprvé výrazněji dotčeny domy Antonína Černého, když bylo rozhodnuto o nástavbě o jedno patro. Vzhledem k dorovnání s domy bratří Kozákových, tak není tato úprava na první pohled skoro patrná. Výrazněji jejich podobu narušily až pozdější přístavby výtahových šachet, které naprosto zrušily původní okna schodišť. [39] Navíc z nutnosti umístění strojovny výrazně převyšují střechy a opravdu domům ubírají na jejich vzhledu. Podle záznamů stavebního archivu Prahy 4, se změny dotýkaly také interiérů. V několika případech došlo dokonce ke sloučení bytových jednotek. Takové případy se vyskytují téměř

¹⁷² Karel PÍLÁT: Výstavba vzorových sídlišť a jejich poslání. in: Architektura ČSR VII 1948, 201.

¹⁷³ Bydlení v Československu přehled bytové výstavby od roku 1945, Praha 1958, nepag.

¹⁷⁴ Domy typu Gottwaldov, jako autor se na nich podílel Karel Janů, proto první typy těchto domů nesly Ibidem

jen u pavlačových domů. Zřejmě pro jejich, změnám přístupnou, konstrukci. Je zajímavé, že už při zadávání soutěže v roce 1930 se předpokládalo budoucího možného spojení více bytů v jeden větší, objevil a dokonce Adolf Benš takovou variantu, v jednom z návrhů, pro obec řešil. U všech domů, které disponovaly pátým ustupujícím patrem proběhla jejich, alespoň částečná adaptace na bytové prostory. Vznikly tu byty s terasou a krásným výhledem. Dnešní podoba sídliště je, bohužel, velmi nejednotná a nepřispívá v některých pohledových liniích k jeho dobrému vzhledu.

Jak si ÚSP i obec přála, domy byly ve většině případů odprodány. Avšak, co jiný majitel, to jiná představa vzhledu domu. Díky fasádám nejrůznějších barev a občas i vzorům přišly domy o svůj úsporný, minimalistický vzhled s nimiž v tloušťce polystyrenových izolací, zanikla také lehkost prosklených schodišťových chodeb. [40]

Je ale faktem, že ty přes svou předpovídanou životnost 80let stále slouží svému původnímu účelu, ba ho dokonce překonaly.

6. Závěr

Skupiny domů, které ve 30. letech na Pankráci vznikly, představovaly výsledek práce sedmi let, během kterých se na poli pražské, ale i československé bytové politiky mnoho událo. Reprezentovaly snahy státu, obce a státních institucí o řešení otázek bydlení nejširších vrstev obyvatelstva. Jejich zájem patřil mezi nejvyšší priority, přestože cesta k jeho uskutečnění nebyla úplně snadná. Oproti jiným evropským státům, zde jmenujme především Německo, trvalo v Československu poměrně dlouho než se dalo věci do pohybu. Byl k tomu zapotřebí mohutnější impuls, o který se postaral krach na newyorské burze, jenž ukončil období pocitu bezpečí poválečných let prosperity. A tak v okamžiku, kdy se objevily první konkrétní projekty, z pohledu odborné veřejnosti, se zdálo že přicházejí již pozdě.

Malobytová výstavba na *Zelené lišce* podléhala dvěma zákonným úpravám z roku 1930 a 1936 a vznikala z iniciativy dvou odlišných stavebníků. Jak ukázal průběh soutěží a zadání programu, oba vlivy byly zásadní a do podoby domů se otiskly, stejně jako představy jejich architektů. Všechny tyto určující vlivy zároveň reflektují způsob tehdejší velmi detailní práce, promýšlení stavby do nejmenšího detailu a odvahu ustoupit od typu, obecně považovaného za nejvhodnější, s ohledem na kvalitu bydlení a hospodářskou stránku výstavby. Ekonomie v tomto typu realizací hrála jednu z hlavních rolí, především kvůli vytčenému cíli co nejnižšího nájemného, ale nikdy ne na úkor kvality, která, v době první republiky, znamenala především hygienu bydlení.

Od dob soutěží do příchodu druhé světové války, nejen v Praze, ale také v druhém významném československém centru funkcionalismu, v Brně, vzniklo mnoho zajímavých realizací sociálního bydlení. Zde se také nachází široký prostor pro další práci historika architektury a jeho bádání. Tato práce svým zaměřením odkryla jen část obecních aktivit a snah Ústřední sociální pojišťovny. Avšak obě instituce a jejich činnost na poli bytové výstavby, by si zasloužila samostatnou pozornost. V případě obce pražské je situace o to komplikovanější, jak naznačuje tato práce, že jí iniciovaná výstavba probíhala v různých časových úsecích a na více místech. Přestože se tak jednotlivé realizace mohou zdát vzájemně nesouvisející, ve valné většině případů je tomu naopak.

Na závěr je zcela na místě říci, že dění třicátých let na poli bydlení a především v oblasti toho sociálního, ve šech svých zápasech o účelné, zdravé a dostupné bydlení pomohlo definovat standardy, které dnes považujeme za zcela běžné a samozřejmé. Ve svém zaujetí pro věc, architekti první republiky vytvořili obdivuhodný počet různorodých řešení bytů a domů, které

by našly své uplatnění jistě i dnes. Univerzálnost principů účelného a důmyslného uspořádání je stále platná a aplikovatelná na byty a domy různého sociálního zařazení.

Seznam použitých zkratk:

AAS	Archív architektury a stavitelství
CIAM	Kongres mezinárodní moderní architektury
CIRPAC	Výkonný výbor CIAM
ČSR	Československá republika
NTM	Národní technické muzeum
OPAS	Obecně prospěšná společnost pro stavbu domů s malými byty
ÚSP	Ústřední sociální pojišťovna
tj.	to jest
tzv.	tak zvaný
Např.	například

7. Seznam literatury a pramenů

Archivní prameny:

AAS NTM: Fond č.54 Kozák
AAS NTM: Fond č.131 Libra
AAS NTM: Fond č. 73 Vaněček
Stavební archiv Prahy 4
Stavební archiv Prahy 7

Internetové zdroje:

Historické plány, regulace Prahy: <http://www.iprpraha.cz/clanek/146/historicke-regulacni-plany>, vyhledáno dne 7.6.2015

Bytová politika: <https://czumalo.wordpress.com/2015/05/11/u3v-fsv-cvut-pamatky-velke-prahy-prednaska-12-kvetna-2015/>, vyhledáno dne 1.6.2015

NOVOTNÁ Dana: Zákulisí bytové výstavby za první republiky, <http://www.uur.cz>, vyhledáno dne 1.6.2015

VOLNÉ SMĚRY XVIII 1930 – 1931
<http://www.badatelna.eu/reprodukce/?fondId=952&zaznamId=338158&reproId=750791>

Použitá literatura:

Akce 2000 malých bytů, in: Architektura ČSR II 1940, 140-146.

Bytová krize (stručný výtah z debat Klubu architektů v Praze v roce 1932), in: Stavba XI 1933 – 1934, 65.

BLÁHA Jiří: Bohumír Kozák, katalog výstavy, Praha 1985

Bydlení v Československu přehled bytové výstavby od roku 1945, Praha 1958

BYT: Sborník Svazu československého díla, Praha 1934

BOURGEOIS Victor: Moderní architektura, in: Stavba VIII 1929 – 1930, 129

DULLA Matuš a kolektiv: Kapitoly z historie bydlení, Praha 2015

CURTIS William: Modern Architecture, London 1987

ČERNÝ Antonín: Heslo: „minim“, in: Stavba XIII 1936, 144-145

ČERNÝ Antonín: Poznámky k reprodukci domů obecně prospěšné akciové společnosti pro stavbu domů s malými byty v Praze na Pankráci, in: Stavba XII 1934 – 1935, 6.

- ČERNÝ Antonín: Poznámky k reprodukci domů pro chudé obce pražské, in: Architektura I 1939, 257-261.
- Československá skupina kongresů mezinárodní architektury, in: Stavitel XIII. 1932-1933, 33.
- DLUHOSCH Eric, ŠVÁCHA Rostislav: Karel Teige 1900-1951 L`enfant terrible of the czech modernist avant-garde, Cambridge 1999
- DROSTE Magdalena: Bauhaus, Köln 2012
- ELLEN Nusim Nesis: Pražská obec řeší „bytovou otázku.“ K chystané výstavbě proletářského bydlení, in: Tvorba VI 1931, 568.
- ENGELS Bedřich: Bytová otázka, Praha 1932
- DLOUHÝ Jaroslav: Bytová péče pražské obce, in: Stavba XII 1934 – 1935, 143-145
- FRAMPTON Kenneth: Moderní architektura, Academia 2004,
- GROPIUS Walter: Sociologické základy minimálního bytu pro městské obyvatelstvo, in: Stavitel XI 1930, 39-40.
- GUZIK Hubert: Diogenova rodina. Kolektivní bydlení v Čechách 1905-1948, in: Umění LIV 2006, 162-176.
- HELLER Servác: Z paměti Zelené lišky, in: Cesta 1918, 11.
- HONZÍK Karel: Moderní byt, Praha 1929
- HONZÍK Karel: O bydlení, Praha 1932
- JANÁK Pavel: Obrys doby, Praha 2009
- JANÁK Pavel, Rozřešili jsme již malý byt?, in: Styl XI 1931 – 1932, 80-84
- JANÁK Pavel, Schodišťový nebo pavlačový dům, in: Styl XI 1931 – 1932, 67-69
- JANÁK Pavel in: Žijeme 1931, s.13
- JANÁK Pavel: Schodišťový nebo pavlačový dům jako typ domů s malými byty, in: Styl XI 1931 – 1932,
- KOULA Jan Emil: K panoramatu nové architektury, in: Stavba VIII 1929 – 1930, 3.
- KOULA Jan Emil: Nová architektura funkcí nového života, in: Architektura 1940, 160-166
- KOULA Jan E., Nová česká architektura a její vývoj ve XX. století, Praha 1940
- KOULA Jan Emil: Obytný dům dneška, Družstevní práce 1931, předmulva

- KOULA Jan Emil, Stabilisace a specialisace, in: Stavba VIII 1929 – 1930, 18.
- KOZÁK Ladislav: Domy s nejmenšími byty Obecně prospěšné společnosti pro stavbu bytů s malými byty v Praze – Na Pankráci, in: Stavba XII 1934 – 1935
- KOZÁK Ladislav: Stavební akce Obecně prospěšné akciové společnosti pro stavbu domů s nejmenšími byty na Pankráci, in: Stavba XII 1934 – 1935, 4.
- TEIGE Karel: Výstava návrhů soutěže státní mincovny, in: Stavba VI 1927 – 1928, 146-147.
- KOŽELKA Karel, Snahy v českém obytném stavebnictví, in: Architektura, sdružený časopis Stavba – Stavitel – Styl 1940, 193-201
- KREJCAROVÁ-JESENSKÁ Milena: Mezinárodní výstava Werkbundu Die Wohnung ve Stuttgartu, in: Národní listy 1927 č.320 ze dne 20.11.1927, nepag.
- KROHA Jiří: Reagenční metoda k utváření strukturálně ekonomicky nejmenšího bytu, in: Stavba XIII 1936 – 37, 102-104, 150-155
- KRCH Vojtěch: Výstava byt a díla, Vratislav, in: Architekt SIA 1929, 170.
- K soutěži s malými byty obce pražské, in: Stavitel XI 1930, 65
- K užší soutěži na stavbu domů s malými byty ÚSP v Praze, in: Stavitel XIV 1933-1934, 65-70
- LIBRA František A.: Vliv zákona o stavebním ruchu na půdorys nejmenšího bytu, in: Stavba 1934 XII, 139.)
- LIBROVÁ Eva: Hrst vzpomínek na otce, Praha 2008
- Nájemné domy, Stavitel XIV 1933-1934, 65-66
- NESIBA Jan: Výstava „Byt a dílna“ ve Vratislavi, in: Stavitel X 1929, 96-112
- MILJITIN Nikolaj Alexandrovič: Socgorod: Otázky stavby socialistických měst: základy racionálního plánování sídlišť v SSR, Praha 1931
- MÜLLEROVÁ Augusta: Sociální poslání nové architektury, in: Architektura ČSR II 1940, 147-150
- NOVOTNÝ Otakar, Dvě pražské regulační soutěže, in: Národní listy č.36 ze dne 7.2.1923
- OUJALA J.J.P., Nová holandská architektura, in: Stavba V 1924-1925, 44-46
- PLATOVSKÁ Marie, DVOŘÁKOVÁ Dita a kolektiv: Povolání architektka, katalog výstavy, Praha 2003
- RÁKOSNÍK Jakub, TOMEŠ Igor a kol.: Sociální stát v Československu – Právně institucionální vývoj v letech 1918 -1992, Auditorium Praha 2012

- ROSSMAN Zdeněk: Deset let tz. v. čs. moderní architektury, in: Stavitel XI 1930, 3-5
- SETNIČKA Josef: K nové organizaci bydlení, in: Stavitel IX 1928, 93-98
- SETNIČKA Josef: Bytová zařízení, in: Stavitel XIII 1923, 99-103
- SCHMIDT Hanse: Zur frage der politische haltung der CIAM (On the question of the Political Position of CIAM) 1934
- Soutěž pražské obce na domy s nejmenšími byty, in: Stavba IX 1929 – 1930, 20.
- Soutěž na domy s nejmenšími byty Ústřední sociální pojišťovny, in: Stavba IX 1929 – 1930, 73-80
- STARÝ Oldřich: československá architektura od nejstarší doby po současnost, Praha 1962
- STARÝ Oldřich: Názory na moderní architekturu, in: Stavba I 1922, 8, 125,
- STARÝ Oldřich: Názory na moderní architekturu II, in: Stavba I 1922, 161-165
- STARÝ Oldřich: Vývoj k nové architektuře, in: Stavba IV 1924-1925, 161-165
- STIBOR Oldřich: K novému zákonu o stavebním ruchu – zvláště pak kapitole V. péče o chudé, in: Stavba XIII 1936-1937, 144-147.
- ŠPAČEK Stanislav: Ekonomie domácnosti, Praha 1925
- SRB Vladimír: Bytová otázka a populační problém, Praha 1947
- ŠVÁCHA Rostislav: Od moderny k funkcionalizmu, Praha 1995
- ŠVÁCHA Rostislav, ROBOVÁ Dita, BAUM Mirko: Forma sleduje vědu Teige, Gillar, a evropský vědecký funkcionalismus 1922 - 1948, Praha 2000
- TEIGE Karel, KROHA Jiří, CÍSAŘOVSKÝ Josef: Avantgardní architektura, Praha 1969
- TEIGE Karel: Bytová otázka, in: ReD 1930, 202-213
- TEIGE Karel: Etapy vývoje, in: Stavba VIII 1929 – 1930, 6-16, 19-23
- TEIGE Karel: Minimální byt a kolektivní dům, in: Stavba IX 1930 - 1931, 28-29. 43-49
- TEIGE Karel: Nejmenší byt, Praha 1932
- TEIGE Karel: Obývací stroje, in: Stavba IV 1925 - 1926, 135-140
- TEIGE Karel: Revoluční sborník Devětsil 1922, 22.
- TEIGE Karel: 3. Mezinárodní kongres moderní architektury v Bruselu, in Stavba IX 1930-1931, 110-112

80 let sociálního pojištění, Česká zpráva sociálního zabezpečení 2004

Věstník hlavního města Prahy 1930, 469.

Věstník obecní Král. hlav. města Prahy čís. 18/19 1908, 104.

Výstava bydlení ve Stuttgartě, in: Stavitel VIII. 1927, 15-16

ZEMANOVÁ Oldřiška: Moderní domácnost, Praha 1928

Seznam Periodik:

ARCHITEKT ČSR: spojené časopisy Stavba, Stavitel, Styl, Praha 1939 - 1945

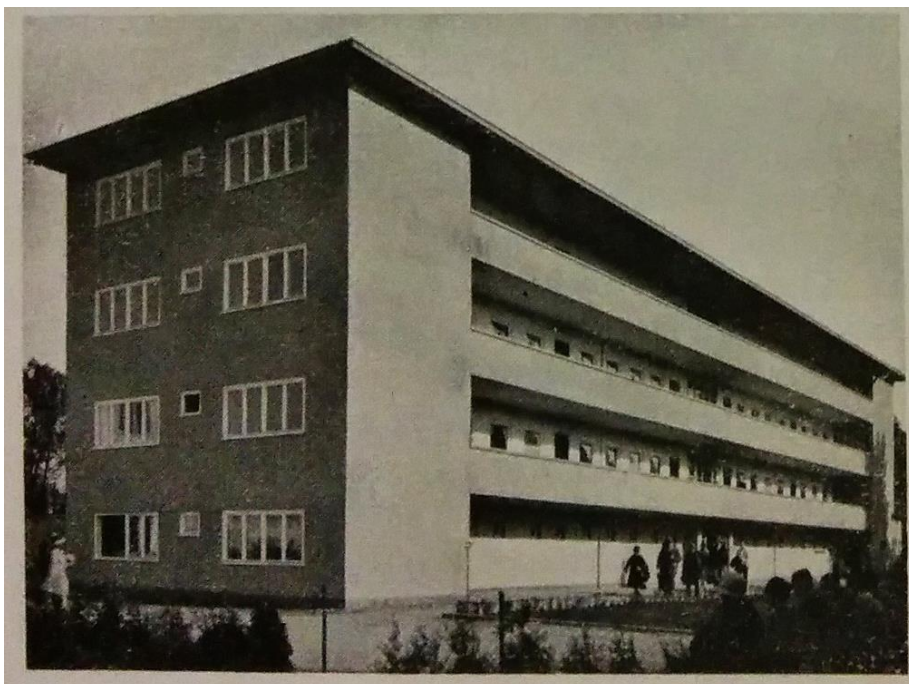
ARCHITEKT SIA: časopis československých architektů SIA, Praha 1927-1951

RED: měsíčník pro moderní kulturu, Praha, 1927-1931

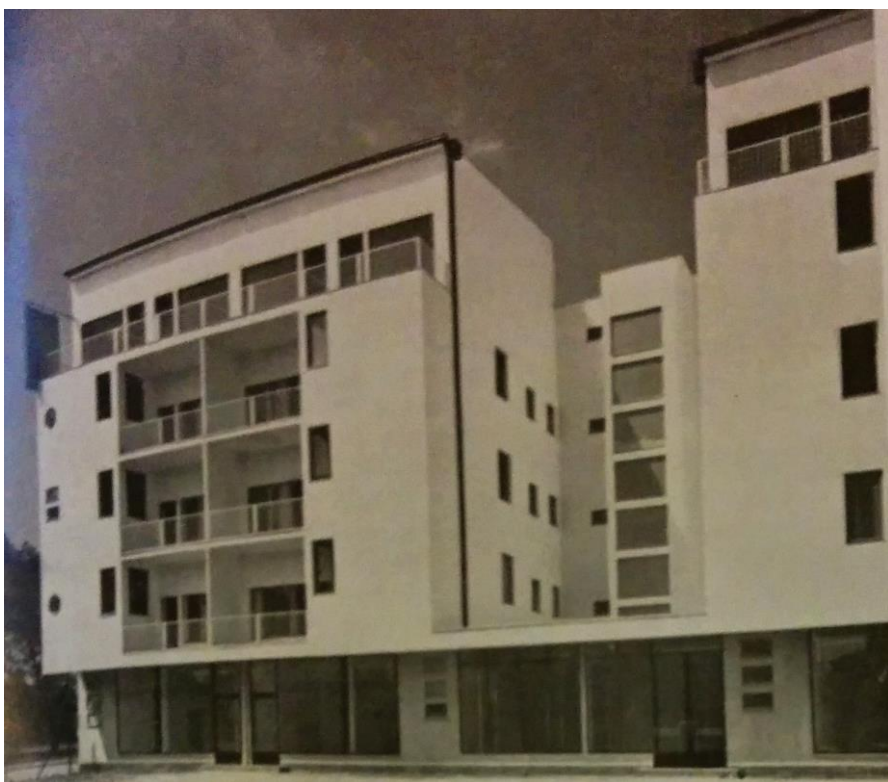
STAVBA: měsíčník pro stavební umění, Praha: Klub architektů, 1922-1938

STYL: měsíčník pro architekturu, umělecké řemeslo a úpravu měst, Praha 1909-1938

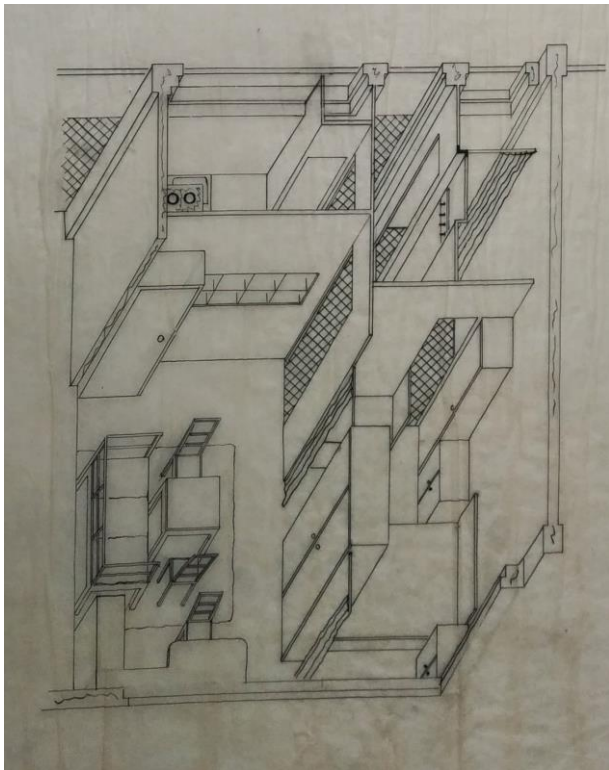
8. Obrazová příloha

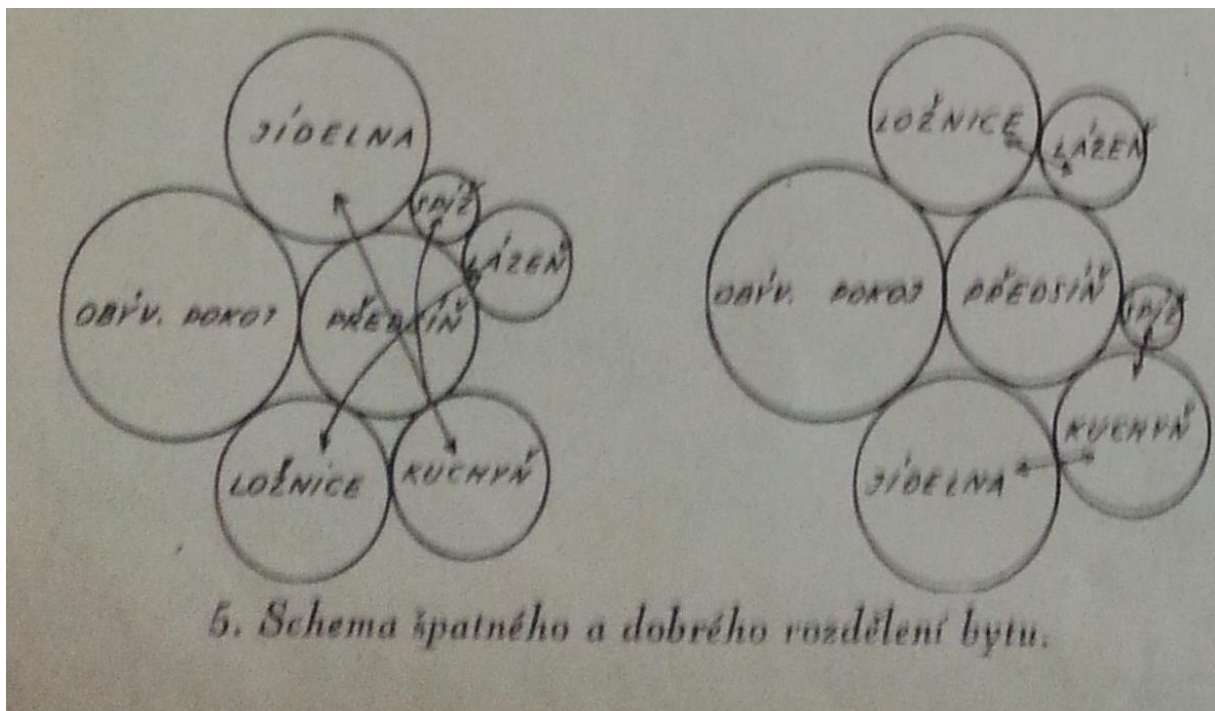
1. Kemter, pavlačový dům výstavy WuWa, kolonie Grüneiche, Vratislav 1929

2. Rading, schodišťový činžovní dům, výstavy WuWa, kolonie Grüneiche, Vratislav 1929

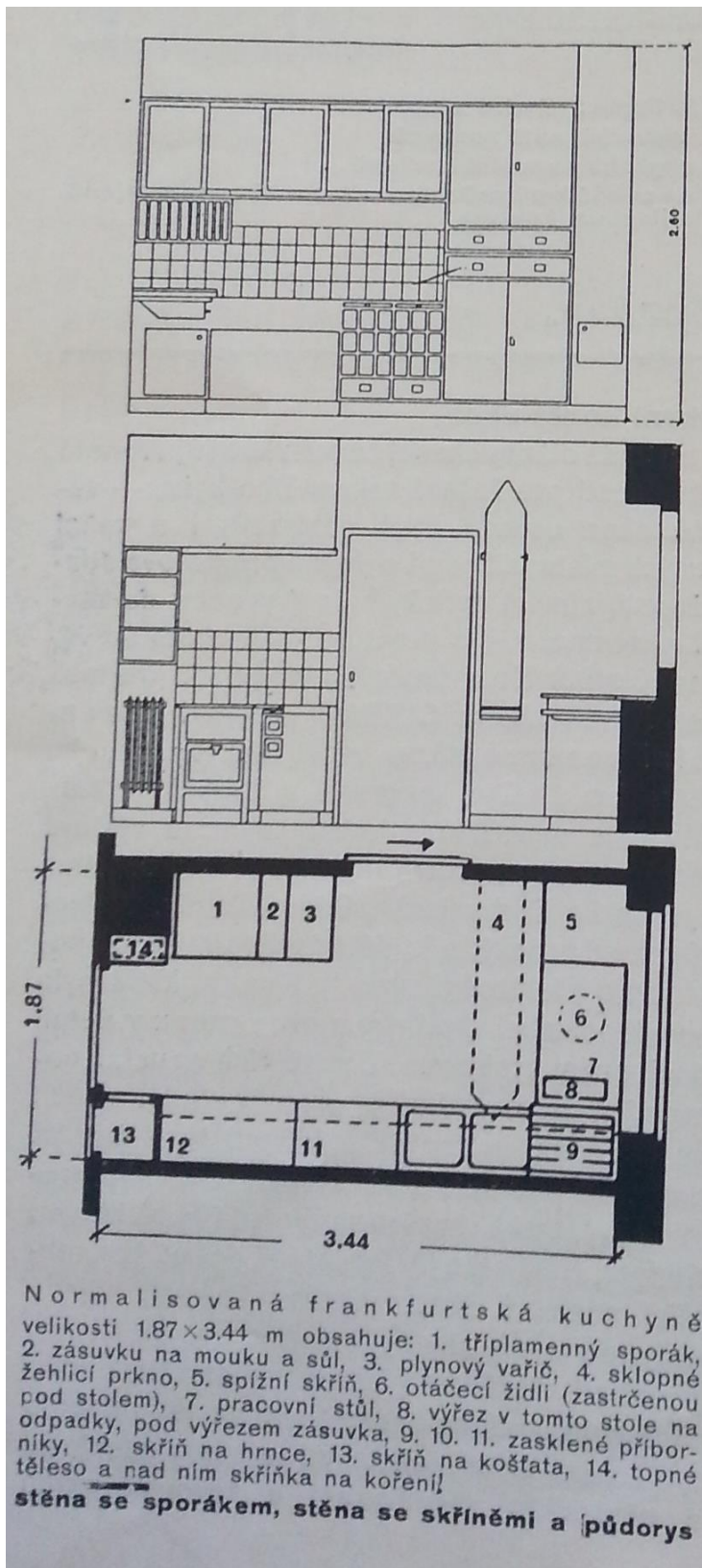

3. Axonometrie vzorové organizace půdorysu, 1930

5. Schéma špatného a dobrého rozdělení bytu.

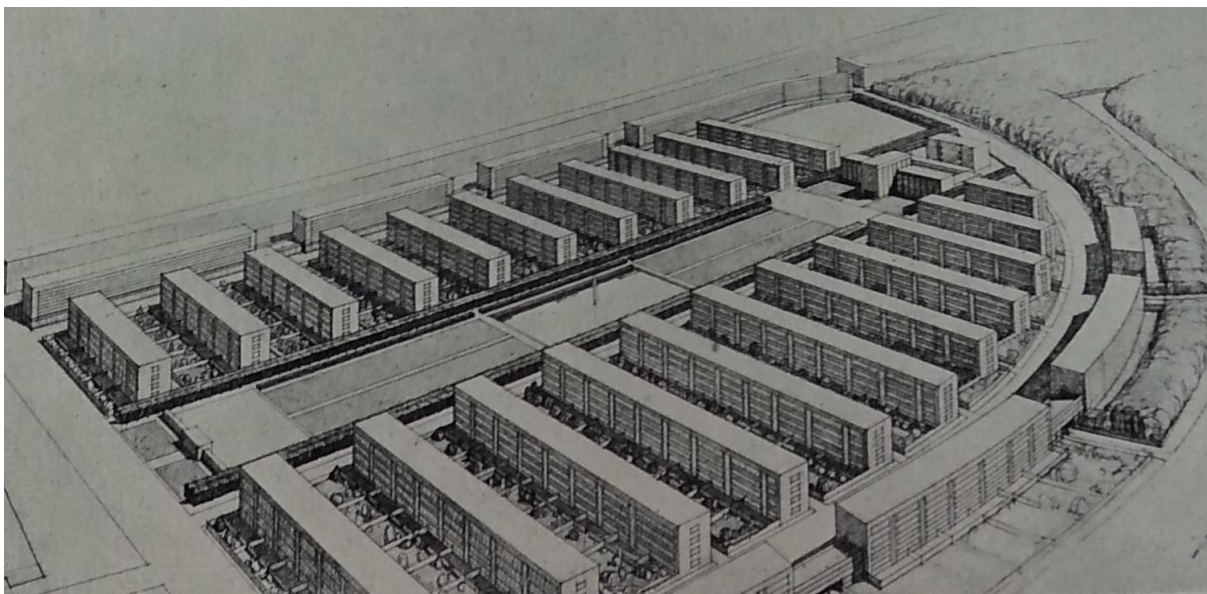
4. Karel Honzík: Schéma špatného a dobrého rozdělení bytu. Reprodukce z knihy Moderní byt, Praha 1929

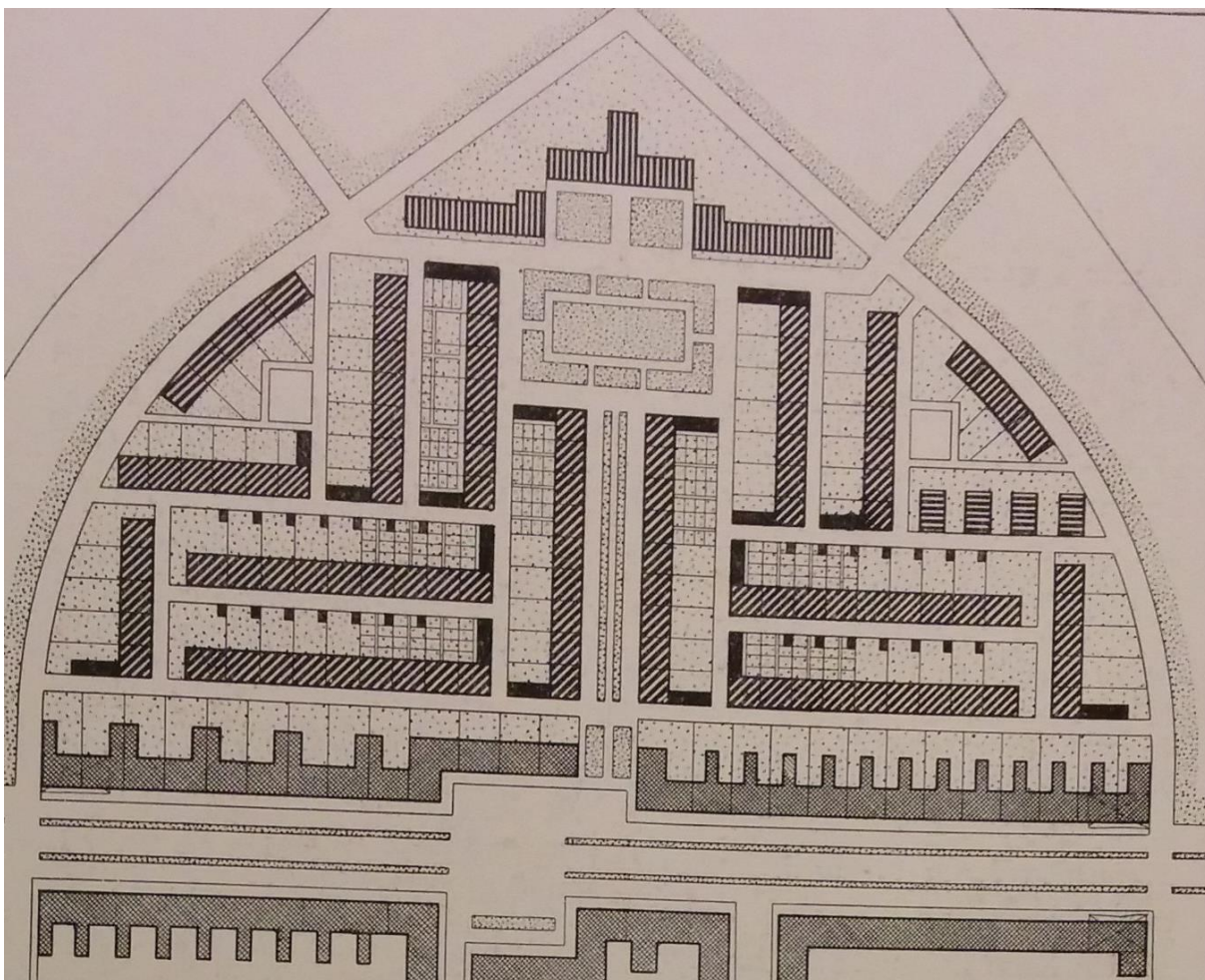
5. Margarete Schütte-Lihotzka: Frankfurtská kuchyně, 1932,

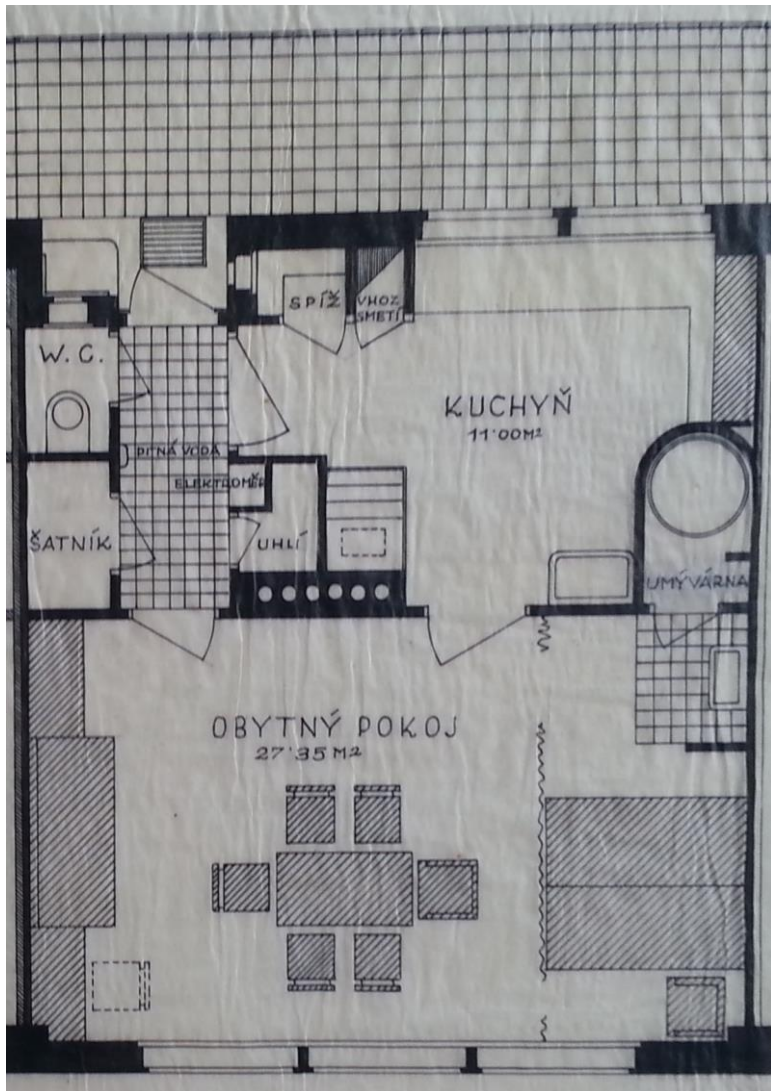
6. Margarete Schütte-Lihotzka: Frankfurtská kuchyně, dobová fotografie, rok 1932,

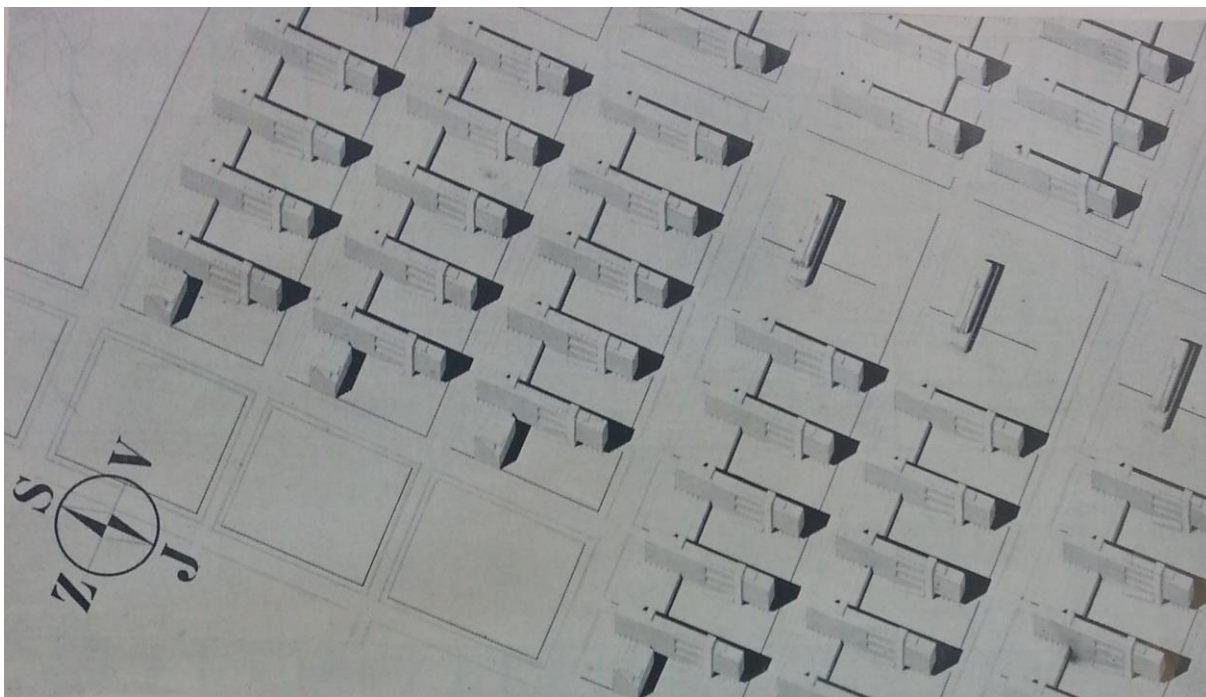
7. Bohumír Kozáka: Návrh zastavění invalidovny v Praze, soutěž 1928.

8. Pavel Janák: Část regulace Pankráce 1927

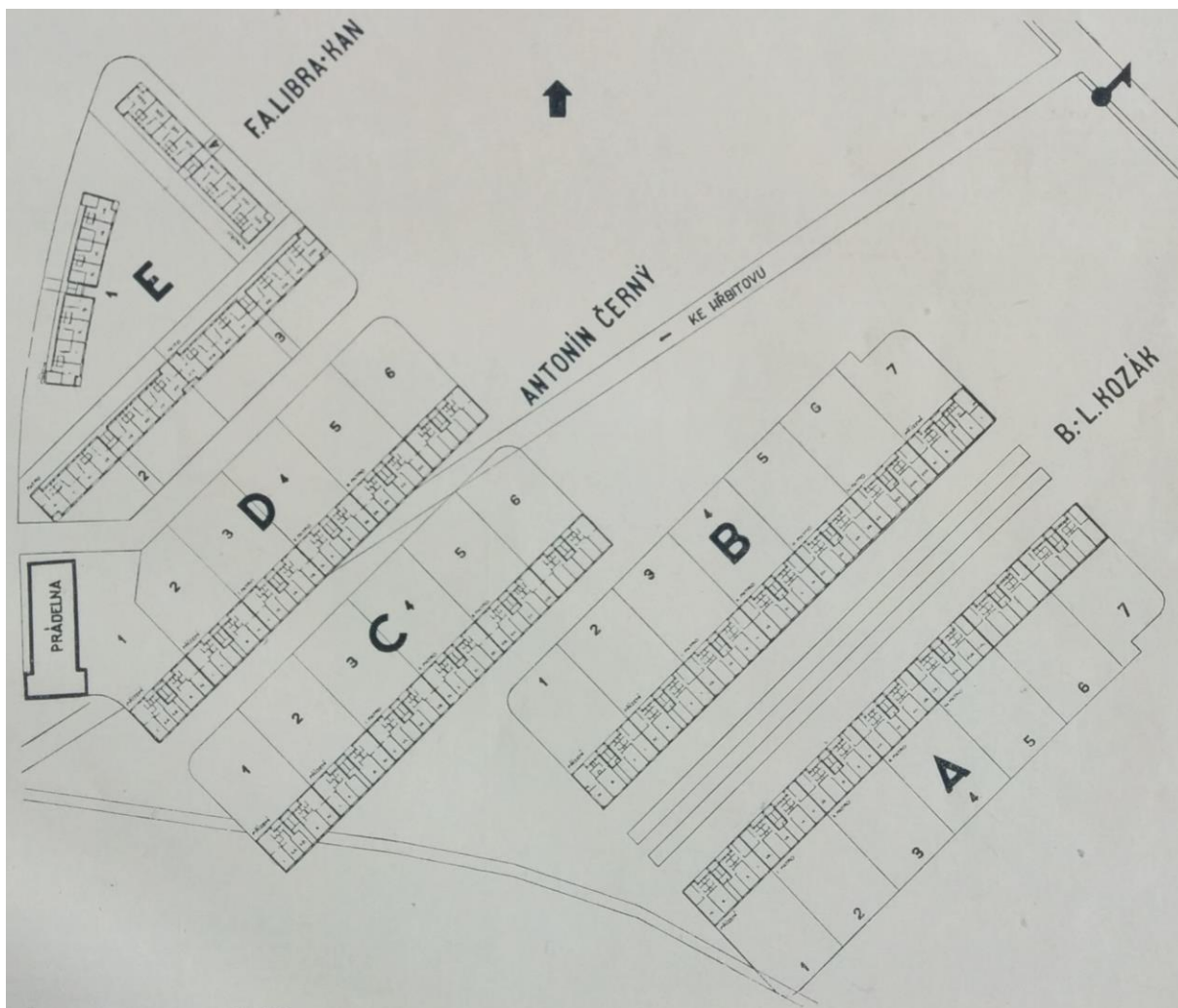
10. Bohumír Kozák: bytová buňka ze soutěže obce pražské 1930

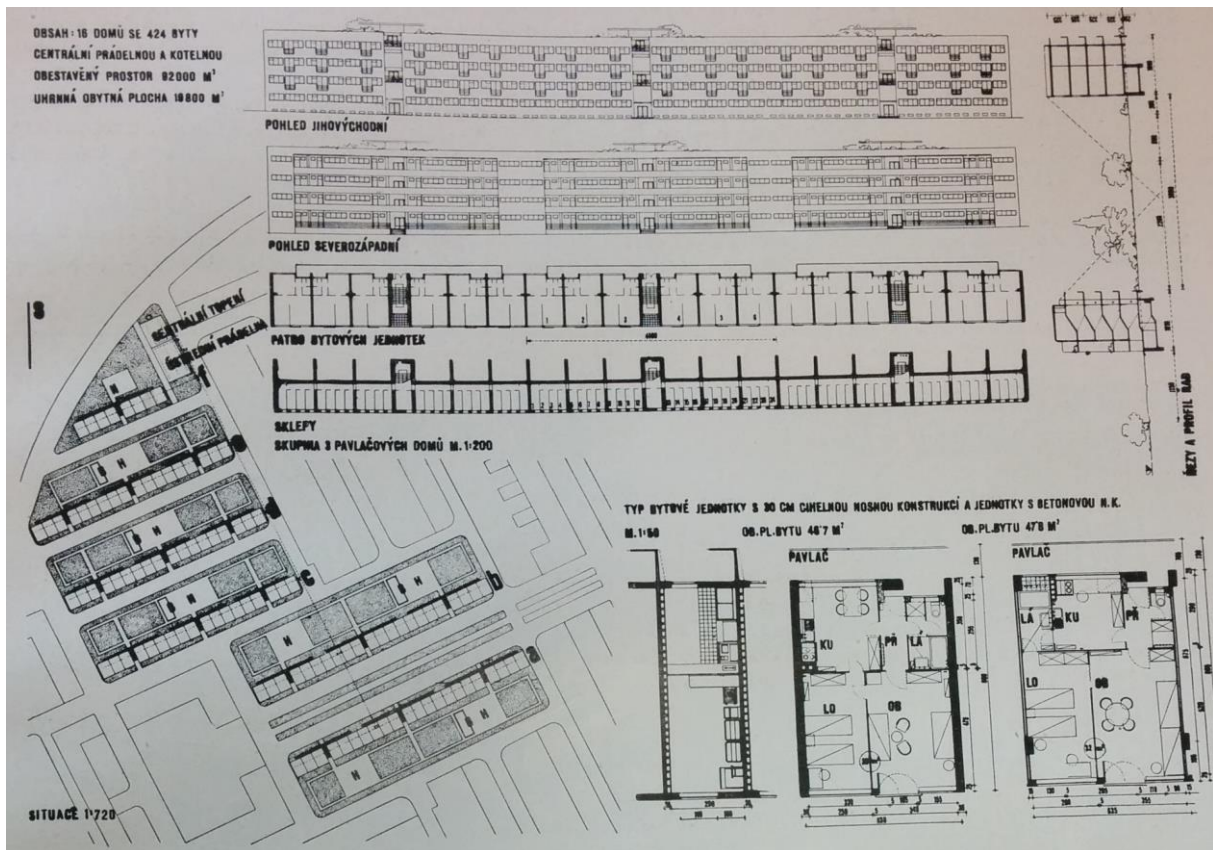
11. Jan Gillar: Návrh zastavění Pankrácké pláně za soutěž obce pražské 1930

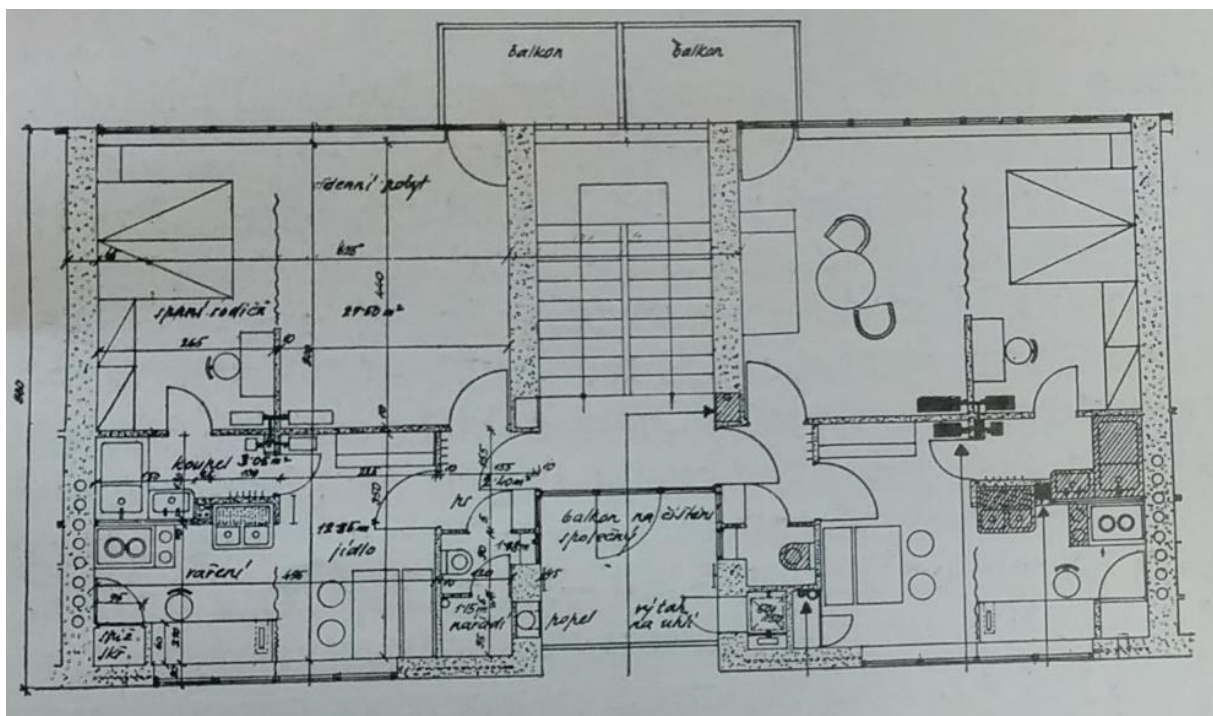
12. Josef Havlíček, Karel Honzík: Družstevní domy Praha-Pankrác, 1930-1931.

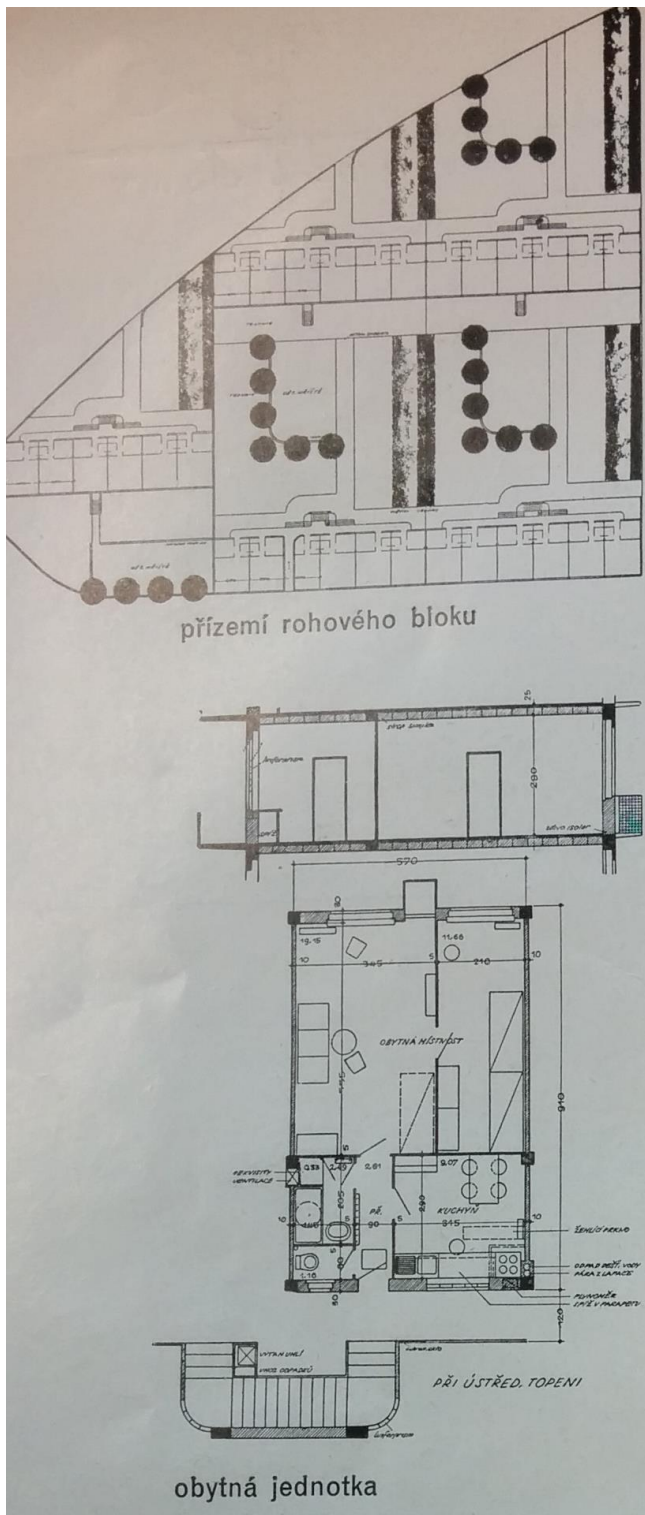
13. Situační plán výstavby na pozemcích ÚSP, 1932

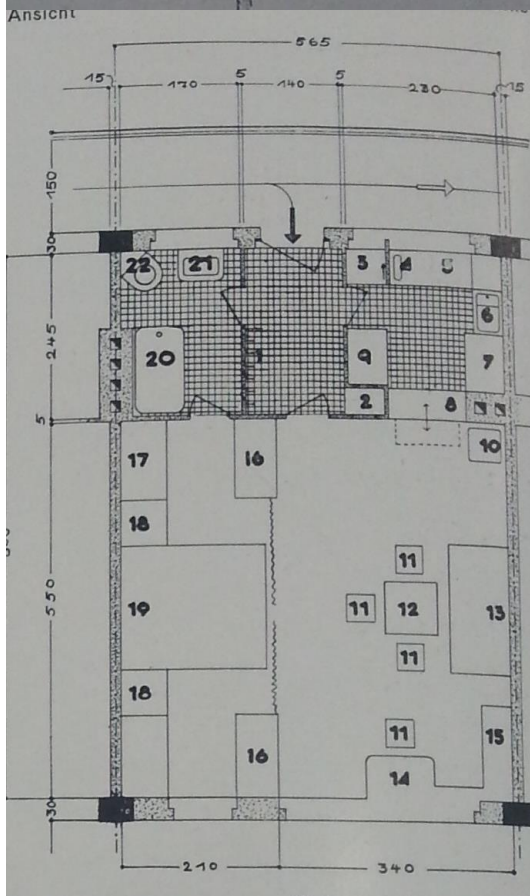
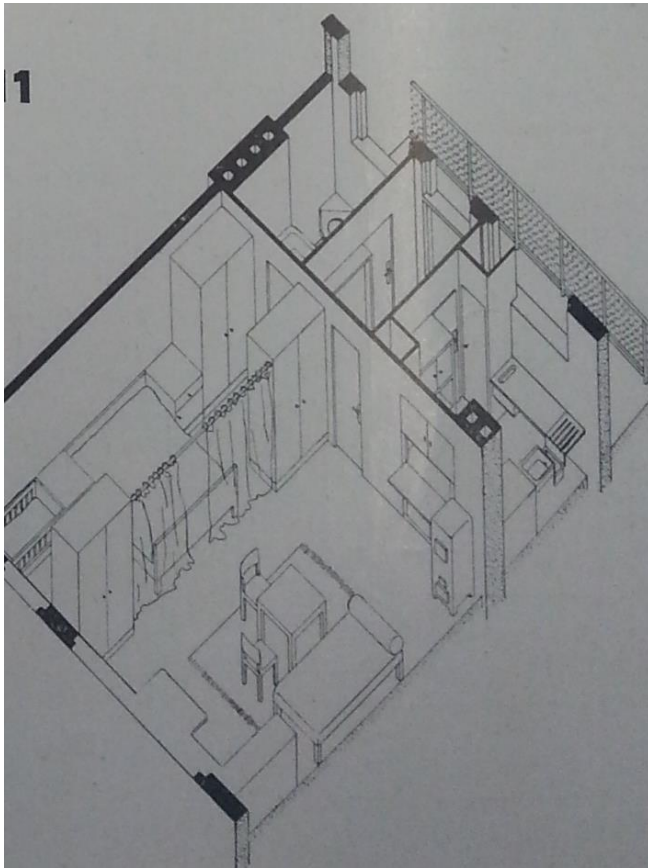
14. K. Osendorf, R. Podzemný: Plán zástavby pro užší soutěž ÚSP, domy a půdorysy 1932

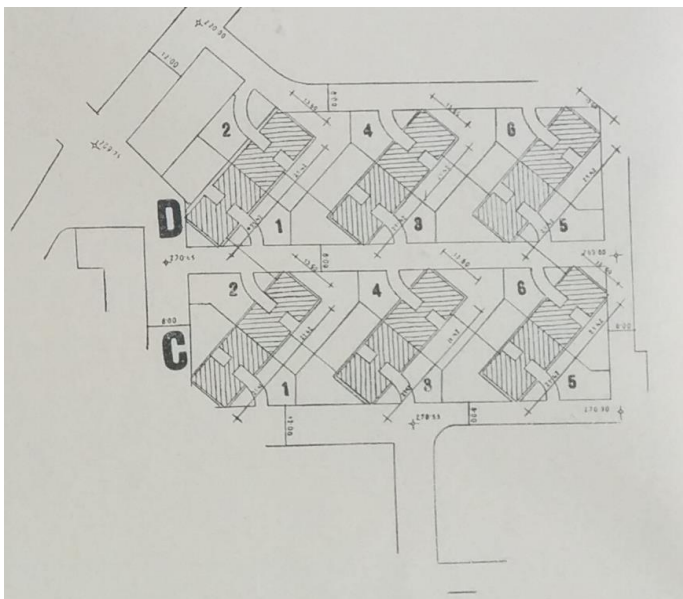
15. Adolf Benš: Půdorys schodišťového typu pro užší soutěž ÚSP, 1932.

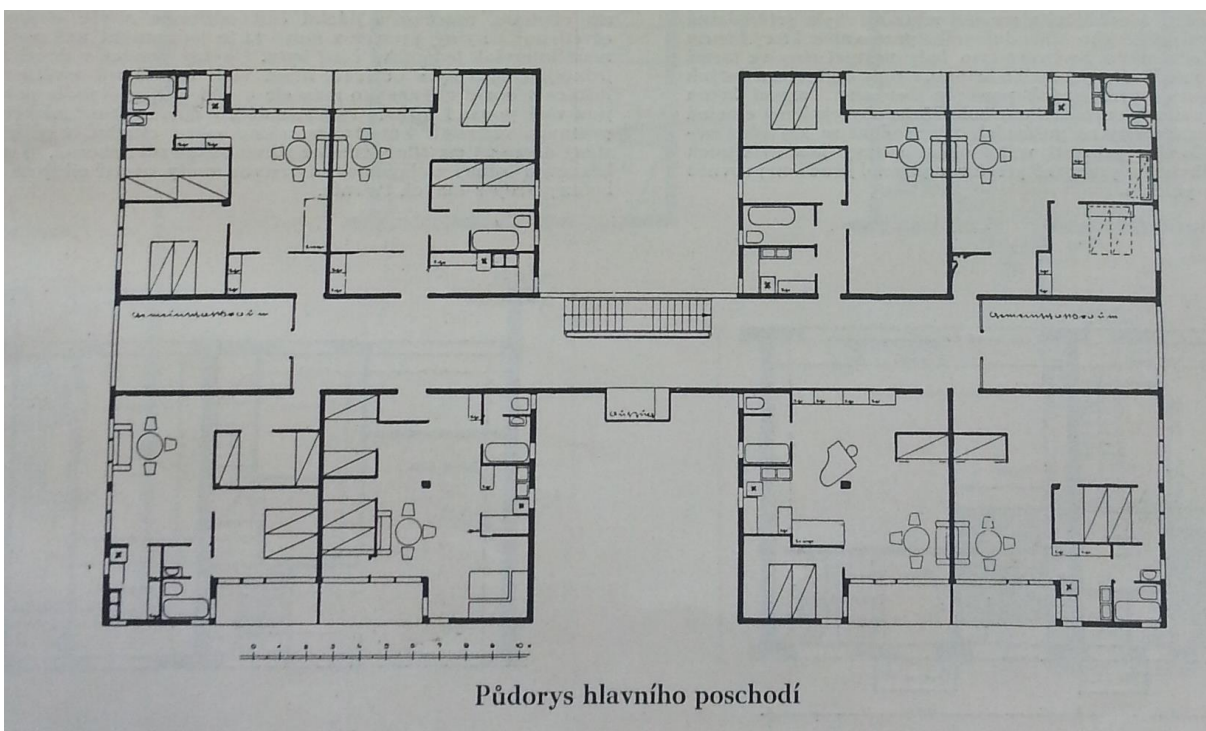
16. F. Jech a J. Štěpánek: Plán zástavby pro užší soutěž ÚSP, domy a půdorysy 1932

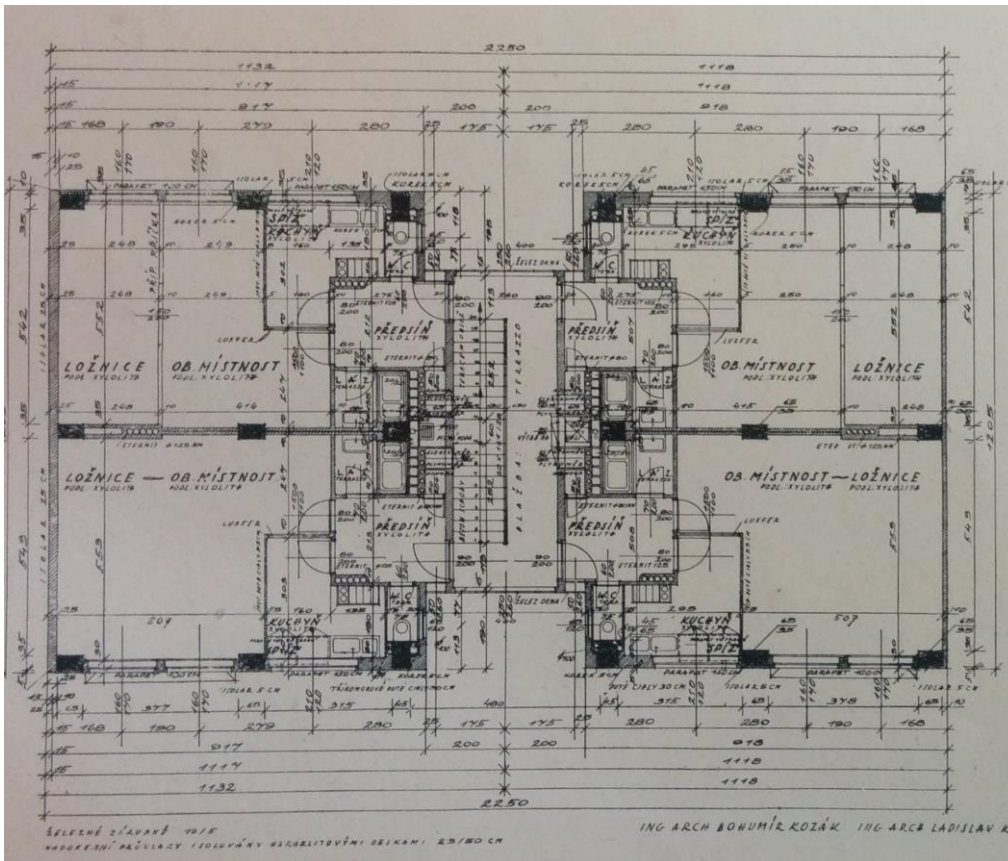
17. František Libra, Jiří Kan: soutěž USP

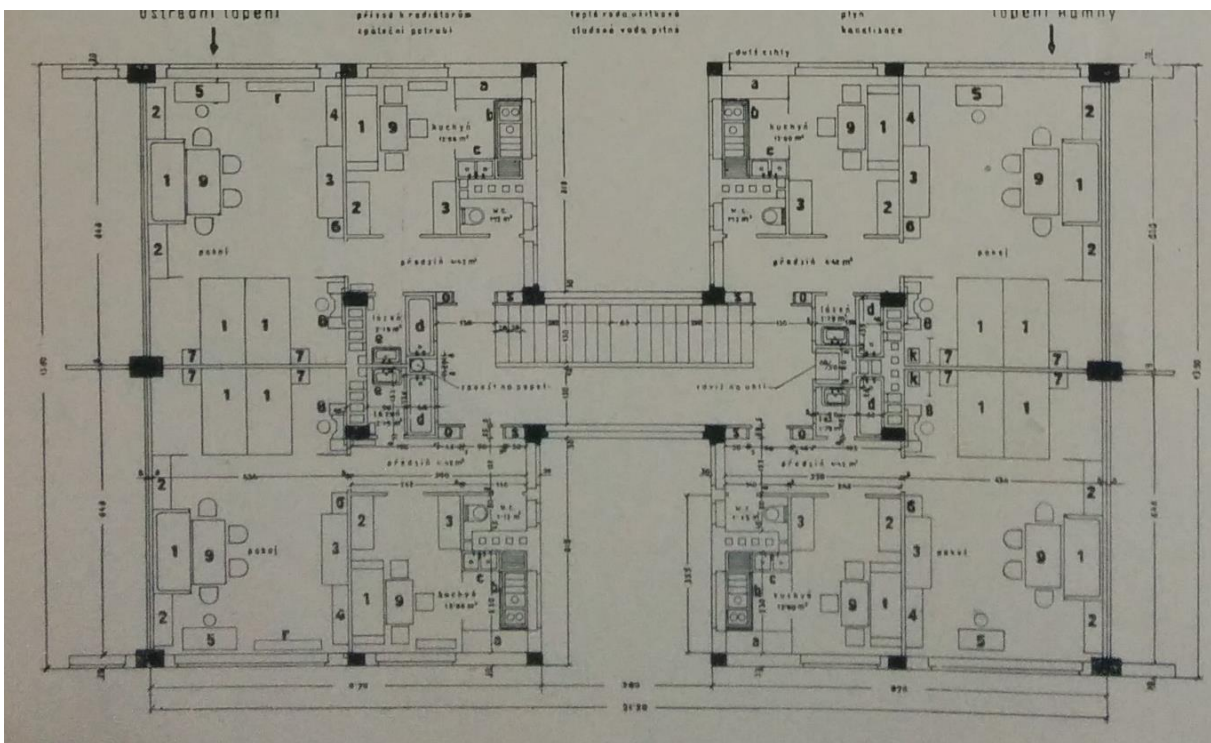
19. Antonín Černý: Situace nerealizovaných domů v bloku C a D z užší soutěže OPAS

20. Adolf Rading: půdorys domu z výstavní kolonie výstavy WuWa ve Vratislavi, 1929

21. Bohumír Kozák, Ladislav Kozák: Půdorys nerealizovaného návrhu pro bloky A a B z uší soutěže OPAS 1932

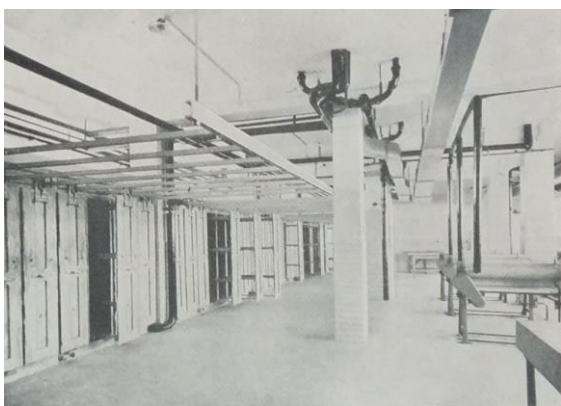

22. Antonín Černý: Půdorys nerealizovaného návrhu pro bloky C a D z uší soutěže OPAS

23. Antonín Černý:

a) zařízení strojové prádelny pro domy OPAS, dobová fotografie, zřejmě rok 1934

b) interiér strojové prádelny pro domy OPAS, dobová fotografie, zřejmě rok 1934

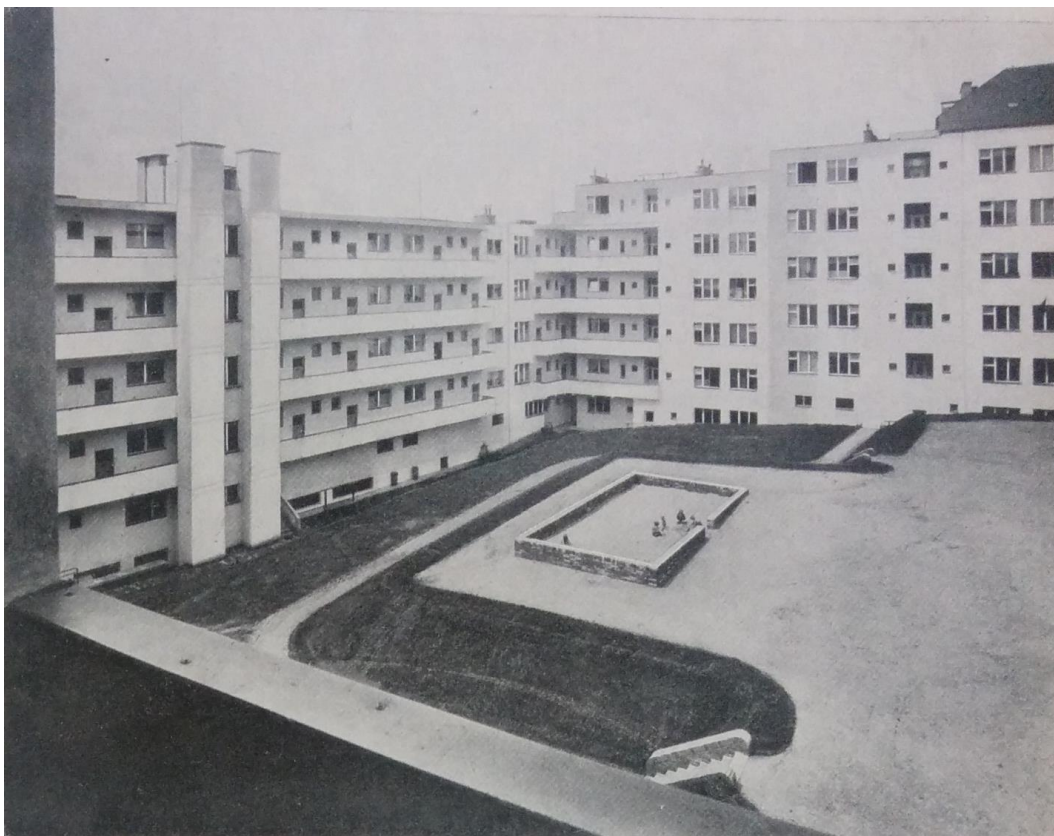
c) Strojová prádelna OPAS, dobová fotografie, zřejmě rok 1934

d) zařízení strojové prádelny pro domy OPAS, dobová fotografie, zřejmě rok 1934

24. F. Libra: a), b) Domy...zaměstnanců ve Vršovicích, 1924

25. Jiří Kan: Domy OPAS Soběslavská ulice 1931

26. a) Bloky B a C a část bloku E v pozadí, OPAS

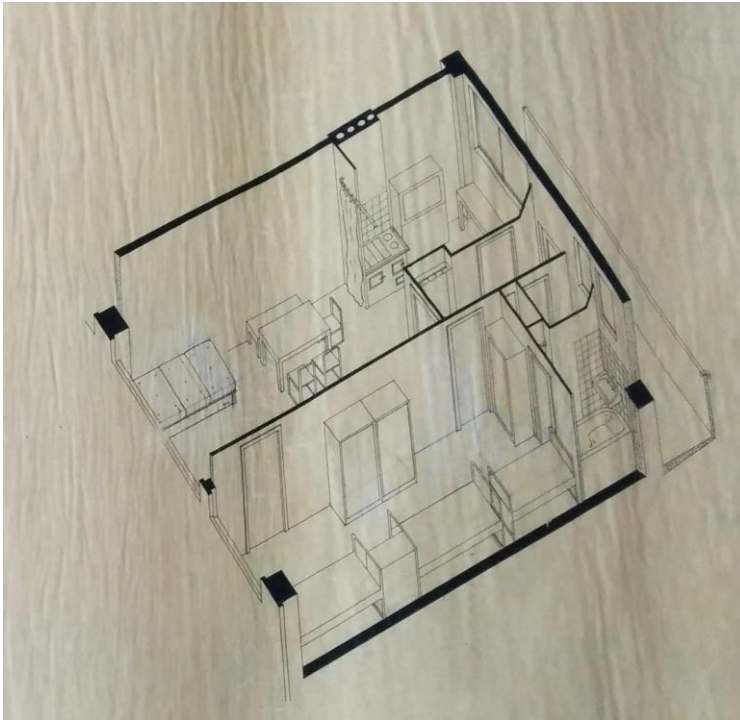
26. b) František A. Libra, Jiří Kan: Domy OPAS v bloku E, stav těsně po dokončení, rok 1934

26. c) František A. Libra, Jiří Kan: Domy OPAS v bloku E, stav těsně po dokončení , rok 1934

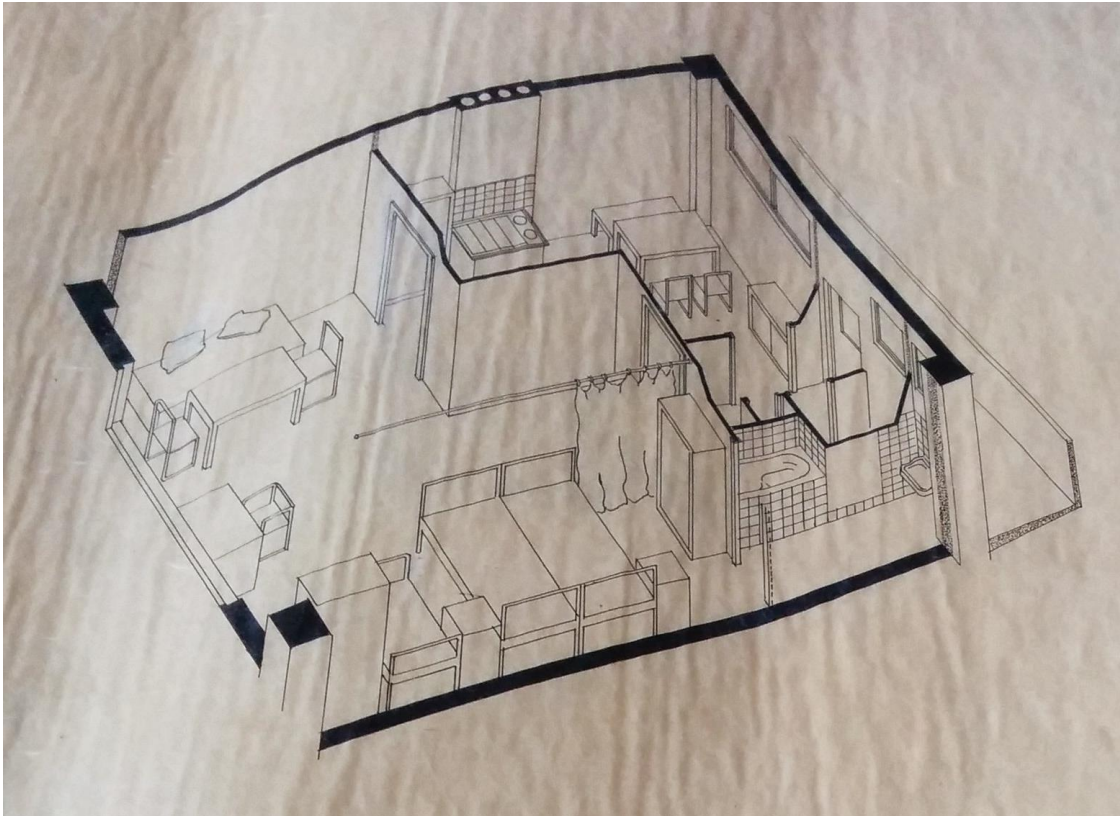
27. František A. Libra, Jiří Kan: Domy OPAS v bloku E, stav těsně po dokončení , vlevo dům sledující zakřivení bloku, rok 1934

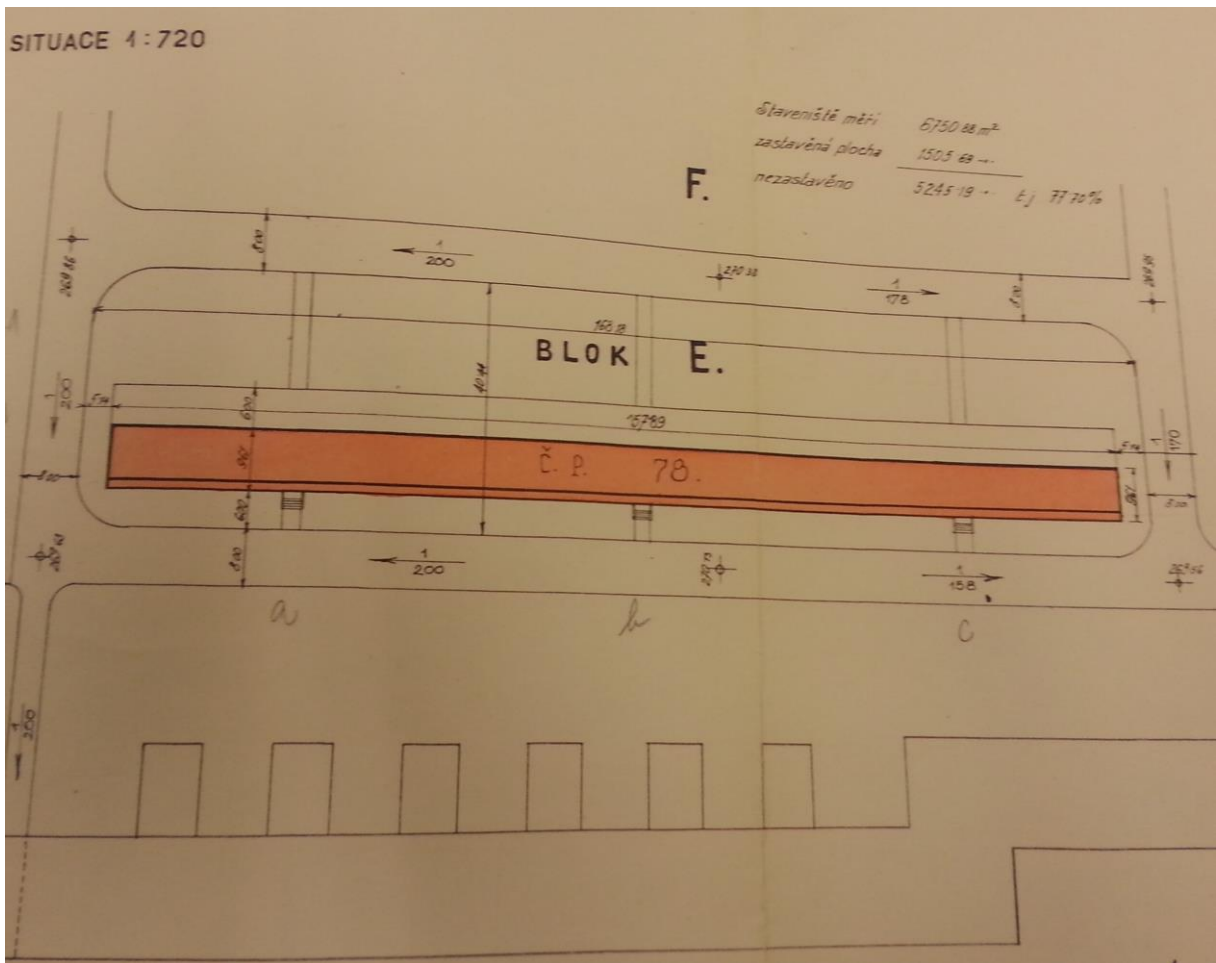
28. František A. Libra, Jiří Kan: axonometrie nerealizované bytové jednotky, pro OPAS, TYP I, rok 1932

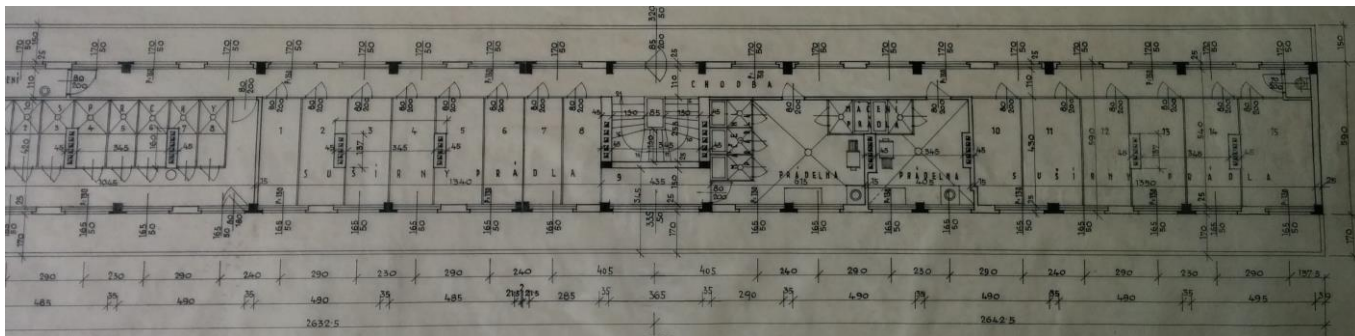
29. František A. Libra, Jiří Kan: axonometrie nerealizované bytové jednotky pro OPAS, TYP II,

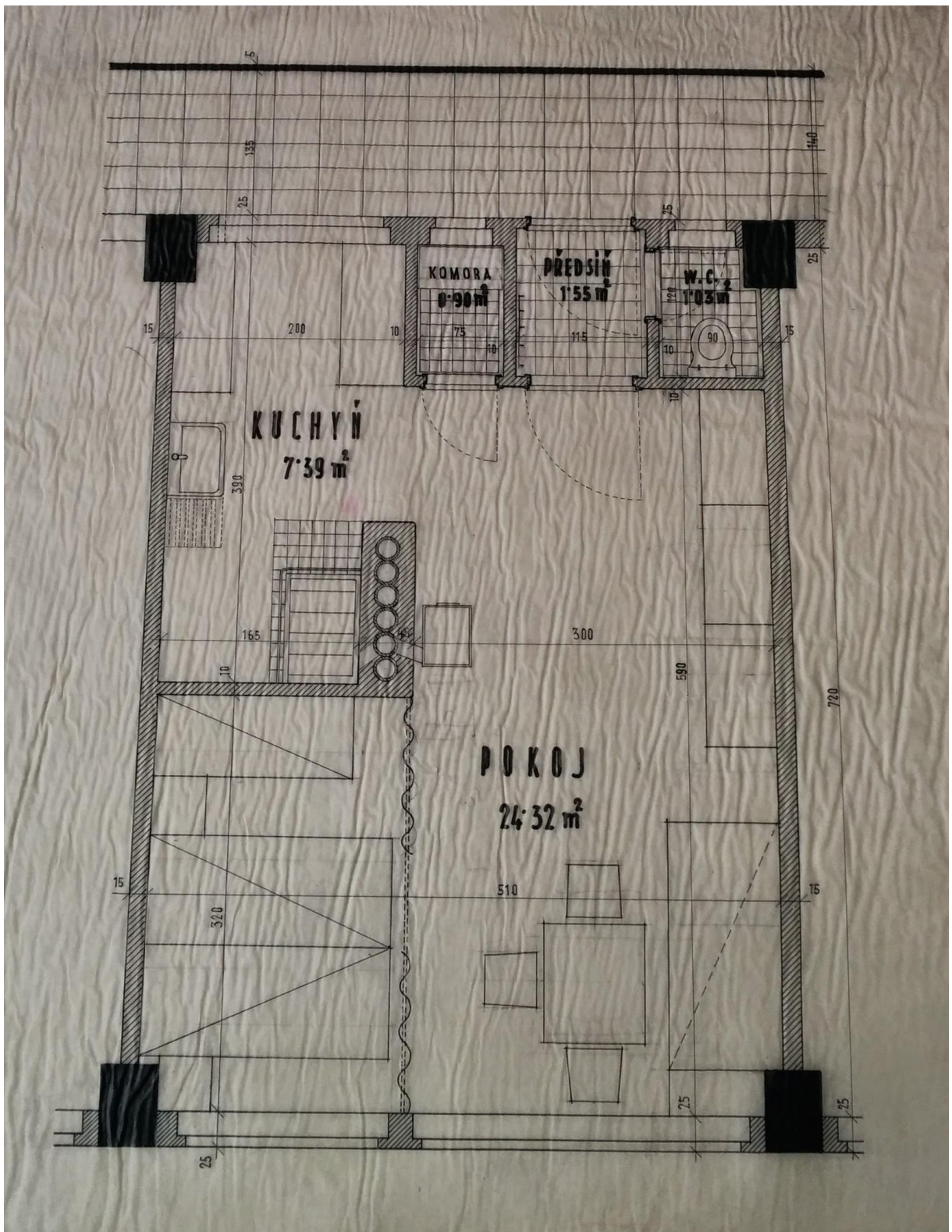
30. František A. Libra, Jiří Kan: axonometrie nerealizované bytové jednotky pro OPAS, TYP III , rok 1932

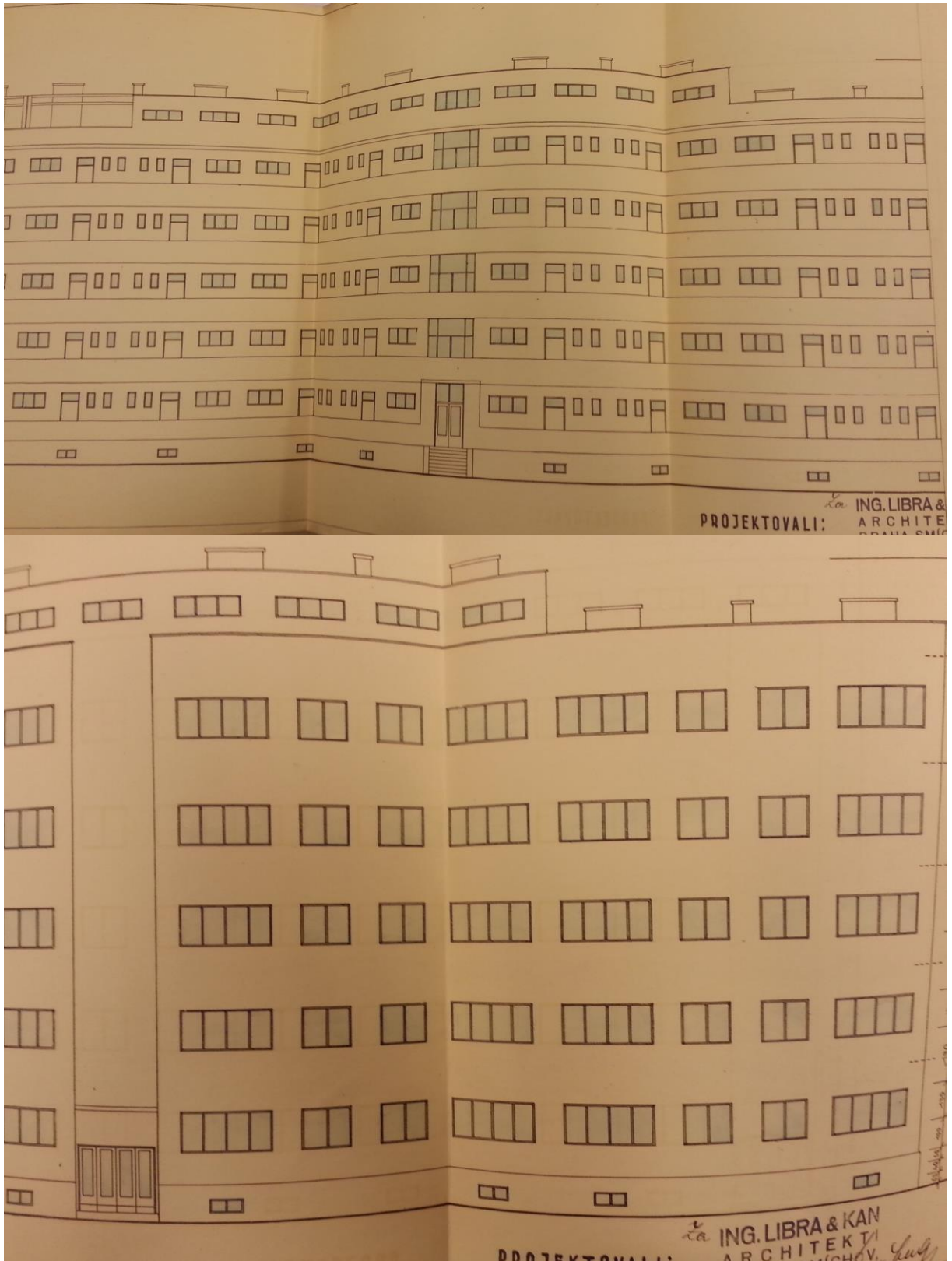
31. Pankrác – Zelená liška, Bloky E a F obce pražské 1935

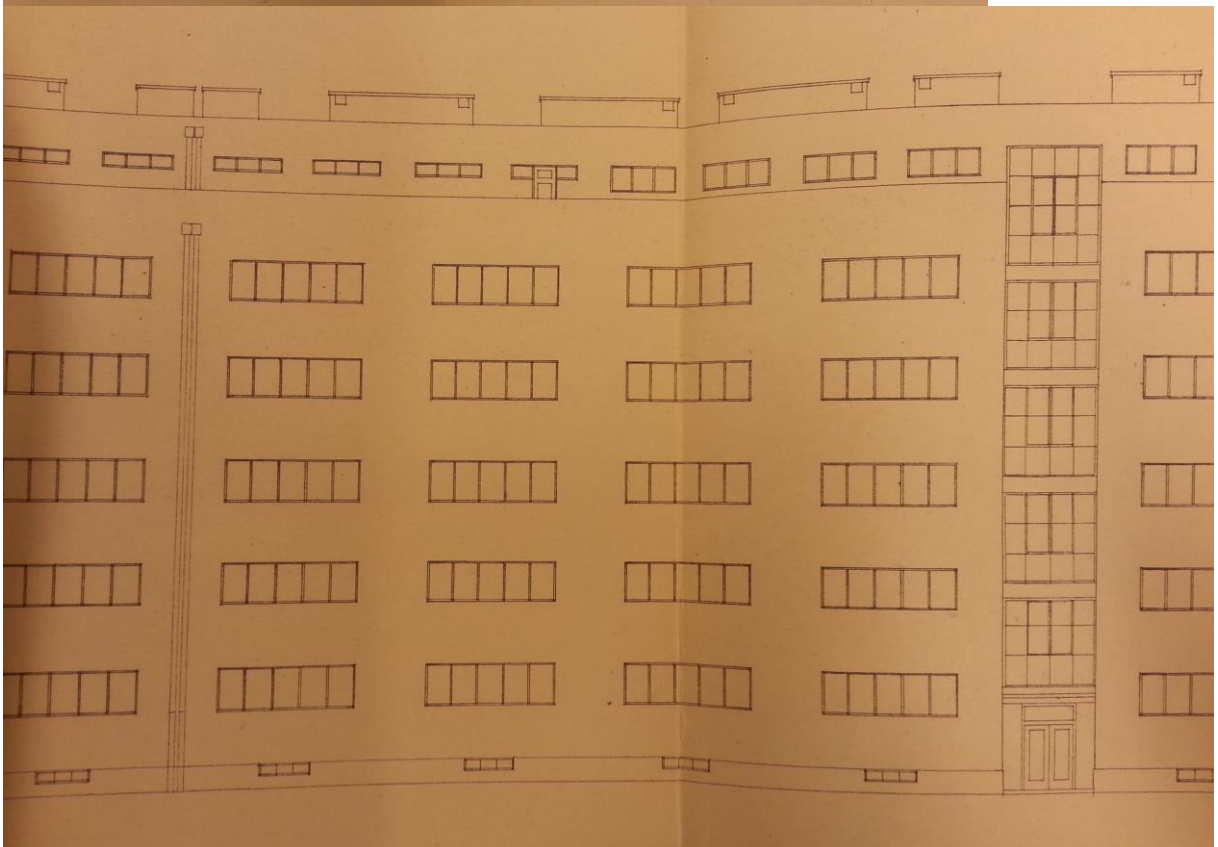
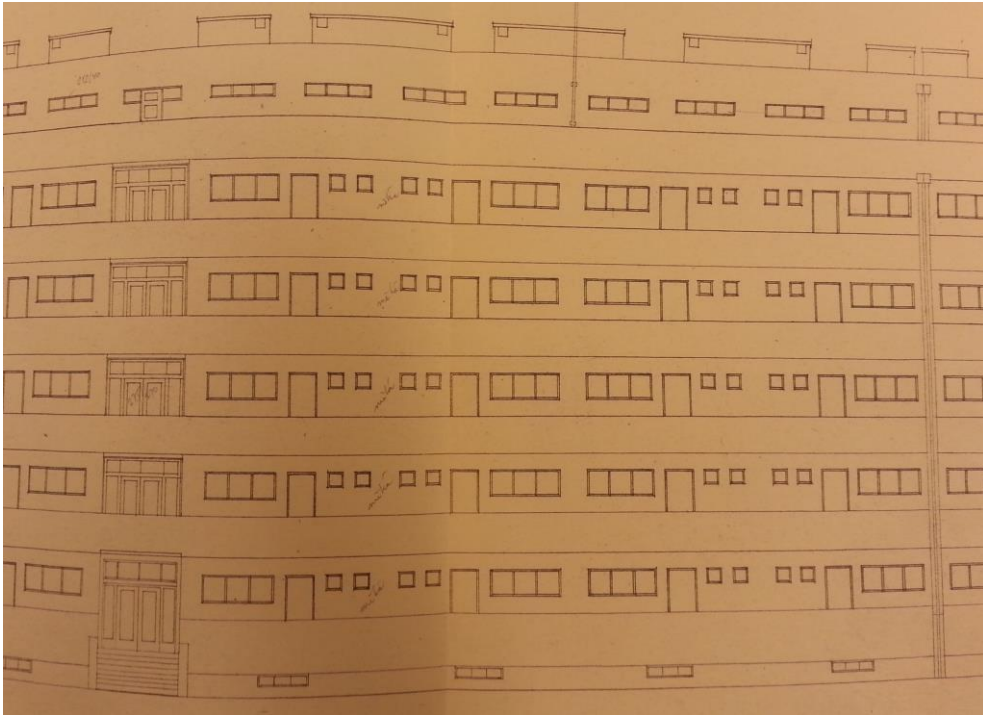
32. František Libra, Jíří Kan: 5. Ustupující patro se sprchami a prádelnami, činžovní domy obce pražské, blok F, 1935

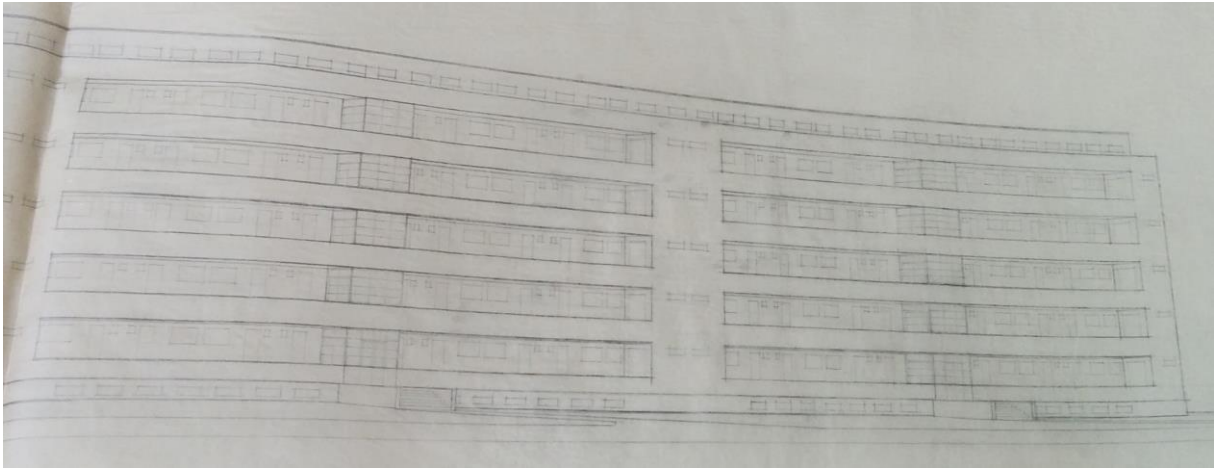
33. František Libra, Jiří Kan: Bytová buňka pro činžovní domy obce pražské, blok F, 1935

34. František Libra, Jiří Kan: nerealizovaný návrh, činžovní domy obce pražské, blok E, 1936

35. František Libra, Jiří Kan: realizovaný návrh, činžovní domy obce pražské, blok E, 1936

36. František A. Libra, Jiří Kan: a) Axonometrie bloku F obce pražské, SV průčelí, rok 1935

36. František A. Libra, Jiří Kan: b) dnešní stav, bloku F obce pražské, SV průčelí, rok 2015

37. František A. Libra, Jiří Kan: dnešní stav, bloku E obce pražské, SV průčelí, rok 2015

38. a) Jarmila Lisková, Ivan Šula: Domy skupiny B a C obce pražské, stav před rekonstrukcí, cca 1995

38. b) Jarmila Lisková, Ivan Šula: Domy skupiny B a C obce pražské, stav před rekonstrukcí, cca 1995

39. Antonín Černý: Dům v bloku C, dnešní stav, 2015

40. Bohumír Kozák, Ladislav Kozák: Domy v bloku A a B, dnešní stav, 2015

Seznam obrazové přílohy:

1. Kemter, pavlačový dům výstavy WuWa, kolonie Grüneiche, Vratislav 1929.
Reprodukce z časopisu Architekt SIA XXVIII 1929, 170.
2. Rading, schodišťový činžovní dům, výstavy WuWa, kolonie Grüneiche, Vratislav 1929.
Reprodukce z časopisu Architekt SIA XXVIII 1929, 173.
3. Axonometrie vzorové organizace půdorysu, 1930. Fotografie (autorka) AAS NTM, fond č. 131 Libra
4. Karel Honzík: Schéma špatného a dobrého rozdělení bytu. Reprodukce z knihy Moderní byt, Praha 1929
5. Margarete Schütte-Lihotzka: Frankfurtská kuchyně, 1932,. Reprodukce z: Stavitel XIII 1932, 36.
6. Margarete Schütte-Lihotzka: Frankfurtská kuchyně, dobová fotografie, rok 1932,.
Reprodukce z : Stavitel XIII 1932, 36.
7. Bohumír Kozáka: Návrh zastavení invalidovny v Praze, soutěž 1928. Reprodukce z: Stavba VI 1927-1928, 148.
8. Pavel Janák: Část regulace Pankráce Reprodukce z: Styl 1927-1928, 42.
9. F. A .Libra, Jiří Kan: Půdorys bytu ze soutěže obce pražské 1930, AAS NTM, Fond 131 Libra
10. Bohumír Kozák: bytová buňka ze soutěže obce pražské 1930
11. Jan Gillar: Návrh zastavení Pankrácké pláně za soutěž obce pražské 1930, Reprodukce z: Stavitel IX 1930-1931, 85.
12. Josef Havlíček, Karel Honzík, Družstevní domy Praha-Pankrác, 1930-1931.
Reprodukce z Jan. E. Koula, Nová česká architektura ve XX. století, 76.
15. K. Osendorf, R. Podzemný: Plán zástavby pro užší soutěž ÚSP, domy a půdorysy 1932. Reprodukce z časopisu Stavitel XIV 1933-1934, 69
16. Adolf Benš: Půdorys schodišťového typu pro užší soutěž ÚSP, 1932. Reprodukce z časopisu Stavitel XIV 1933-1934, 6
17. František Libra, Jiří Kan USP, Půdorys buňky ze soutěže 1930. Reprodukce z: Stavba IX 1930-1931, 7-8.
18. b) Antonín Černý: Půdorys buňky pro soutěž ÚPS. Reprodukce z: Stavba IX 1930-1931, 75.
18. a) Antonín Černý: Scéma konstrukce. Reprodukce z: Stavba IX 1930-1931, 75.

19. Antonín Černý: Situace nerealizovaných domů v bloku C a D z užší soutěže OPAS. Reprodukce z: Stavba XII 1934-1935, 7.
20. Adolf Rading: půdorys domu z výstavní kolonie výstavy WuWa ve Vratislavi, 1929. Reprodukce z: Architekt SIA 1929, 170.
21. Bohumír Kozák, Ladislav Kozák: Půdorys nerealizovaného návrhu pro bloky A a B z uší soutěže OPAS 1932, Reprodukce z: Stavba XII 1934-1935, 6.
22. Antonín Černý: Půdorys nerealizovaného návrhu pro bloky C a D z uší soutěže OPAS 1932, Reprodukce z: Stavba XII 1934-1935, 6.
23. Antonín Černý: a) zařízení strojové prádelny pro domy OPAS, dobová fotografie, zřejmě rok 1934. Reprodukce z: Stavba XII 1934-1935, 11
24. F. Libra: a), b) Domy státních zaměstnanců ve Vršovicích, 1924, Reprodukce z: Stavba V 1924-1925, 140.
25. Jiří Kan: Domy OPAS Soběslavská ulice 1931. Reprodukce z Stavitel XII 1933-1934, 13.
26. a) Bloky B a C a část bloku E v pozadí, OPAS, 1933. Reprodukce z: Stavba XII 1934-1935
26. b) František A. Libra, Jiří Kan: Domy OPAS v bloku E, stav těsně po dokončení , rok 1934. Fotografie (autorka) AAS NTM, fond č. 131 Libra
26. c) František A. Libra, Jiří Kan: Domy OPAS v bloku E, stav těsně po dokončení , rok 1934. Fotografie (autorka) AAS NTM, fond č. 131 Libra
27. František A. Libra, Jiří Kan: Domy OPAS v bloku E, stav těsně po dokončení , vlevo dům sledující zakřivení bloku, 1934, Fotografie(autorka) AAS NTM, fond č. 131 Libra
28. František A. Libra, Jiří Kan: axonometrie nerealizované bytové jednotky, pro OPAS, TYP I, 1932. Fotografie (autorka) plánu, AAS NTM, fond č. 131 Libra
29. František A. Libra, Jiří Kan: axonometrie nerealizované bytové jednotky pro OPAS , TYP II, 1932. Fotografie (autorka) plánu, AAS NTM, fond č. 131 Libra
30. František A. Libra, Jiří Kan: axonometrie nerealizované bytové jednotky pro OPAS, TYP III, 1932. Fotografie (autorka) plánu, AAS NTM, fond č. 131 Libra
31. Pankrác – *Zelená liška*, Bloky E a F obce pražské 1935. Fotografie plánu, Archiv Prahy 4
32. František Libra, Jiří Kan: Bytová buňka pro činžovní domy obce pražské, blok F, 1935. Fotografie (autorka) plánu, AAS NTM, fond č. 131 Libra
33. František Libra, Jiří Kan: 5. Ustupující patro se sprchami a prádelnami, činžovní domy obce pražské, blok F, 1935. Fotografie plánu, Archiv Prahy 4

34. František Libra, Jiří Kan: nerealizovaný návrh, činžovní domy obce pražské, blok E, 1936. Fotografie (autorka) plánu, Archiv Prahy 4
35. František Libra, Jiří Kan: realizovaný návrh, činžovní domy obce pražské, blok E, 1936. Fotografie (autorka) plánu, Archiv Prahy 4
36. František A. Libra, Jiří Kan: Axonometrie bloku F obce pražské, SV průčelí, rok 1935. Fotografie (autorka) plánu, AAS NTM, fond č. 131 Libra
37. František A. Libra, Jiří Kan: dnešní stav, bloku E obce pražské, SV průčelí, rok 2015. Foto autorka
38. a) Jarmila Lisková, Ivan Šula: Domy skupiny B a C obce pražské, stav před rekonstrukcí, cca 1995. Fotografie (autorka), Archiv Prahy 4
38. b) Jarmila Lisková, Ivan Šula: Domy skupiny B a C obce pražské, stav před rekonstrukcí, cca 1995. Fotografie (autorka), Archiv Prahy 4
39. Antonín Černý: Dům v bloku C, dnešní stav, 2015. Foto autorka
40. Bohumír Kozák, Ladislav Kozák: Domy v bloku A a B, dnešní stav, 2015. Foto autorka